

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

НИКИФОРОВ Андрій Сергійович

УДК 343.211

**ДИСЕРТАЦІЯ
ПОНЯТТЯ НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ
ПРАВОМ УКРАЇНИ**

08 Право
081 Право

Подається на здобуття наукового ступеня
доктора філософії в галузі права

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ А.С. Никифоров

Науковий керівник:
Шаблистий Володимир Вікторович
доктор юридичних наук, професор

Дніпро – 2025

АНОТАЦІЯ

Никифоров А. С. Поняття неправомірної вигоди за кримінальними правом України. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. – Дніпровський університет внутрішніх справ, Дніпро, 2025.

Досліджено поняття неправомірної вигоди в кримінальному праві України. Автор звертається до ключових положень кримінального законодавства, в якому визначено ключові положень щодо неправомірної вигоди, її тлумачення і визначення, а також притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб. Дослідником звернено увагу на ключові елементи поняття неправомірної вигоди, їх кореляцію із міжнародним законодавством.

Останні світові тенденції у сфері удосконалення правових інструментів визначають за пріоритет подолання корупції на глобальному рівні. Однак поряд з цим чимало теоретиків вказують що для того, щоб подолати значні обсяги вчинення правопорушень у сфері отримання неправомірної вигоди або її пропозиції, слід звернутися до теоретико-прикладних положень. Розуміння природи неправомірної вигоди, її основних властивостей і особливостей значно впливатиме на ефективність боротьби з цим негативним явищем в сучасній правовій культурі України і світу.

Доведено, що поняття неправомірної вигоди в кримінальному праві України досить диференційоване, а його розуміння ускладнюються ще також поліфонією його структурних елементів. Структурні елементи вказаного терміну також повинні бути розкриті та пояснені належним чином, оскільки на практиці виникає чимало проблемних питань в результаті неправильного застосування положень чинного антикорупційного законодавства і в кращому

випадку це призводить до порушення принципу невідворотності кримінальної відповідальності. Зважаючи на це, доцільно звернути увагу на дослідження фахівцями в галузі антикорупційного правозастосування положень чинного Закону України «Про запобігання корупції та наявні розбіжності із нормативно-правовим актом, який втратив чинність. Також досить важливим аспектом є і залишається формулювання роз'яснень не тільки порядку застосування, але й походження термінопонять із загальним поняттям «неправомірної вигоди», їх зв'язки з іншими правовими категоріями. Також не менш важливим є дослідження наукової позиції щодо розуміння неправомірної вигоди, порядку і правил протидії корупції в Україні у відповідності до європейських стандартів.

Проведено дослідження історії розвитку неправомірної вигоди та її інтерпретації як показника рівня загальної культури та освіченості населення. Даний науковий пошук є цікавим через те, що він заснований на дослідженнях зарубіжних науковців. Вказано на те, що явище неправомірної вигоди носить не тільки правовий характер, а при його вивченні доцільно звернутися навіть до математичних формул.

Констатовано, що рівень корупції у світі є актуальним питанням для всього міжнародного товариства. Вказана проблематика стосується також і України, оскільки наша держава не так давно приєдналася до світових ініціатив по боротьбі з корупцією, взявши на себе низку зобов'язань. Для розроблення адекватних заходів протидії важливо урахувувати масштаби та тип корупції в Україні. Так, у першій половині 90-х рр. XX ст. корупція проявлялася у формі класичних корупційних відносин, коли обидві сторони отримували вигоди – одна зі сторін (бізнес або громадяни) у вигляді незаконних переваг або ухилення від покарання за правопорушення, а інша сторона (бюрократія, правоохоронні органи) – матеріальні та інші вигоди для себе і своїх близьких. Такий тип корупції можна охарактеризувати як пасивну корупцію бюрократії,

тому що ініціаторами корупційних відносин частіше були бізнес і громадяни. У результаті через відсутність реальної протидії розмах корупції збільшувався – вона ставала системною, формувалися корупційні ринки, відбувався процес легалізації корупційних виплат шляхом їх перетворення на платні послуги. Специфічною характеристикою української корупції є формування стійких довірчих відносин, що пов'язують посадових осіб і бізнесменів, які створюють соціальні передумови для встановлення корупційних відносин.

Встановлено, що у Західній Європі, Північній Америці, Австралії та Новій Зеландії рух за широку освіту мав важливого союзника в розширенні освіти: протестантські церкви хотіли, щоб люди були освічені, щоб вони могли читати Біблію. Навпаки, католицька церква загалом боялася, що грамотність може поставити під сумнів її авторитет. Освіта давала людям можливість не тільки читати Біблію, але й досягати успіхів в інших сферах навчання. Протестантські країни, головним чином через вищий рівень освіти, мали нижчий рівень земельної нерівності, ніж католицькі країни в 19 столітті. У більшості колоніальних ситуацій місцеві політичні громади не мали ресурсів для створення масової освіти. Як правило, колоніальні держави не були налаштовані вживати заходів для впливу на життя людей з позитивної точки зору, зокрема отримання ним не обов'язково вищої або хоча б базової освіти. Даний історичний контекст вказує на те, що рівень освіти населення в загальному вимірі впливає на рівень загальної культури.

Зазначено, що в переважній більшості наукових досліджень неправомірна вигода визначається як «пропозиція або надання, прямо чи опосередковано, державному службовцю чи особі, яка виконує державні функції, будь-якого предмета грошової вартості чи іншої вигоди, такої як подарунок, послуга, обіцянка чи перевага для себе чи для іншої особи або юридичної особи в обмін на будь-яку дію чи бездіяльність під час виконання ним своїх державних

функцій». Також західні науковці виокремлюють два типи корупції: активна та пасивна, визначаючи пасивну корупцію як «вимагання або прийняття урядовою посадовою особою такої вигоди в обмін на будь-яку дію чи бездіяльність під час виконання ним своїх державних функцій». При цьому активну корупцію визначають як «навмисну дію будь-якої особи, яка обіцяє або надає, прямо чи через посередника, будь-яку вигоду посадовій особі для себе чи для третьої сторони для того, щоб вона діяла або утримувалася від дій відповідно до своїх обов'язків або під час виконання своїх функцій всупереч службовим обов'язкам».

В рамках цієї дисертації проаналізовано зарубіжний досвід на прикладі значної кількості наукових праць закордонних науковців та з'ясовано поліфонічність у поглядах та наукових позиціях. Виведено думку щодо того, що неправомірна вигода стала не тільки проблемою національного, однак і глобального рівня. Саме тому нами встановлено значну кількість нормативно-правових актів, основним призначенням яких є структурування антикорупційної політики.

Встановлено, що Загальна частина КК України окреслює базові положення застосування норм протидії корупційним правопорушенням та притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. Проаналізовано та досліджено сукупність положень Загальної частини та визначено ключову проблематику, на яку слід звернути увагу з метою удосконалення кримінально-правових норм у сфері корупційних правопорушень.

Констатовано, що неправомірна вигода є досить актуальною в статтях Особливої частини КК України, оскільки в них передбачено особливості притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які отримують, вимагають неправомірну вигоду, так і тих, які пропонують або надають її. Під час аналізу кримінально-правових норм Особливої частини КК України, в яких визначено

склади корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, виявлено, що вони є досить різними і в деяких випадках разюче відрізняються один від одного. Таким чином законодавець намагався створити максимально широкий набір моделей кримінальних правопорушень досліджуваної категорії.

Ключові слова: наскрізне поняття, кримінальне право, корупція, корупційне правопорушення, кримінальне правопорушення, пов'язане із корупцією, неправомірна вигода, конфлікт інтересів.

SUMMARY

Nykyforov A. S. The concept of illegitimate gain under the criminal law of Ukraine. – Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 Law. – Dnipro University of Internal Affairs, Dnipro, 2025.

The concept of illegitimate gain in the criminal law of Ukraine is studied. The author refers to the key provisions of criminal legislation, which define the key provisions regarding illegitimate gain, its interpretation and definition, as well as bringing guilty persons to criminal liability. The researcher draws attention to the key elements of the concept of illegitimate gain, their correlation with international law.

Recent global trends in the field of improving legal instruments determine the priority of overcoming corruption at the global level. However, along with this, many theorists indicate that in order to overcome the significant volumes of offenses in the field of obtaining or offering illegal benefits, one should turn to theoretical and applied provisions. Understanding the nature of illegal benefits, its main properties and features will significantly affect the effectiveness of combating this negative phenomenon in the modern legal culture of Ukraine and the world.

It has been proven that the concept of illegal benefits in the criminal law of Ukraine is quite differentiated, and its understanding is also complicated by the polyphony of its structural elements. The structural elements of the specified term should also be disclosed and explained properly, since in practice many problematic issues arise as a result of incorrect application of the provisions of the current anti-corruption legislation and, in the best case, this leads to a violation of the principle of inevitability of criminal liability. In view of this, it is advisable to pay attention to the research by specialists in the field of anti-corruption law enforcement of the provisions of the current Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" and existing

discrepancies with the regulatory legal act that has lost force. Also, a rather important aspect is and remains the formulation of explanations not only of the procedure for application, but also of the origin of terms with the general concept of "illegitimate gain", their connections with other legal categories. Also no less important is the study of the scientific position on the understanding of illegitimate gain, the procedure and rules for combating corruption in Ukraine in accordance with European standards.

A study of the history of the development of illegitimate gain and its interpretation as an indicator of the level of general culture and education of the population has been conducted. This scientific research is interesting because it is based on research by foreign scientists. It is indicated that the phenomenon of illegitimate gain is not only legal in nature, and when studying it, it is advisable to even turn to mathematical formulas.

It is stated that the level of corruption in the world is a pressing issue for the entire international community. This issue also concerns Ukraine, since our state has recently joined global initiatives to combat corruption, having undertaken a number of obligations. To develop adequate countermeasures, it is important to take into account the scale and type of corruption in Ukraine. Thus, in the first half of the 90s of the 20th century, corruption manifested itself in the form of classic corruption relations, when both parties received benefits - one of the parties (business or citizens) in the form of illegal advantages or evasion of punishment for offenses, and the other party (bureaucracy, law enforcement agencies) - material and other benefits for themselves and their loved ones. This type of corruption can be characterized as passive corruption of the bureaucracy, because the initiators of corruption relations were more often business and citizens. As a result, due to the lack of real countermeasures, the scope of corruption increased - it became systemic, corruption markets were formed, and the process of legalizing corruption payments by converting them into paid services took place. A specific characteristic of Ukrainian corruption is the formation

of stable trust relationships that connect officials and businessmen, which create social prerequisites for establishing corrupt relations.

It has been found that in Western Europe, North America, Australia and New Zealand, the movement for broad education had an important ally in expanding education: Protestant churches wanted people to be educated so that they could read the Bible. In contrast, the Catholic Church generally feared that literacy could challenge its authority. Education enabled people not only to read the Bible, but also to achieve success in other areas of learning. Protestant countries, mainly because of higher levels of education, had lower levels of land inequality than Catholic countries in the 19th century. In most colonial situations, local political communities did not have the resources to create mass education. As a rule, colonial states were not inclined to take measures to influence people's lives in a positive way, in particular, to provide them with not necessarily higher education, but at least basic education. This historical context indicates that the level of education of the population in general affects the level of general culture.

It is noted that in the vast majority of scientific studies, an improper benefit is defined as “the offer or provision, directly or indirectly, to a public official or person performing public functions, of any item of monetary value or other benefit, such as a gift, service, promise or advantage for oneself or for another person or legal entity in exchange for any action or inaction in the performance of his public functions”. Western scholars also distinguish two types of corruption: active and passive, defining passive corruption as “the demand or acceptance by a government official of such a benefit in exchange for any action or inaction in the performance of his public functions”. At the same time, active corruption is defined as "the intentional action of any person who promises or provides, directly or through an intermediary, any benefit to an official for himself or herself or for a third party in order for him to act or refrain

from acting in accordance with his duties or in the performance of his functions contrary to official duties."

This dissertation analyzes foreign experience using the example of a significant number of scientific works by foreign scientists and clarifies the polyphony in views and scientific positions. The opinion is drawn that improper benefit has become not only a problem of the national, but also a global level. That is why we have established a significant number of regulatory legal acts, the main purpose of which is to structure anti-corruption policy.

It is established that the General Part of the Criminal Code of Ukraine outlines the basic provisions for the application of norms for combating corruption offenses and bringing guilty persons to criminal liability. The set of provisions of the General Part has been analyzed and researched and the key issues that should be addressed in order to improve criminal law norms in the field of corruption offenses have been identified.

It has been stated that illicit benefit is quite relevant in the articles of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, since they provide for the specifics of bringing to criminal liability persons who receive, demand illicit benefit, as well as those who offer or provide it. During the analysis of the criminal law norms of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, which define the components of corruption criminal offenses or criminal offenses related to corruption, it was found that they are quite different and in some cases strikingly different from each other. Thus, the legislator tried to create the widest possible set of models of criminal offenses of the studied category.

Keywords: cross-cutting concept, criminal law, corruption, corruption offense, criminal offense related to corruption, improper benefit, conflict of interest.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

1. Никифоров А.С. Поняття неправомірної вигоди в кримінальному праві України. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 781–788. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.112>.
2. Никифоров А.С. Зарубіжний досвід регламентації кримінальної відповідальності за злочини, ознакою складів яких є неправомірна вигода. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 3. С. 632–635. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-3/153>.
3. Никифоров А.С. Історія розвитку неправомірної вигоди та її інтерпретація як показника рівня загальної культури та освіченості населення. *Право і суспільство*. 2025. № 1. С. 688–683. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.1.100>.
4. Никифоров А.С. До питання про неправомірну вигоду у кримінальному праві України. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права: матеріали Х Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р. Львів-Торунь: Liha-Pres, 2024. С. 514–516.* <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-140>.

ЗМІСТ

ВСТУП	13
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ, ОЗНАКОЮ СКЛАДІВ ЯКИХ Є НЕПРАВОМІРНА ВИГОДА	19
1.1. Стан дослідження поняття неправомірної вигоди у кримінально-правовій літературі	19
1.2. Історія розвитку використання поняття неправомірної вигоди в пам'ятках вітчизняного кримінального законодавства	45
1.3. Зарубіжний досвід регламентації кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, ознакою складів яких є неправомірна вигода	67
Висновки до Розділу 1	88
РОЗДІЛ 2 НЕПРАВОМІРНА ВИГОДА ЯК НАСКРІЗНА ОЗНАКА, ПЕРЕДБАЧЕНА КК УКРАЇНИ.....	92
2.1. Неправомірна вигода як ознака, передбачена Загальною частиною КК України	92
2.2. Неправомірна вигода як ознака, передбачена Особливою частиною КК України	117
Висновки до Розділу 2	151
ВИСНОВКИ	154
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	159
ДОДАТКИ	176

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Конституція України у ч. 2 ст. 19 проголосила, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Таке положення Основного Закону держави для всіх без винятку осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, імперативно передбачає неухильно керуватися у своїй діяльності принципом законності. Будь-які відхилення від нього можуть містити ознаки корупції або інших порушень антикорупційних застережень для осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Для забезпечення цього Україна ратифікувала низку міжнародно-правових документів, зокрема Конвенцію ООН проти корупції та всі додаткові протоколи до неї, в результаті чого у всьому антикорупційному законодавстві, в тому числі КК України та Законі України «Про запобігання корупції», наскрізне суто матеріальне поняття «хабар» замінено на «неправомірна вигода». По суті вітчизняне антикорупційне законодавство, в першу чергу кримінальне, отримало нове наскрізне поняття, визначення змісту якого має важливе значення для науки кримінального права та практики застосування кримінального закону.

Конвенція ООН проти корупції у ст. 17 оперує поняттям «benefit», у ст. 19 – «undue advantage». Вітчизняний законодавець безапеляційно сприйняв версію перекладу цих слів як «неправомірна вигода», хоча навіть дослівний переклад словосполучення «undue advantage» передбачає неправомірну перевагу.

Протидії корупції у різних сферах присвячені багато монографічних робіт вітчизняних та зарубіжних учених. Ці питання завжди є у полі зору вчених при

підготовці підручників, навчальних посібників та наукових статей. Серед них варто виділити П. П. Андрушка, В. С. Березняка, В. І. Борисова, А. М. Бойка, О. Ю. Бусол (докторська дисертація), В. В. Василевича, І. І. Войтовича (докторська дисертація) В. В. Голіну, Б. М. Головкина, В. К. Грищука, Н. О. Гурову, І. М. Даньшина, О. Ю. Дрозда, О. О. Дудорова, О. М. Джужу, В. М. Дрьоміна, З. А. Загинеї, А. П. Закалюка, О. Г. Кальмана, О. О. Квашу, М. В. Кікалішвілі (докторська дисертація), В. М. Киричка, М. Г. Колодяжного, О. М. Костенка, О. Г. Кулика, Р. П. Луцького, І. Є. Мезенцеву, М. І. Мельника, Д. Г. Михайленка (докторська дисертація), А. А. Музику, Є. В. Невмержицького, В. О. Навроцького, М. М. Почтового, А. В. Савченка, Є. Д. Скулиша, Є. Л. Стрельцова, В. Я. Тація, В. М. Трепака (докторська дисертація), В. О. Тулякова, П. Л. Фріса, М. І. Хавронюка, В. В. Шаблистого, В. І. Шакуна, О. Ю. Шостко, О. С. Юніна, Н. М. Ярмиш та інші.

Праці цих та інших учених стали основною для вивчення теоретичних та практичних проблем використання поняття неправомірної вигоди у вітчизняній антикорупційній діяльності, проте поняття неправомірної вигоди за кримінальним правом України предметом монографічних досліджень ще не ставало.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Робота виконана на кафедрі кримінально-правових дисциплін Дніпровського державного університету внутрішніх справ відповідно до: наказу МВС України «Про затвердження тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020-2024 роки» від 11.06.2020 р. № 454, наказу МВС України «Про затвердження тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2025-2029 роки» від 21.05.2024 № 326; основних напрямів наукових досліджень Науково-дослідного інституту публічного права на 2020–2025 рр.; Стратегії розвитку Національної

академії правових наук України на 2021-2025 роки, затвердженою постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 26.03.2021 р. № 12-21; тематиці наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства освіти і науки на 2022-2026 роки, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 03.02.2022 р. № 109; загальноуніверситетської теми наукових досліджень Дніпровського державного університету внутрішніх справ «Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінального процесуального та криміналістичного забезпечення протидії злочинності в Україні» (реєстраційний номер 0118U100431).

Мета й завдання дослідження. Мета дослідження полягає в удосконаленні теоретичних положень кримінального права в частині використання поняття неправомірна вигода, а також удосконаленні антикорупційного законодавства та практики його застосування.

Для досягнення поставленої мети були поставлені такі завдання:

- простежити стан дослідження поняття неправомірної вигоди у кримінально-правовій літературі;
- вивчити історію розвитку використання поняття неправомірної вигоди в пам'ятках вітчизняного кримінального законодавства;
- здійснити порівняльно-правовий аналіз кримінально-правових норм, які регламентують кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення, ознакою складів яких є неправомірна вигода у кримінальному законодавстві зарубіжних країн та КК України;
- розглянути неправомірну вигоду як ознаки, що передбачена Загальною частиною КК України;
- дослідити неправомірну вигода як ознака, передбачена Особливою частиною КК України;

– розробити пропозиції з удосконалення антикорупційного законодавства та практики його застосування.

Об’єкт дослідження – суспільні відносини у сфері кримінально-правового реагування з боку держави щодо вчинення особою кримінальних правопорушень, ознакою яких є неправомірна вигода.

Предмет дослідження – поняття неправомірної вигоди за кримінальним правом України.

Методи дослідження. Автором використовувались такі методи: *діалектичний метод* – під час дослідження наскрізного кримінально-правового поняття неправомірної вигоди у взаємодії з іншими подібними – хабар, вимагання, схиляння та ін. (у всій дисертації); *метод історико-правового аналізу* – при дослідженні генезису використання поняття неправомірної вигоди в пам’ятках вітчизняного кримінального законодавства (підрозділ 1.2.); *порівняльно-правовий метод* – при здійсненні порівняльно-правового аналізу кримінально-правових норм, які регламентують кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення, ознакою складів яких є неправомірна вигода у кримінальному законодавстві зарубіжних країн та КК України (підрозділ 1.3); *системно-структурний* – при простеженні стану дослідження поняття неправомірної вигоди у кримінально-правовій літературі (підрозділ 1.1); статистичні методи – при вивченні емпіричної бази дослідження (у всій дисертації) та ін.

Емпіричну та інформаційну базу дисертації становлять: результати вивчення копій обвинувальних вироків з Єдиного державного реєстру судових рішень, статистичних даних Офісу Генеральної прокуратури, аналітичних даних про стан боротьби із корупцією, статистичних даних Державної судової адміністрації України, опублікована слідчо-судова практика, а також особистий досвід антикорупційної діяльності.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим монографічним дослідженням поняття непромірної вигоди за кримінальним правом України. На основі здійсненого дослідження сформульовано нові наукові положення, які запропоновані здобувачем особисто та виносяться на захист:

вперше:

- доведена доцільність використання в антикорупційному законодавстві України словосполучення «неправомірна винагорода» замість «неправомірна вигода», що повністю відповідатиме визначенню його змісту в КК України та Законі України «Про запобігання корупції» – вигодою здебільшого є, що має добрі наслідки в чому небудь, сприятливі умови;

- пропонується внести зміни до Закону України «Про правотворчу діяльність» – зробити обов’язковим залучення фахівців філологів при перекладі міжнародно-правових актів перед їх ратифікацією;

удосконалено:

- положення про те, що поняття непромірної вигоди в кримінальному праві України досить диференційоване, а його розуміння ускладняється ще також поліфонією його структурних елементів, оскільки на практиці виникає чимало проблемних питань в результаті неправильного застосування положень чинного антикорупційного законодавства і в кращому випадку це призводить до порушення принципу невідворотності кримінальної відповідальності;

дістали подальшого розвитку:

- положення щодо доцільності в новому КК України передбачити словник основних термінів, одним із яких має бути неправомірна вигода саме як **неправомірна винагорода**, оскільки розробники відповідного поняття в проєкті КК України оперують неправомірною вигодою.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані пропозиції, практичні рекомендації та висновки можуть використовуватись у таких сферах діяльності:

- правотворчості – для подальшого вдосконалення антикорупційного законодавства України;
- правозастосовній діяльності – під час здійснення кримінально-правової кваліфікації кримінальних правопорушень, ознакою яких є неправомірна вигода;
- науково-дослідній роботі – для подальших теоретичних розробок щодо вдосконалення антикорупційного законодавства України;
- освітньому процесі – під час викладання курсу Загальної та Особливої частини кримінального права та відповідних спецкурсів.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення й висновки дисертації обговорювалися на засіданнях кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпровського державного університету внутрішніх справ, а також на Міжнародній науково-практичній конференції «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права» м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р.

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження знайшли своє відображення у 4 наукових публікаціях, з яких: 3 – у вітчизняних фахових виданнях, 1 – у тези доповіді на міжнародній науково-практичній конференції.

Структура дисертації. Робота складається з анотації, вступу, двох розділів, що включають п'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 176 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ, ОЗНАКОЮ СКЛАДІВ ЯКИХ Є НЕПРАВОМІРНА ВИГОДА

1.1. Стан дослідження поняття неправомірної вигоди у кримінально-правовій літературі

Тематика неправомірної вигоди у сучасній кримінально-правовій літературі є досить поширеною, оскільки антикорупційна складова відповідно до чинного законодавства прослідковується в переважній більшості нормативно-правових актах та впроваджується до багатьох сфер діяльності фізичних та юридичних осіб. Крім цього, слід звернути увагу на те, що антикорупційна політика в Україні останнім часом посідає пріоритетні позиції, зважаючи на популяризацію даної тематики на світовому рівні. Теоретичні дослідження висвітлюють поняття неправомірної вигоди як складову одного великого інституту правових норм, якими регламентується реалізація багатьох пунктів антикорупційної політики.

На нашу думку, перед тим, як давати розгорнуту характеристику поняттю «неправомірної вигоди» крізь призму теоретичних досліджень українських та закордонних науковців необхідно звернути увагу на законодавчу платформу, якою регламентується не тільки означена дефініція, але й елементи, які охоплюються її обсягом.

Відповідно до статті 1 Закону України «Про запобігання корупції» «неправомірна вигода – грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи

негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав» [96]. Таким чином, із наведеного формулювання можна прослідкувати його специфіку, яка полягає в тому, що законодавець не розкриває поняття неправомірної вигоди, а лише окреслює його через сукупність обов'язкових елементів, які послідовно розкриваються в інших нормативно-правових актах – кодифікованих законах, законах або підзаконних актах тощо. Так, відповідно до примітки статті 160 Кримінального Кодексу України (далі — КК України) підкуп виборця, учасника референдуму, під неправомірною вигодою слід розуміти кошти, чи інше майно, переваги, пільги, послуги або нематеріальні активи, вартість яких перевищує три відсотки розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на це підстав [61]. Крім того, у примітці до статті 368 КК України прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, є визначення неправомірної вигоди в значному, великому й особливо великих розмірах, яке має значення тільки для цієї статті [61]. Звертаємо увагу на фігурування обсягу неправомірної вигоди через класифікацію за розмірами: «неправомірною вигодою в значному розмірі вважається вигода, що в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, у великому розмірі – така, що у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, в особливо великому розмірі – така, що у п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян» [61]. Зважаючи на наявність класифікації, можемо зробити висновок про розподіл неправомірної вигоди за розміром завданої шкоди. Про доцільність та ефективність даної класифікації в інтересах реалізації функціоналу завдань кримінальної юстиції будемо вести мову пізніше.

Торкаючись питання значення розміру неправомірної вигоди, необхідно звернути увагу на те, що розмір неправомірної вигоди для кваліфікації за статтями КК України, що передбачають її обіцянку, пропозицію, надання, прийняття обіцянки/пропозиції, одержання, прохання, вимагання, не має значення. Незважаючи на відсутність регламентації розміру неправомірної вигоди, не виключена можливість застосування до цих суспільно небезпечних діянь поняття «малозначність діяння», передбаченого ч. 2 ст. 11 КК України [61].

Поняття «неправомірної вигоди» та її складові частини передбачені багатьма нормативно-правовими актами, які стосуються цього питання, зокрема Кримінальним кодексом України, Цивільним кодексом України, Законом України «Про запобігання корупції» тощо. Розкриваючи поняття «неправомірної вигоди», звертаємося до положень Цивільного кодексу України, відповідно до ст. 192 якого грошима або грошовими коштами вважається «гривня й іноземна валюта» [118]. Ми звертаємо увагу на грошові кошти як основну складову неправомірної вигоди, оскільки в переважній більшості випадків так званий «хабар» надається саме у вигляді грошових коштів, навіть в іноземній валюті. Вивченням судової практики ми встановили, що надання неправомірної вигоди засудженими за вчинення корупційних кримінальних правопорушень переважно здійснювалось у валюті долар США. Наприклад, у вироку Бориспільського міжрайонного суду Київської області від 19.02.2019 р. засуджений для вирішення питання незаконного перетину кордону отримав неправомірну вигоду у валюті долар США. Громадянин Турецької Республіки, 15.02.2019 близько 10 год. 50 хв. у службовому приміщенні міжнародного аеропорту за адресою: Київська область м. Бориспіль-7, надав службовій особі Державної прикордонної служби України неправомірну вигоду у сумі 500 (п'ятсот) доларів США за позитивний перегляд рішення, подальшого пропуску

на територію України у пункті пропуску «Бориспіль» та проставлення відповідних відміток в його паспортному документі щодо перетину ним державного кордону України на в'їзд [30].

Також у законодавстві України існує Закон України «Про валюту і валютні операції», в якому розкрито поняття «**валютні цінності**», яке означає наступне [93]:

1) національна валюта (гривня):

а) грошові знаки грошової одиниці України — гривні у вигляді банкнот, монет, у тому числі обігових, пам'ятних та ювілейних монет, і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені або такі, що вилучаються з обігу, але підлягають обміну на грошові знаки, що перебувають в обігу;

б) кошти на рахунках у банках та інших фінансових установах, виражені у гривні;

в) електронні гроші, номіновані у гривні;

2) іноземна валюта:

а) грошові знаки грошових одиниць іноземних держав у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави або групи іноземних держав, а також вилучені або такі, що вилучаються з обігу, але підлягають обміну на грошові знаки, що перебувають в обігу;

б) кошти на рахунках у банках та інших фінансових установах, виражені у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях (зокрема у спеціальних правах запозичення), що належать до виплати в іноземній валюті;

в) електронні гроші, номіновані у грошових одиницях іноземних держав та (або) банківських металах;

3) банківські метали:

термін «банківські метали» вживається у значенні, визначеному Законом України «Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними».

Зазначена вище термінологія розкрита також у Цивільному кодексу України, який послідовно розкриває зміст ключових елементів неправомірної вигоди: майно, переваги, пільги, послуги тощо. Відповідно до положень Цивільного законодавства України майном вважається річ або сукупність речей, які є об'єктом права власності й можуть бути предметом різних цивільно-правових (купівлі-продажу, дарування, найму тощо), так само, як і господарсько-правових (поставки, енергопостачання тощо) договорів; у цивільному праві майном як особливим об'єктом уважаються також майнові права та обов'язки. Відповідно певне майно може бути також предметом неправомірної вигоди [118].

До кола збірного поняття «неправомірна вигода» відповідно до чинного законодавства належить категорія «переваги». Нами було розглянуто та вивчено широкий спектр наукової літератури та праць дослідників, в яких глибоко розкриваються терміно-поняття, пов'язані з отриманням неправомірної вигоди. Серед усіх найбільш вживаних та поширених категорій слід назвати «переваги», які розглядаються як додаткові матеріальні чи інші вигоди матеріального характеру, завдяки яким конкретний суб'єкт отримує можливість підвищувати свій соціальний статус або завдяки їх використанню ставити себе в нерівне становище порівняно з іншими особами, які не мають такої переваги. Так, прикладами переваг слід вважати право на позачергове одержання матеріальних благ чи послуг або пільг, які належать особі за законом.

Поняття «переваги» є загальним поняттям, тобто родовим відносно пільг, послуг, адже фактично вони означають і характеризують поняття «переваг». Так, пільги слід розглядати як надання певним особам додаткових можливостей майнового або немайнового характеру, що може відбуватися у формі звільнення певних осіб від виконання своїх обов'язків або заохочення без реальних на те підстав. Пільги в сучасній кримінальній науці в загальному класифікативному ряді переважна більшість науковців поділяє на пільги майнового або немайнового характеру. Для тлумачення даної класифікації диференціація є в принципі зрозумілою, адже Майновими є пільги, що надаються у вигляді додаткових виплат, повного або часткового звільнення окремих категорій громадян від обов'язкових платежів, а немайновими – у виді путівки для санаторно-курортного лікування тощо. Нами наведено досить прості приклади пільг та їх реалізація, однак насправді розуміння поняття «пільг» та їх різновиди є досить глибокими та класифікованими поряд з іншими категоріями неправомірної вигоди. Знову ж таки, в даному випадку уваги потребує сам механізм надання кожної окремої пільги. Слід зауважити, що надання кожної окремої конкретної пільги пов'язано із участі в цьому часто службової особи, яка має можливість таку пільгу надати, провівши при цьому відповідну процедуру. Службова особа, яка уповноважена приймати рішення про надання пільги, має можливість зловживати своїми повноваженнями на користь інших службових осіб чи їхніх близьких, зокрема в обмін на іншу неправомірну вигоду. В даному випадку категорію «пільга» в рамках отримання або надання неправомірної вигоди обігрують досить по-різному, зокрема пільгу може надати службова особа, отримавши при цьому інші блага. Зважаючи на це, в її діях можна розглядати вчинення мінімум двої суспільно-небезпечних діянь, як-от: отримання неправомірної вигоди та зловживання службовим становищем з

метою отримання неправомірної вигоди тощо. В обох випадках вчинено корисливі суспільно небезпечні діяння.

Другим не менш важливим поняття в категоріальному апараті неправомірної вигоди є поняття «послуги», що означає здійснювану на замовлення споживача та з метою задоволення його особистих потреб діяльність з надання чи передачі споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, а також виконання робіт, які є необхідними і корисними для споживача в конкретний проміжок часу.

Спектр послуг, які надаються в сучасному суспільстві і якими може скористатися споживач, сьогодні є достатньо широким, тому немає необхідності перераховувати їх значну кількість. При цьому законодавством визначено загальні категорії послуг, серед яких слід назвати наступні:

- послуги з перевезення пасажирів та вантажів, тобто транспортні послуги;
- фінансові послуги;
- соціальні послуги;
- послуги в галузі охорони здоров'я;
- освітні послуги;
- послуги в закладах ресторанного господарства тощо.

Виходячи з даного переліку послуг, можна вести мову про застосування їх у різних сферах життєдіяльності суспільства, бажання членів суспільства звертатися до них для облаштування свого комфорту. З бажанням отримати певні послуги є логічно пов'язане отримання неправомірної вигоди, адже особа, керуючись своїми можливостями та становищем, теоретично може вчинити ряд конкретних дій для того, щоб скористатися можливостями комфорту.

При цьому необхідно також слідувати букві закону під час кваліфікації суспільно небезпечних діянь, які полягають в отриманні або пропозиції

правопорушниками неправомірної вигоди. При цьому необхідно розуміти, що до відповідальності можна притягнути виключно тих осіб, які пропонують сприяння у вирішенні конкретних питань в обмін на переваги, пільги, послуги тощо. При цьому ключовим залишається питання, що отримання послуг, які відповідно до чинного законодавства є безоплатним за замовчуванням, то в даному випадку не ведеться мова про надання або отримання неправомірної вигоди, адже якщо особа отримала безоплатну послугу за договором, який є традиційно безоплатним, то відповідно в її діях не прослідковуватимуться ознаки корупційного кримінального правопорушення. Це передбачено також і чинним законодавством, адже традиційно безоплатні послуги не можуть бути предметом кримінальних правопорушень, пов'язаних з неправомірною вигодою. На цьому також наголошують і фахівці в галузі права, зазначаючи, що під час кваліфікації суспільно небезпечних діянь, предметом яких є надання і отримання неправомірної вигоди, необхідно зважати на корисливу складову отриманих благ та призначення їх надання конкретними особами.

До слова про надання та отримання неправомірної вигоди слід зазначити, що важливим елементом вказаного негативного правового явища є наявність інстинкту збагачення в людській природі, оскільки кожен, отримуючи певні матеріальні блага, прагне до їх збільшення та примноження. Останнім часом недостатньо задоволення базових матеріальних та духовних потреб, оскільки це не вирізняє конкретну особу з-поміж інших. Прагнення бути над кимось детермінувало розвиток та поширення такого негативного явища як корупція. Не слід упускати той факт що воно не менш негативно впливає на функціонування системи права в Україні [82].

Проте, як неправомірна вигода може розглядатися одержання особою, зазначеною в ст. 3 Закону, безоплатної послуги за договором, який відповідно до ЦК чи іншого закону:

- є безумовно оплатним;
- хоча і може бути безоплатним, але в цьому разі не існувало підстав робити виняток щодо безоплатності для цієї особи.

Поняття «**нематеріальні активи**» не означає, що йдеться про блага нематеріального характеру. Під матеріальними активами зазвичай розуміють саме майнові права та певні об'єкти права інтелектуальної власності.

Відповідно до підпункту 138.3.4 пункту 138.3 ст. 138 Податкового кодексу України (далі — ПК) перелічені шість груп нематеріальних активів:

- права користування природними ресурсами (право користування надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище);

- права користування майном (право користування земельною ділянкою, крім права постійного користування земельною ділянкою відповідно до закону, право користування будівлею, право на оренду приміщень тощо);

- права на комерційні позначення (права на торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті;

- права на об'єкти промислової власності (право на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, в тому числі ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті;

- авторське право та суміжні з ним права (право на літературні, художні, музичні твори, комп'ютерні програми, програми для електронно-обчислювальних машин, компіляції даних (баз даних), фонограми, відеограми, передач (програми) організацій мовлення тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті;

- інші нематеріальні активи (право на ведення діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо) [84].

У підпункті 14.1.40. пункту 141 статті 14 ПК називається ще один вид нематеріального активу – гудвіл (вартість ділової репутації) [84].

Неправомірна вигода зазвичай має економічний або фінансовий характер, однак може бути й нематеріальною. Важливо, аби правопорушник (чи будь-яка інша особа, як-от близька особа) виявився у вигіднішому становищі, ніж перед здійсненням правопорушення, і аби таке поліпшення становища не було правомірним.

Словосполучення **«будь-які інші вигоди нематеріального чи не грошового характеру»** означає, наприклад: більш швидкий розгляд певної справи; похвальний репортаж у пресі; прийняття на службу чи призначення на посаду без передбачених законом конкурсу чи спеціальної перевірки або шляхом порушення умов їх провеення; пригощання коштовною вечерею чи запрошення на ексклюзивний захід тощо.

Слід мати на увазі, що найширше визначення в законі поняття неправомірної вигоди практично означає і той факт, що неправомірною вигодою є також усе те, що особа одержує навзамін тій неправомірній вигоді, яку вона пропонує обіцяє чи надає.

Такою вигодою відповідно до КК також є:

- вчинення чи невчинення працівником будь-яких дій з використанням становища, яке він займає, або особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи;

- вчинення чи невчинення такою службовою особою в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища;

- вчинення службовою особою дій чи її бездіяльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи;

- вчинення особою, яка надає публічні послуги, дій або її бездіяльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає вигоду, або в інтересах третьої особи;

- вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

- вплив на результати офіційних спортивних змагань шляхом підкупу.

Таким чином, предметом неправомірної вигоди може бути будь-який ресурс обміну: капітал, товар, роботи, послуги, інформація, влада, лояльність тощо.

На даний момент спостерігаємо широку теоретичну базу щодо досліджень інституту неправомірної вигоди, зокрема особливості розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з отриманням неправомірної вигоди [24].

Слід зауважити, що розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з одержанням неправомірної вигоди, потребує вчинення широкого комплексу слідчих (розшукових) дій та оперативних заходів. Усі вони проводяться з метою встановлення джерела надання або отримання неправомірної вигоди. Методика розслідування даного виду кримінальних правопорушень насправді сьогодні зайшла в глухий кут, адже часом виникають труднощі у зборі та оформленні доказового матеріалу з даного питання. Ускладнення доказування отримання неправомірної вигоди службовою особою або працівником правоохоронного органу аргументується ще тим, що доказування вимагає наявності конкретних даних вчинення певного кримінального правопорушення окремою особою на відміну від об'єктивного

спостереження, яке підтверджує вчинення кримінального правопорушення певною особою. Зважаючи на це, необхідно вести мову про чіткі і прозорі схеми кримінального переслідування осіб, які отримують або вимагають неправомірну вигоду. Сьогодні в КК України закріплено широкий діапазон норм, предметом яких є неправомірна вигода. Так само слід говорити про те, що в даних нормах отримання неправомірної вигоди проявляється в абсолютно різних видах діянь.

Також в рамках даного дослідження ми звернули увагу на те, що у розділі тематики отримання або надання неправомірної вигоди оцінюється лінгвістика, тобто ті аспекти, чи спрямована певна пропозиція на надання конкретній особі благ, цінностей або користі у будь-якій формі. Звертаючись до дослідження О. Даценко, ми сформувавши висновок про те, що значну роль у доказуванні винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення, предметом якої є неправомірна вигода, відіграє проведення експертного дослідження, зокрема лінгвістичної експертизи. Так, у науковій статті «Лінгвістичні експертизи у судових справах про неправомірну вигоду (досвід комунікативно-прагматичного дослідження)» Олена Даценко досліджує стенограму з моменту реалізації працівниками правоохоронного органу відносно особи, якій надали неправомірну вигоду та виокремлює ключові моменти, які необхідно поставити на вирішення відповідному експерту. Таким чином, дослідниця звертає увагу на те, що для вирішення експертові було запропоноване таке питання: чи впливає зі змісту реплік Особи 1, зафіксованих у протоколах..., факт вимагання (зокрема погрози чи інші вербальні засоби примусу або тиску) будь-якої особистої вигоди?» [25]. Виходячи зі змісту наукової статті дослідниця окреслює, що основною мовленнєвою дією, наявність якої потрібно довести або спростувати, є вимагання; додатковими – погрози, вербальні засоби примусу або тиску. Зауважимо, що отримання неправомірної вигоди завжди є наслідком чогось. Це може бути як бажання особи задовольнити власний приватний

інтерес, власні потреби за рахунок успішного «вирішення питання» через надання неправомірної вигоди. Однак нерідко мова йдеться про зворотну сторону вирішення певної ситуації, адже службова особа за рахунок певних своїх повноважень та можливостей за необхідності вплинути на вирішення ситуації, знаючи та розуміючи усі наявні деталі та нюанси, вдається до погроз, шантажу або маніпуляцій. В даному випадку можна вести мову про надання неправомірної вигоди як наслідку конкретної маніпуляції з боку особи, наділеної повноваженнями, владними можливостями тощо. Найчастіше вимога, спрямована на отримання неправомірної вигоди здійснюється у вербальній формі, тому існує необхідність у аналізі вербального матеріалу, за допомогою якого особу схилили до надання неправомірної вигоди, фактично так виглядає негативна мотивація, ґрунтована на інстинктах самозбереження. Додатково дослідниця в рамках наукової статті зазначає, що КК України дефініює поняття вимагання неправомірної вигоди як «вимогу щодо надання неправомірної вигоди з погрозою вчинення дій або бездіяльності з використанням свого становища, наданих повноважень, влади, службового становища стосовно особи, котра надає неправомірну вигоду, або умисне створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів» [68].

Однак найбільш цікавим матеріалом для даного дослідження є лексико-семантичні норми і вимоги та особливості їх аналізу, особливо вузького аналізу ситуації вимагання. О. Доценко зазначає, що «за чинними лексико-семантичними нормами сучасної української літературної мови лексема вимагання є похідною від лексеми вимагати у перших трьох її значеннях: 1) домагатися чого-небудь примусом, погрозами, насильством; 2) очікувати від когось на прояв яких-небудь дій, властивостей, рис, ознак і т. ін.; 3) зобов'язувати до чого-небудь, змушувати робити саме так. Відповідно

комунікативна стратегія вимагання реалізується шляхом використання у діалозі адресантом повідомлення, що є ініціатором комунікативного акту вимагання, від адресата повідомлення, котрий повинен вчинити певні дії, про які йдеться у повідомленні адресанта, директивних мовленнєвих актів, тому їх дослідження уможливорює визначення наявності чи відсутності у текстах, наданих для аналізу, фактів вимагання особистої вигоди» [25].

Поняття «неправомірна вигода» останнім часом досить актуальна в рамках кримінального законодавства, оскільки антикорупційні тенденції набувають дедалі більшого пріоритету у векторі державної політики. Саме тому, починаючи будь-яке дослідження, існує необхідність у висвітленні основних складових понятійно-категоріального апарату зазначеного розділу. Ми звернулися до окремих нормативно-правових актів, які регламентують основні положення антикорупційного законодавства. Зокрема, слід звернути увагу на те, що 1 вересня 2016 року втратив чинність Закон України № 3206-VI «Про засади запобігання і протидії корупції», в якому вперше розкрито поняття «неправомірна вигода», однак законодавець досить умовно підійшов до тлумачення цього поняття, зазначивши, що неправомірною вигодою є «грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав» тощо [97]. Зважаючи на подане тлумачення, у суб'єктів, яких стосуються положення антикорупційного законодавства повинно сформуватися сприйняття окремих заборон під час виконання ними службових або посадових обов'язків. При цьому в зазначеному Законі України було вміщено також поняття «корупція», однак воно мало вигляд вже більш розширеного, осмисленого в правовому аспекті поняття. Так, законодавець розглядав корупцію як «використання особою, зазначеною в частині першій статті 4 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції», наданих їй службових

повноважень та пов'язаних із цим можливостей з метою одержання неправомірної вигоди прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній в частині першій статті 4 означеного Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з цим можливостей» [97]. Слід зауважити, що в ч. 1 ст. 4 досліджуваного нами Закону вміщено досить широкий перелік службових і посадових осіб, на яких розповсюджується дія нормативно-правового акту [92]. Згодом його було частково перенесено до оновленого Закону у сфері запобігання корупції. Поступово уповноважені органи у сфері попередження та запобігання корупції, аналізуючи чинні законодавчі програми, дійшли висновку, що окремі антикорупційні положення, які набули актуальності та закріпилися як звичай, необхідно зафіксувати в рамках чинного антикорупційного законодавства. Закон України «Про запобігання корупції» прийнятий 14 жовтня 2014 року з метою комплексного реформування системи запобігання корупції у відповідності до міжнародних стандартів та успішних практик іноземних держав [92]. Натомість Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» втратив чинність дещо пізніше, у 2016 році, тому певний час в рамках українського кримінального законодавства була наявна правова колізія.

В Законі України «Про запобігання корупції» поняття «корупція» та «неправомірна вигода» були перенесені, однак дещо доповнені та розширені, в окремих аспектах набули нового тлумачення і змісту:

- корупція – використання особою, зазначеною у частині першій статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття

обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій статті 3 даного Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей;

- неправомірна вигода - грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав [96].

Встановивши наявність прогалини та певної понятійної неточності в рамках чинного антикорупційного законодавства, поняття «неправомірна вигода» доповнено складовою «будь-які інші вигоди матеріального або нематеріального характеру», що означає остаточне розширення спектру благ, отримання яких вважається отриманням неправомірної вигоди тощо. Введення словосполучення «будь-які інші вигоди матеріального або нематеріального характеру» закріпило категоричну позицію держави в забороні поширення корупційних тенденцій.

Оновлений Закон закріпив чимало нових термінів. Серед яких слід виокремити виокремлення поняття «правопорушення, пов'язане з корупцією - діяння, що не містить ознак корупції, але порушує встановлені Законом України «Про запобігання корупції» вимоги, заборони та обмеження, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 3 Закону, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, дисциплінарну та/або цивільно-правову відповідальність тощо» [96]. Таким чином, законодавець визначає, що не всі ситуативні моделі, в яких фігурують окремі елементи неправомірної вигоди, можна вважати корупцією. Діяння, пов'язане з корупцією, порушує певні заборони та обмеження, однак його не можна за рівнем шкідливості ставити

поряд з корупційним правопорушенням, яке слід охарактеризувати як виявлення умислу особи на заволодіння певними благами. Саме тому можемо підкреслити позитивний аспект в оновленому кримінальному законодавстві, адже створення варіантів кваліфікованої оцінки діяння, дозволить, не порушуючи права особи та суттєво не обмежуючи їх, реалізувати положення антикорупційного законодавства.

Нами також досліджено класифікативний розподіл конфлікту інтересів, адже в попередньому нормативно-правовому акті закріплено лише конфлікт інтересів. Під даним поняттям розуміють «суперечність між особистими майновими, немайновими інтересами особи чи близьких їй осіб та її службовими повноваженнями, наявність якої може вплинути на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, а також на вчинення дій під час виконання наданих їй службових повноважень» тощо. Однак в оновлених положеннях тлумачення поняття «конфлікт інтересів» вже не має такого вигляді, оскільки на даний момент виокремлено та розтлумачено поняття «реальний конфлікт інтересів» та «потенційний конфлікт інтересів», які між собою також мають ряд спільних та відмінних ознак»:

- реальний конфлікт інтересів - суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень [34];

- потенційний конфлікт інтересів - наявність у особи приватного інтересу у сфері, в якій вона виконує свої службові чи представницькі повноваження, що може вплинути на об'єктивність чи неупередженість прийняття нею рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень [96].

На нашу думку, не менш знаковим в рамках Закону України «Про запобігання корупції» є висвітлення поняття «приватний інтерес», адже попередній Закон хоча і містив дане поняття в рамках терміну «конфлікт інтересів», однак не розкривав його.

Відповідно до Закону України «Про запобігання корупції» «приватний інтерес – це будь-який майновий чи немайновий інтерес особи, у тому числі зумовлений особистими, сімейними, дружніми чи іншими позаслужбовими стосунками з фізичними чи юридичними особами, у тому числі ті, що виникають у зв'язку з членством або діяльністю в громадських, політичних, релігійних чи інших організаціях» тощо [96].

Поняття «приватного інтересу» об'єднують означені вище тлумачення конфлікту інтересів, саме тому законодавцем прийнято цілком обґрунтоване рішення про висвітлення і закріплення поняття «приватний інтерес». У визначенні даного поняття центральним елементом є закріплення особистого: сімейних, дружніх та інших стосунків, які мотивують посадову особу діяти певним чином [125].

Поняття «неправомірна вигода» вже не є абсолютно новим поняттям для кримінального права України, тому у своїх дослідженнях науковці досліджують термін під іншими кутами. Наприклад, Ю. Гродецький в рамках наукової статті, опублікованої 2013 року зазначає, що «поняття «неправомірна вигода» є новим для кримінального права України, а тому дослідження його змісту й ознак має першочергове значення». В момент запровадження інституту неправомірної вигоди та упорядкування механізмів притягнення винних осіб до певного виду відповідальності усе це мало дещо інший вигляд. Так, дослідник акцентував увагу на ретроспективі становлення антикорупційного законодавства, зазначаючи, що «визначення розглядуваної категорії було наведено в п. 1 примітки до ст. 235-1 КК України, згідно з яким неправомірна вигода – це

грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги матеріального або нематеріального характеру, що їх обіцяють, пропонують, надають або отримують безоплатно чи за ціною, нижчою за мінімальну ринкову, без законних на те підстав». Поняття «неправомірна вигода» в «первісному» вигляді виглядало саме так, однак протягом численних трансформацій сьогодні набуло дещо іншого вигляду та звучання, резонуючи із сучасними правовими реаліями. Зокрема, сучасна інтерпретація розглядуваної категорії дещо змінилася порівняно з попередньою, яку містив п. 1 примітки до ст. 235-1 КК України. Поруч з правками редакційного характеру нове її трактування має й інші відмінності. Так, послуги позначаються вже без вказівки на 2 їх види - матеріального або нематеріального характеру, а перелік цінностей, за допомогою яких розкривається зміст неправомірної вигоди, доповнено нематеріальними активами [19, с. 118].

Крім того, до аспектів розширення змісту поняття «неправомірна вигода» слід віднести також введення поняття «зловживання впливом». Для того, щоб повно і всебічно розкрити вказану категорію, ми звернулися до положень Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією (ETS 173), ратифікованої Україною 18.10.2006 року, відповідно до ст. 12 якої кожна Сторона вживатиме таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для встановлення у своєму національному законодавстві кримінальної відповідальності за умисне вчинення обіцяння, пропонування чи надання прямо або опосередковано будь-якої неправомірної переваги будь-якій особі, яка заявляє чи підтверджує, що вона може за винагороду зловживати впливом на прийняття рішень будь-якою особою, незалежно від того, чи така неправомірна перевага призначена для неї особисто чи для іншої особи, а також вимагання, одержання або прийняття пропозиції чи обіцянки надання такої переваги у винагороду за такий вплив незалежно від того, чи такий

вплив дійсно здійснюється, чи призводить до бажаного результату [39]. Поняття «зловживання впливом» описує явище нецільового використання наданих особі повноважень, що призводить до порушення низки принципів і засад права, зокрема положень чинних нормативно-правових актів, основою ідеєю яких є стратегія дій уповноважених осіб в рамках правового поля [98]. Зловживання впливом до недавнього часу не було впроваджено в положення кримінального законодавства, а також до спеціалізованого закону у сфері запобігання та протидії корупції. Однак від 2011 року із новими змінами до 2020 року у Кримінальному кодексі України на даний момент закріплена та застосовується норма про зловживання впливом відповідно до ст. 369-2 КК України [61]. Відповідно до положень зазначеної правової норми пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди особі, яка пропонує чи обіцяє (погоджується) за таку вигоду або за надання такої вигоди третій особі вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, а також прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або пропозиція чи обіцянка здійснити вплив за надання такої вигоди, поєднане з вимаганням такої вигоди [98]. Зважаючи на формулювання поняття «зловживання впливом», можна вивести наступну закономірність: отримання службовою або посадовою особою неправомірної вигоди передбачає виконання певних завдань з метою отримання грошової або іншого виду винагороди, однак при цьому особа виконує певні маніпуляції, які вона вважає необхідними для досягнення визначеного результату. Якщо мова йдеться про зловживання впливом, то тут ми звертаємося до принципово інших положень, зокрема тих, що особа не повинна та не передбачає виконання певних дій або операцій, адже для отримання неправомірної вигоди у вигляді певних благ для

себе або третіх осіб необхідно всього лише вплинути на прийняття рішення певно особою. При цьому кримінальне судочинство повинно формувати надійну та ефективну практику притягнення винних осіб у вчиненні кримінального правопорушення у вигляді зловживання впливом, до кримінальної відповідальності, оскільки на даний момент високий рівень корумпованості правової системи України формує сприятливі умови для протидії формування фактичних даних в рамках досудового розслідування. Не виключенням є випадки, коли слідчі або інші службові особи, уповноважені на проведення досудового розслідування, стикаються із відсутністю аргументації для подальшої побудови доказової бази у кримінальних провадженнях за ознаками вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 369-2 КК України [61].

Слід зауважити, що, незважаючи на зазначені вище ризики, випадки притягнення до кримінальної відповідальності за зловживання впливом не є поодинокими. Даний факт підтверджується пошуком вироків, винесених органами судової влади, щодо винних осіб у вчиненні зазначеного кримінального правопорушення. На нашу думку, в рамках даного дослідження понятійного апарату неправомірної вигоди та пошуку істинних значень її елементів доцільно привести декілька рішень суду з даного питання:

- ОСОБА_5 займаючи посаду начальника відділу безпеки дорожнього руху Управління патрульної поліції в Одеській області Департаменту патрульної поліції, будучи працівником правоохоронного органу, діючи умисно, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій та їх наслідки, одержав неправомірну вигоду від ОСОБА_6 за здійснення впливу на начальника Управління патрульної поліції в Одеській області ОСОБА_7 при затвердженні дозволів ОСОБА_8 на участь у дорожньому русі транспортних засобів, вагові або габаритні параметри яких перевищують нормативні і

супроводження їх автомобілями поліції. Так, на початку 2023 року, але до 07.02.2023, ОСОБА_8 звернувся до свого знайомого працівника УПП в Одеській області ДПП ОСОБА_6, з метою уточнення умов перевезення великогабаритного вантажу. Останній знаючи, що посаду керівника відповідного профільного підрозділу з цього питання, а саме начальника відділу безпеки дорожнього руху Управління патрульної поліції в Одеській області Департаменту патрульної поліції займає ОСОБА_5, звернувся до нього. ОСОБА_5 повідомив ОСОБА_6, що отримання вказаного дозволу на перевезення великогабаритного вантажу та його супроводження можливе при затвердженні Начальником Управління патрульної поліції в Одеській області відповідних документів та за умови передачі ОСОБА_5 в залежності від обставин суми неправомірної вигоди у сумі від двох до трьох тисяч доларів США за здійснення впливу на начальника УПП в Одеській області та переконання останнього у їх затвердженні. При цьому зазначив, що у зв'язку з тим, на момент їх розмови відбувались резонансні затримання посадовців за підозрою вчинення корупційних правопорушень, необхідно щоб ОСОБА_8 не поспішав з подачею документів та перечікав певний час. 28.03.2023 приблизно о 00.00 годині, перебуваючи на території УПП в Одеській області ДПП, за адресою: місто Одеса, вул. Академіка Корольова, 5, ОСОБА_5 отримав у ОСОБА_6 500 доларів США, за здійснення впливу на начальника УПП в Одеській області ОСОБА_7 впливу з метою затвердження останнім дозволу ОСОБА_8 № 2023-13855101-1 НГ та виділення відповідного супроводу у кількості однієї машини з екіпажем з двох осіб для супроводження вантажу 29.03.2023. При отриманні неправомірної вигоди ОСОБА_5 отримавши 500 доларів США особисто у руки, повернув ОСОБА_6 частину суми у розмірі 200 доларів США (вирок Київського районного суду м. Одеси від 01.12.2023 року; справа № 947/31342/23, провадження № 1-кп/947/1299/23 [30];

- 16.06.2023, близько 18 год. 55 хв., поблизу кафе «Вітряк», розташованого за адресою: вул. Марценюка, буд. 2, м. Корсунь-Шевченківський, Черкаська область, працівники сектору реагування патрульної поліції Відділення поліції № 1 Черкаського районного управління поліції Головного управління Національної поліції в Черкаській області зупинили автомобіль «Honda», іноземний реєстраційний номер НОМЕР_1 під керуванням ОСОБА_4, на передньому пасажирському сидінні якого також перебував Особа 1. Під час перевірки документів водія було встановлено, що ОСОБА_4 керував вказаним транспортним засобом без водійського посвідчення та свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу, у зв'язку із чим відносно останнього було складено протокол про адміністративне правопорушення, а вказаний автомобіль-тимчасово вилучено. У подальшому, того ж дня, перебуваючи на тому ж місці, працівниками поліції, які входили до складу слідчо-оперативної групи Відділення поліції № 1 Черкаського районного управління поліції Головного управління Національної поліції в Черкаській області, у пасажирів вказаного транспортного засобу Особи 1 було виявлено наркотичні засоби, у зв'язку з чим, 16.06.2023 до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі ЄРДР) внесені відомості під № 12023255380000087 за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 [ст. 309 КК України](#) та розпочато досудове слідство, проведення якого було доручено дізнавачу сектору дізнання вказаного відділення поліції ОСОБА_8 і у подальшому, 16.06.2023, близько 19 год. 00 хв., Особа 1 перебуваючи поблизу кафе «Вітряк», розташованого за адресою: вул. Марценюка, буд. 2, м. Корсунь-Шевченківський, Черкаська область, діючи з прямим умислом, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачаючи їх суспільно небезпечні наслідки і бажаючи їх настання, і достовірно знаючи про незаконність своїх дій, реалізуючи умисел направлений на уникнення від

настання можливої кримінальної відповідальності, звернувся до начальника Відділення поліції № 1 Черкаського районного управління поліції Головного управління Національної поліції в Черкаській області капітана поліції ОСОБА_7, який перебував поруч з указаним місцем. При цьому Особа 1 не будучи юридично обізнаним, що ОСОБА_7 не наділений повноваженнями дізнавача, визначеними [ст. 40-1 КПК України](#), запропонував останньому неправомірну вигоду у виді грошових коштів в сумі 25000 грн. за вирішення ним, тобто ОСОБА_7, питання щодо невнесення підлеглими йому працівниками відділу поліції відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, шляхом здійснення впливу, з урахуванням службового становища, на дізнавача, тобто особу уповноважену на виконання функцій держави. Після цього, 05.07.2023 об 11 год. 43 хв. ОСОБА_4, на виконання спільного плану з Особою 1 та Особою 2, перебуваючи в приміщенні службового кабінету начальника Відділення поліції №1 Черкаського районного управління поліції Головного управління Національної поліції в Черкаській області ОСОБА_9, що розташований за адресою: вул. Ярослава Мудрого, 36 м. Корсунь-Шевченківський, Черкаська обл., усвідомлюючи протиправність своїх дій, діючи умисно та цілеспрямовано, будучи достовірно обізнаним, про те, що начальник відділення поліції № 1 Черкаського районного управління поліції Головного управління Національної поліції в Черкаській області ОСОБА_7 є особою, яка здійснює функції представника влади службовою особою, яка займає відповідальне становище, виконуючи інструкції Особи 2 та Особи 1 надав неправомірну вигоду ОСОБА_7, а саме грошові у розмірі 500 Євро, що згідно курсу Національного банку України станом на 05.07.2023 складало 19927 гривень 15 копійок за не притягнення Особи 1 до кримінальної відповідальності за зберігання наркотичних речовин та повернення вилученого автомобіля, шляхом здійснення впливу на дізнавача Відділення поліції №1 Черкаського

районного управління поліції Головного управління Національної поліції в Черкаській області, тобто особу, уповноважену на виконання функцій держави, з використанням наданого ОСОБА_7 службового становища (вирок Корсунь-Шевченківського районного суду Черкаської області від 05.12.2023 року; справа № 699/1127/23; номер провадження № 1-кп/699/163/23 [30].

Із викладених у вироках аргументованих даних вбачаємо, що службові та посадові особи з метою одержання неправомірної вигоди, звертаються до застосування вагомості наданих їм повноважень або власного авторитету для того, щоб вплинути на певним чином залежних від них осіб. В переважній більшості випадків вказані особи через моральні та матеріальні аспекти не мають можливості висвітлити вказані протиправні дії на кшталт зловживання впливом [37, с. 255].

Також слід наголосити на тому, що, незважаючи на нерозривність теорії і практики, існує необхідність у дослідженні та вивченні теоретичного розрізу понять з метою подальшого їх розуміння на практиці. Поняття «неправомірної вигоди» є глибокою та конструктивною категорією, яка вміщує в себе чималу кількість елементів, що також мають власний зміст і понятійний апарат [83].

Поняття неправомірної вигоди в кримінальному праві України досить диференційоване, а його розуміння ускладняється ще також поліфонією його структурних елементів. Структурні елементи вказаного терміну також повинні бути розкриті та пояснені належним чином, оскільки на практиці виникає чимало проблемних питань в результаті неправильного застосування положень чинного антикорупційного законодавства і в кращому випадку це призводить до порушення принципу невідворотності кримінальної відповідальності. Зважаючи на це, ми вважаємо за доцільне звернути увагу на дослідження фахівцями в галузі антикорупційного правозастосування положень чинного Закону України «Про запобігання корупції та наявні розбіжності із нормативно-правовим актом,

який втратив чинність. Також досить важливим аспектом є і залишається формулювання роз'яснень не тільки порядку застосування, але й походження термінопонять із загальним поняттям «неправомірної вигоди», їх зв'язки з іншими правовими категоріями. Також не менш важливим є дослідження наукової позиції щодо розуміння неправомірної вигоди, порядку і правил протидії корупції в Україні у відповідності до європейських стандартів.

1.2. Історія розвитку використання поняття неправомірної вигоди в пам'ятках вітчизняного кримінального законодавства

В рамках даного розділу визначено завдання проведення дослідження розвитку поняття «неправомірної вигоди» на основі вивчення пам'яток вітчизняного кримінального законодавства. При цьому необхідно розуміти, що без звернення до історичних аспектів ми навряд чи зможемо результативно висвітлити тематику розвитку поняття неправомірної вигоди без висвітлення ретроспективи.

В Радянському Союзі поняття «корупції» було досить розповсюдженим явищем, оскільки на той момент бюрократія зазнала надзвичайного розвитку та досягла розквіту. Так, дослідники, вивчаючи тему корупції, акцентують увагу на тому, що поняття корупції в тоталітарній державі, частиною якого насильницьким способом стала Україна, можна поділити на 2 групи:

- Корупція в сфері державного регулювання;
- Корупція в приватній сфері (вирішення побутових питань без виходу на глобальний рівень).

Окремим джерелом для дослідження явища корупції в тогочасному Радянському Союзі слід вважати засоби масової інформації, оскільки вони висвітлювали найбільш поширені форми отримання неправомірної вигоди, серед яких варто назвати хабарництво, розкрадання бюджетних коштів та спекуляція. У дослідженні одного з маловідомих радянських кримінологів видавництва 1970 року було зазначено, що економічні злочини складають майже четверту частину всього обсягу злочинності в Республіці Грузія, однак якщо звертатися до вирахування середнього показника по всій державі, зокрема і в Україні того часу, то вказаний показник мало зміниться. Слід звернути увагу

на те, що корупція у глобальних розмірах вищої керівною верхівкою була чудовим прикладом для звичайних громадян та дрібних чиновників, які вбачали в цьому спосіб збагачення та отримання послуг чи привілеїв. Дійсно, навіщо слідувати поняттям і правилам чинного законодавства, коли можна все вирішити шляхом надання грошових коштів або інших благ посадовій чи службовій особі. Таким чином, вбачаємо так званий аналог кругової поруки, оскільки родичання в межах одного управлінського органу також було звичайною практикою. Це робилося з метою заручитися підтримкою впливової особи та в подальшому отримати підвищення або можливість більшого заробітку без застосування зусиль або володіння певними навичками чи знаннями. Корупція в Радянському Союзі поступово проникла в кожен сферу життєдіяльності суспільства, серед яких житловий сектор, оскільки отримання житло за чергою не передбачало вибір площі місця розташування або якості житлового приміщення. Натомість надання певної грошової винагороди сприяло вибору того житлового приміщення, яке бачили собі його майбутні власники. Не менш поширеним явище корупції було також у сфері споживчих товарів та сільськогосподарської продукції, оскільки з метою отримання найкращого товару люди повинні були «підключити» власні зв'язки або якимось чином домовитись. Не поодинокими випадки отримання неправомірної вигоди були і у сфері вступу до вищих навчальних закладів, оскільки на той момент здобуття вищої освіти здійснювалося на безоплатній основі, однак конкурси на вступ були значними. Так, з метою безпрограшного вступу звертались до надання неправомірної вигоди як універсального способу вирішення будь-якого питання. Корупція в управлінській сфері також часто проявлялась на радянських виробництвах з метою впливу на рейтинг певного підприємства та прикриття його невдач. Через проблеми дефіциту необхідних ресурсів і товарів на виробництві, точніше кажучи, нестабільний їх потік,

працівники були змушені звертатися до незаконних способів забезпечення виробництва, зокрема «блат», під чим слід розуміти використання особистого впливу для отримання певних благ тощо. Основним практиком «блата» на виробництві був «толкач», яким був представником заводу, що вдавався до незаконних спонукань для отримання необхідних матеріалів, певних вигод або благ. Слід підкреслити, що радянська антикорупційна компанія на той час існувала, вона фактично відображала стурбованість режиму щодо поширення випадків корупції. При цьому неправомірна вигода в суспільстві стала нормальним зручним явищем. Система «блату» та «фінансового порозуміння» міцно вкоренилась в тогочасну радянську державу, яка і без того своїми діями пропагувала корупцію та розкрадання державних коштів, створюючи ілюзію багатого життя.

Це також суспільство повсюдної корупції, де чиновники розкрадають сотні мільйонів доларів на рік з державних підприємств і де органи влади будуть змушені дивитися в інший бік, якщо хабар правильний. Хабарництво можна, без сумніву, назвати одним із головних ворогів державності.

Однак після 50-х років XX століття вживаються певні заходи для боротьби з корупцією як негативним явищем у державі, навіть запроваджується смертна кара, однак рівень корупції це не знизило, оскільки механізми притягнення до кримінальної відповідальності не були настільки дієвими.

Сьогодні вже не існує тоталітарної держави, в якій процвітала корупція, однак Радянський Союз залишив Україні в спадок шалену популярність неправомірної вигоди та її ефективність як способу вирішення будь-якого проблемного питання. До сьогоднішнього дня кожен із нас знає і розуміє, що отримання неправомірної вигоди нікуди не зникло, воно продовжує бути актуальним серед громадян. Адже за історіями минулого вони знають, що за невелику суму, надану зверху, можна було отримати кращий товар, а сьогодні

за 100-200 доларів придбати індивідуальні номерні знаки без потреби перебувати в черзі або обирати з того, що є, оскільки інші начебто зайняті.

Також попередньо в Радянському Союзі за 2000 рублів вище звичайної купівельної ціни в 11 000 доларів можна було отримати нові Жигулі, радянський Fiat, не чекаючи звичайного року чи більше.

На превеликий жаль, корупція є поширеною саме серед високопосадовців, суддів, інших службових та посадових осіб. Щоб більш глибоко дослідити вказане питання ми звернулися до інтерпретації поняття «неправомірна вигода» або «корупція» за часів Античності. Великий філософ А. Аристотель говорив, що «йти до суду – значить звернутися до справедливості». Правосуддя з давніх часів зображували з пов'язкою на очах, з вагами і мечем. Це означає, що суддя повинен бути неупереджений, що, перш ніж вирішити, він зобов'язаний точно зважити всі «за» і «проти», а вирішивши, непохитно проводити справедливе рішення в життя. Розглядаючи безпосередньо законодавство щодо протидії хабарництву, корупції та одержанню неправомірної вигоди суддями, варто зазначити, що у стародавні часи суддів за хабарництво засуджували до смертної кари жорсткими способами. Так, наприклад, розповідь Геродота свідчить про те, що батько Отана Сісамн був царським суддею. Цар Камбіс за те, що Сісамн, вирішуючи судові справи, брав хабарі, стратив його, звелівши при цьому здерти з нього шкіру, нарізати з неї ременів і обтягнути ними той самий трон, сидячи на якому Сісамн вершив суд. Потім Камбіс призначив суддею замість Сісамн, з якого він здер шкіру, сина Сісамн, порадивши йому пам'ятати, на якому троні він буде сидіти, коли буде вершити суд. Чимало джерел свідчать про корупційні прояви та спроби їх подолання в Давньому Римі. Стародавнім Римом чимало здійснено для впорядкування сфери правових відносин. У цей період навіть були ухвалені спеціальні законодавчі акти, котрі передбачали покарання за підкуп і подарунки

чиновникам. Так, у «Дванадцяти Таблицях» – законодавчому зводі республіки зазначалося: «Невже ти вважатимеш суровим припис закону, що карає на смерть того суддю чи посередника, які були призначені для судочинства і були викриті в тому, що прийняли грошовий хабар за цією справою?» [131].

У царську епоху Стародавнього Риму судові функції виконував цар та за його дорученням сенатори. До суду могли звернутися лише вільні громадяни. Проступки і злочини рабів розглядали їх господарі. Уже тоді судова практика розрізняла справи публічні (державні справи) і приватні (майнові спори). Усі публічні справи розглядав цар. Позитивним у судочинстві VI ст. до н. е. було право засудженого звернутися з апеляцією до народних зборів. У VIII ст. до н. е. в рабовласницькій Стародавній Греції функції царя замінив ареопаг (представники найбільш знатних і заможних сімей), який здійснював вищу судову владу. Рішення із судових справ приймала колегія архонтів, члени якої обиралися з родової знаті. Аристократи доволіно та корисливо тлумачили звичаї і традиції, прагнули обмежити владу народу та закріпити своє панівне становище. Афінське суспільство перебувало напередодні революції. У VI ст. до н. е., спираючись на народні збори, політик Солон здійснив низку важливих реформ. Усі громадяни проголошувалися рівними перед законом. Народні збори і Рада потіснили повноваження ареопагу та архонтів. Громадяни отримали право порушувати справи про переслідування посадових осіб, які зловживали своїм становищем. Цим же правом наділявся новий орган – гелісія – суд присяжних у кількості 6 тис. осіб, які обиралися народними зборами. Це був другий за значенням після народних зборів орган народовладдя [2, с. 225]. Велика кількість членів суду присяжних, на нашу думку, свідчить про демократію, участь простих людей в органах влади з метою недопущення зловживань і підкупу суддів. Суд був відкритим і гласним. Щоб запобігти підкупу суддів, лише в день слухання справи жеребкуванням визначалося, хто

саме її розглядатиме. Винність чи невинність підсудного визначалася таємним голосуванням, яке проводилося киданням камінців до урн.

Реформи Солона продовжив архонт Клісфен. Організація влади, правовий статус громадянина набули законного оформлення. Вищу юридичну силу мали рішення народних зборів і ради. Однією з основних рис афінської демократії була участь громадян у відправленні правосуддя, виборність, строковість перебування суддів на посадах. Політичний устрій Афін став прикладом для країн Стародавнього Світу [22, с. 285]. Витоки українського законодавства щодо протидії корупції, хабарництву та одержання неправомірної вигоди суддями слушно пов'язують із виникненням та розвитком Київської Русі. Правова система Київської Русі тривалий час засновувалась на звичаєвому праві. Але уже в X ст. формується писане право. Так, норми кримінального писаного права закріплювались у договорах київських князів із греками. Наприклад, договір Олега 907 р., який був доповнений у 911 р., містив 12 статей, з яких 5 стосувалися кримінального права [22, с. 112]. Джерелом права Київської Русі були й так звані Номоканони. У Київській Русі застосовувалися два Номоканони, складені у Візантії ще у VI та VII століттях. До Київської Русі Номоканони потрапили через Болгарію з прийняттям киянами християнства і набули поширення у XIII столітті. У перекладі старослов'янською мовою грецькі Номоканони отримали назву «Кормча книга». Кормча книга складалася з Еклоги і Прохірона. Еклога містила сімнадцять титулів, що передбачали норми кримінального права. Серед основних джерел права у Київській Русі в XI–XIV ст. була «Руська Правда», яка дійшла до нас у кількох редакціях: короткій, просторовій і скороченій з просторової [2, с. 285]. Зазначені правові пам'ятки не передбачають відповідальності суддів за хабарництво. Це зумовлено тим, що у Київській Русі суд був установою суто народною і доволі самостійною не лише до

утвердження князівської влади, а й після цього, оскільки судова влада хоча і перейшла до князів, однак здійснювалась за участю виборних земських людей [31, с. 59]. Усі судові органи цього періоду користувалися такою повагою, що жодна вирішена ними справа не підлягала оскарженню, а рішення суду було остаточним. Після входження українських земель до складу Великого князівства Литовського (XIV ст.), а згодом до Речі Посполитої (1569), на них поширилася дія Литовських Статутів – основних законодавчих документів Великого князівства Литовського. Чимало ідей цих статутів були запозичені з правових норм і традицій Київської держави, зокрема з «Руської правди». Так, Литовський статут 1566 р. в артикулі 39 розділу 3 містив припис про те, що всіх потрібно судити по справедливості, передбачав заборону на отримання винагороди та вирішення справи по дружбі: «...кождому стану всим заривно однакую справедливость чинить без отволоки, а от прав не маемничого брати. ... а не маем стати и зычностью быти одной стороне». Відповідальності суддів за хабарництво в нормах Литовських статутів не передбачалось, але встановлювалася заборона вирішувати судові справи несправедливо чи за хабар. На західноукраїнських землях (Галицька, Львівська, Перемишльська, Саноцько-Холмська, Подільська, Белзька), які були приєднані до Польщі, з 1433 р. було поширено польське земське право. Серед збірників польського права виділяють Вислоцький статут 1347 р., Вартський статут 1420–1423 рр., Збірник польських законів 1782 року. Ці правові пам'ятки також не передбачали відповідальності суддів за хабарництво. Із розпадом наприкінці XVIII ст. Речі Посполитої українські землі увійшли до складу Російської імперії. Із цього часу правоохоронна діяльність здійснювалась відповідно до російського законодавства. У зв'язку зі специфікою виникнення та розвитку Московської держави на її території з самого початку домінував закон. Судова влада в цей період була досить розгалуженою. Можна говорити про наявність тут судів

першої, вищої та апеляційної інстанцій. Важливими для нашого дослідження є Новгородська та Псковська судні грамоти, Судебники 1497 і 1550 рр., які містили норми про злочини проти правосуддя. Стаття 26 Новгородської судної грамоти передбачала порядок судочинства у судах вищої інстанції, а саме забороняла брати хабарі та вирішувати справу по дружбі. Відповідальності суддів у Новгородському судебнику не передбачалось. У Псковській судній грамоті (1467 р.) також не регламентується кримінальна відповідальність суддів, але в ст. 3 передбачалося, що судити потрібно справедливо, з'ясувавши всі обставини, щоб не засудити невинного і не виправдати винного, а також що свої повноваження не можна використовувати у корисливих цілях і для помсти. У ст. 4 містилася заборона на отримання незаконних винагород. Про кримінальну відповідальність суддів, що порушили положення грамоти, нічого в документі не сказано. Лише в ст. 77 передбачалось, що суддям, які вчинюють несправедливий суд, загрожує Божа кара: «И судьям псковским и посадникам погородским и старостам пригородским по тому же крест целовать на том, што им судити право по крестному целованию; а не судить право, ино суди им бог въ страшный день второго пришествия Христова».

Судебник 1497 р. («Судебник Івана III», або «Великокнязівський судебник») формулював ряд принципів здійснення правосуддя. Йдеться про заборону на отримання незаконної винагороди і використання судових повноважень в особистих справах. Судебник не передбачав відповідальності судді за хабарництво, але ст. 19 «Про неправий суд» передбачала скасування неправосудного рішення судді «та грамота не в грамоту». Важливою правовою пам'яткою Росії був прийнятий на Земському соборі 1550 р. Судебник («Царський судебник», складений за завданням Івана Грозного), який ґрунтувався на положеннях Судебника 1497 р. Судебник 1550 р. на відміну від згаданих не просто встановлював заборону на здійснення тих чи інших діянь, а

й передбачав відповідні негативні наслідки для осіб, що їх допустили. Так, його ст. 3 визначала санкції стосовно осіб судових органів за винесення неправосудного рішення в результаті отримання хабара. Злочинне діяння могло полягати у винесенні за хабар підставного протоколу судового засідання або у неправильному записі показань сторін чи свідків. Кримінальна відповідальність судді диференціювалася відповідно до феодалного права привілеїв. Матеріальна відповідальність полягала в зобов'язанні повернути позивачеві суму позову й у судові витрати в трикратному розмірі. Покарання вищим службовим особам визначав глава держави, для нижчих посадовців відповідальність встановлювалась у самому Судебнику 1550 р. і була досить суворою, передбачалось навіть ув'язнення. Більшість санкцій мали майновий характер і були прообразом такого покарання, як штраф. Судебник 1550 р. проводив чітку межу між зазначеним службовим злочином і добросовісною помилкою судді. У разі хибного рішення без хитрощів, тобто через добросовісну помилку, хибу чи недостатній досвід, суддя кримінальної відповідальності не ніс, оскільки в його діях відсутній склад злочину (ст. 2) [32]. Дія Новгородської і Псковської судних грамот, Судебників 1497, 1550 рр. не поширювалася на територію українських земель, але вони відобразились у нормах Соборного уложення 1649 р. (царя і великого князя Олексія Михайловича), який діяв на частині українських земель із кінця XVIII ст., після приєднання Правобережної України до складу Російської імперії. В Уложенні 1649 р., у ст. 5, набули розвитку норми, що передбачають відповідальність за умисне винесення неправосудного рішення, поєднаного з хабарництвом: «А будет которой Боярин или Окольниковый, или Думной человек или Дьяк, или иной какой судья, исца или ответчика по посулом, или по дружбе, или по не дружбе, правого обвинит, а виноватого оправит, а сышется про то допрям, и на тех. Судьях взяти и исцовиск в трое, и дати исцу, да и пошлины и пересуд и

правой десяток взятии на Государя на них же. Да за ту же вину у Боярина, и у Окольничего, и у Думного человека отнять честь. А будет которо и судья такую неправду учинит не из Думных людей, и тем учинити торговая казнь, и впредьим у дела не быть». Санкція даної статті, як бачимо, передбачала не лише майнову відповідальність, а й тілесні покарання «торговая казнь», приниження честі і позбавлення права брати участь у відправленні правосуддя. Стаття 12 Уложення передбачала відповідальність за підміну судових документів за хабар чи з особистих мотивів. Статті 15–17 були спрямовані на боротьбу з тяганиною, відмовами розглядати справи, пов'язані з вимаганням хабара [101]. Існування старої судової системи після переходу російського суспільства від феодалізму до капіталізму, появи на ринку праці мільйонів особисто вільних селян було серйозним гальмівним чинником, що не відповідало потребам часу. Стара система не забезпечувала рівності перед судом і законом, дотримання і захисту прав і свобод простих людей і характеризувалась корупцією, формалізмом, жорстокістю та іншими не сумісними зі справжнім правосуддям вадами, від яких страждали насамперед права і законні інтереси нижчих верств населення. До реформ у судах характерним явищем були «здирництво, тяганина, доноси, кормління було не зловживанням, а системою». За такої системи справи вирішувались на користь представників привілейованих станів, а права та законні інтереси потерпілих та підсудних із числа селян та інших нижчих станів ігнорувались або суттєво порушувались. Значним недоліком дореформеної судової системи була тяганина у розслідуванні та розгляді кримінальних справ. У звіті міністра юстиції за 1863 р. вказувалось, що до 1 січня 1864 р. із числа незакінчених справ перебувало в розгляді понад 20 років 561 справа, понад 15 років – 1466, більш 10 років – 6758.

Докорінні зміни у сфері законодавства щодо корупції, хабарництва та одержання неправомірної вигоди суддями розпочалися після перевороту 1917

року. Так, першим вітчизняним кодифікованим кримінально-правовим актом став Кримінальний кодекс Української соціалістичної радянської республіки 1922 р. У главі «Посадові злочини» ст. 111 регламентувала відповідальність за постановлення суддями з корисливих чи інших особистих мотивів неправосудного вироку. Покарання за даний злочин передбачалось у формі позбавлення свободи не менше ніж на три роки, а за обставин, що обтяжують покарання, – вища міра покарання. Окремої норми щодо відповідальності суддів за хабарництво у цьому кодексі не було. Відповідальність суддів за хабарництво наставала на загальних підставах, аналогічно відповідальності службових осіб за вчинення такого злочину. 1 січня 1927 р. набрав чинності новий Кримінальний кодекс Української соціалістичної радянської республіки (далі – КК УСРР). Його нормативні акти у площині відповідальності за хабарництво мало чим відрізнялися від КК УСРР 1922 р. У 1956 р. на XX з'їзді Комуністичної партії Радянського Союзу були викриті й піддані осуду факти порушення законності та правосуддя, що мали місце в попередні роки. Це зумовило необхідність законодавчих новацій у вигляді включення у кримінальні кодекси особливої глави «Злочини проти правосуддя», чим було продемонстровано зростання значення правосуддя в суспільстві та якісно новий, диференційований підхід до його охорони від злочинних посягань. Прийнятий у 1960 р. КК УРСР уперше за ознакою родового об'єкта об'єднав злочини проти правосуддя у самостійну главу XIII «Злочини проти правосуддя». Незважаючи на це, відповідальність за одержання хабара суддею передбачалась у главі VII «Посадові злочини», аналогічна відповідальності інших посадових осіб. Розпад СРСР ознаменував собою принципово новий етап розвитку законодавства щодо протидії вимаганню та хабарництву з боку суддів. Так, з 1992 р. починається сучасний етап розвитку й дослідження правових засобів запобігання та протидії корупції в системі державної служби України на

пострадянському просторі. Це зумовлено початком нової епохи в житті кожної держави, що входила до складу СРСР.

З появою нових правовідносин, інститутів, становленням нового політичного життя й ринкової економіки формування сучасного законодавства було надзвичайно важливим кроком для залучення держави в європейський простір. Хоча із середини 90-х років і розпочався процес нормативного та організаційного забезпечення заходів боротьби з корупцією в Україні, зокрема, в судовій сфері, але вони не дали відчутних позитивних результатів через стійку корупційну настанову значної кількості державних службовців і правову аномію суспільства в цілому. Боротьба з корупцією була декларативною і реально не стала одним із національних пріоритетів внутрішньої політики [7]. Подальший розвиток законодавства у досліджуваній сфері ознаменувався набранням чинності 1 вересня 2001 р. Кримінального кодексу України. Український законодавець у цьому КК також окремих норм щодо одержання хабара суддею не виділяв, відповідно, й покарання судді за таке діяння передбачалося аналогічне покаранню за одержання хабара службовою особою, яка посідає відповідальне або особливо відповідальне становище.

Зокрема, до 2012 року відповідальність суддів за одержання хабара (неправомірної вигоди) наставала за ч. 3 ст. 368 «Одержання хабара», що передбачала покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років та з конфіскацією майна. На основі результатів проведення історичного дослідження з'ясовано, що становлення в Україні кримінально-правових норм, які передбачали відповідальність суддів за хабарництво (неправомірну вигоду), було складним і непослідовним. Це можна пояснити цілою низкою обставин: нестабільністю суспільних відносин, перебуванням українських земель під впливом різних держав, нерівномірним

розвитком національної системи законодавства, швидкими змінами соціального життя. Тобто формування кримінально-правової охорони правосуддя від хабарництва (неправомірної вигоди) є наслідком природно-історичного розвитку суспільства. Отже, за маже 25-річчя незалежності в нашій державі було ухвалено відразу декілька антикорупційних стратегій; проведено не один десяток найрізноманітніших антикорупційних компаній; прийнято чи не рекордну кількість нормативно-правових актів, спрямованих на запобігання і боротьбу з корупцією. Однак жодних позитивних зрушень такі кроки не дали. Навпаки, як свідчать різноманітні статистичні спостереження, з кожним роком рівень корупції в Україні стабільно зростає.

Причин такої ситуації можна назвати декілька: це і популізм більшості антикорупційних програм; і спрямованість зусиль на викриття одиничних корупційних проявів, а не комплексне усунення причин та умов, що їм сприяють; і відсутність координації та взаємодії між різними суб'єктами, що беруть участь у реалізації антикорупційних заходів тощо [119, с. 223]. Проте чи не основною причиною низької ефективності антикорупційних заходів є корумпованість судової системи, яка не лише дискредитує авторитет державної влади, але й паралізує будь-які позитивні кроки в цьому напрямі.

Виділяють принаймні дві групи корупційних кримінальних правопорушень: ті, що пов'язані із викраденням чи привласненням чужого майна шляхом використання свого становища чи повноважень, і ті, що пов'язані з одержанням неправомірної вигоди (раніше це явище мало назву «хабарництво»). Поняття неправомірної вигоди¹ протягом тривалого часу в Україні вважалось іноземним та не дотичним до українського законодавства. Це, зокрема, пов'язано із тим, що в законодавстві і судовій практиці радянських держав був закріплений термін «хабар», який із усіма його спільнокореневими («хабарник», «хабарництво», «хабародавець», «хабароодержувач») міцно

закарбувався у пам'яті представників влади і населення. Слід зауважити, що відповідно до проведеного опитування, 8,8 % респондентів не відоме значення терміну «неправомірна вигода»; 82,5 % опитуваних у побутовій сфері продовжують використовувати слово хабар. На початку 2010-х років в Україні розпочалась активна робота щодо удосконалення антикорупційного законодавства. Поштовхом до змін стала ратифікація Україною у 2005 р. Цивільної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією, а у 2006 р. – Конвенції ООН проти корупції та Кримінальної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією. Найбільш цінною для національної законодавчої практики в розрізі регулювання правопорушень, так чи інакше пов'язаних з обігом неправомірної вигоди, є Конвенція ООН проти корупції від 31.10.2003 р. [36, с. 200]. Саме в ній закріплений найширший перелік правопорушень, які державам слід визнавати як кримінальні правопорушення. Серед них «підкуп національних державних посадових осіб» (ст. 15); «підкуп іноземних державних посадових осіб і посадових осіб міжурядових організацій» (ст. 16); «розкрадання, неправомірне привласнення або інше нецільове використання майна державною посадовою особою» (ст. 17); «зловживання впливом» (ст. 18); «зловживання службовим становищем» (ст. 19); «незаконне збагачення» (ст. 20); «підкуп у приватному секторі» (ст. 21); «розкрадання майна в приватному секторі» (ст. 22); «відмивання доходів, здобутих злочинним шляхом» (ст. 23) [92]. У вказаних статтях нормотворець оперує поняттям «undue advantage». Якщо тлумачити кожне із цих слів окремо, відповідно до Кембриджського словника, то «undue» в перекладі означає «рівень», який є більшим, ніж необхідно, прийнятно або розумно. Його синонімами є «inordinate» (набагато більший, ніж зазвичай або очікувалося), а також «unjustified» (неправильний та/або незаслужений). Термін «Advantage» в англійській мові вживається як умова, що дає більше шансів на успіх, іншими словами – «перевага». Таким

чином, «undue advantage» слід тлумачити як неприйнятну (незаслужену) перевагу. Водночас, отримання чи надання особі незаслуженої переваги не завжди може бути протиправною дією, що є караною в межах адміністративного чи кримінального права. З огляду на це, використання у Конвенції поняття «неправомірна перевага» є більш влучним для деліктного права [34]. При цьому, у ст. 1 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 7 квітня 2011 р. № 3206-VI українським законодавцем було закріплено поняття «неправомірна вигода» [97]. Семантичне навантаження слова «вигода» полягає у тому, що дає добрі наслідки в чому-небудь, якийсь прибуток, тоді як слова «перевага» – у виключному, особливому праві на що-небудь; привілеї [102]. І хоча, на перший погляд, можна ототожнити ці поняття, «вигода» є змістовно ширшим поняттям, аніж «перевага». Отримати прибуток можна від будь-якого матеріального чи нематеріального активу. Тоді як перевага (привілей порівняно з кимось або чимось) є лише одним із способів отримання прибутку.

Проте, Н.М. Ярмиш категорично не погоджується із введенням в закон категорії «неправомірна вигода», оскільки остання є неадаптованою до нашої мови. Так, для української мови, на думку авторки, не є характерним словосполучення «надати неправомірну вигоду», оскільки вигода може бути лише отримана. Так само не є універсальною у застосуванні конструкція «неправомірна перевага», адже сполука слів «неправомірна перевага у формі ремонту автівки» не є прийнятною для української мови [127]. Водночас, авторка не пропонує адекватного замітника вказаним термінам. На нашу думку, із такою позицією погодитися складно, зважаючи на різнобарвність української мови. Так, слово «вигода», відповідно до Академічного тлумачного словника української мови, може вживатись не лише зі словом «дати», а навіть зі словом «зробити» [103].

Отже, законодавець, на наш погляд, із належною семантичною коректністю закріпив у новому антикорупційному законодавстві поняття «неправомірна вигода» замість поняття «хабар». Водночас, раціональність такої зміни зазвичай обґрунтовується тим, що «неправомірна вигода» є більш широким поняттям, ніж «хабар», а тому дозволяє охопити більше протиправних дій із корупційною складовою. Про це свідчать і результати опитування. Так, 76,3 % опитуваних вважають, що поняття «неправомірна вигода» є ширшим за поняття «хабар», при цьому, 20 % респондентів їх ототожнюють. У КК УРСР від 28.12.1960 р. було криміналізоване одержання хабара у будь-якому вигляді (ст. 168). Однак під час практичного застосування цієї норми змістовний обсяг хабара було звужено, що, на думку М.І. Мельника, свідчить про вихід за межі своєї компетенції судовою владою [79]. Про необхідність буквального тлумачення цієї норми щодо природи «хабара» зазначає також О. О. Кашкаров [33]. Проте, Б.В. Здравомислов із наполегливістю відстоював виключно майновий характер хабара, зазначаючи, що дискусій з приводу цього немає і не може бути. На його думку, до предмету хабара належать не лише грошові кошти і матеріальні цінності, а і будь-які інші форми матеріальних вигод. Особливість цих форм полягає в тому, що хабароодержувач отримує вигоду (прибуток) шляхом менших витрат, ніж це мало би бути за звичайних умов. Як приклад автор наводить безпідставне отримання особою безкоштовної путівки за кордон, безоплатне користування житловим приміщенням або отримання певного майна з частковою оплатою [41, с. 501]. Такої ж позиції переважно дотримувався і Пленум Верховного Суду ССРСР, а згодом – і України.

Так, у п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду ССРСР «Про судову практику в справах про хабарництво» від 30.03.1990 року №3, Судом було визначено предметом хабара гроші, цінні папери, матеріальні цінності, а також

надані безкоштовно послуги, які, за загальним правилом, підлягають оплаті [99].

У п. 5 ППВСУ «Про судову практику в справах про хабарництво» від 7 жовтня 1994 року №12 зазначено, що оскільки одержання хабара є корисливим кримінальним правопорушенням, то його предмет може бути лише майнового характеру. Водночас, вигода, яка не має майнового характеру (похвальні характеристики або надання підвищення у посаді тощо), не можуть визнаватися предметом хабара [99]. Така позиція згодом була перейнята і в ППВСУ «Про судову практику в справах про хабарництво» від 26 квітня 2002 року №5. Чернега Ю.О. пояснює штучне звуження обсягу поняття «хабар» тим, що визнанню на той час нематеріальних вигод предметом правопорушень, пов'язаних із хабарництвом, перешкоджало єдине розуміння предмета злочину як матеріально вираженого об'єкта [119, с. 224]. При цьому, Яковенко О.В. відстоювала необхідність розширення предмету підкупу (активного та пасивного) до рівня будь-яких неправомірних переваг. Оскільки, на думку автора, розширене розуміння предмета підкупу, як це врегульовано у міжнародних конвенціях, порівняно із радянським кримінальним законодавством більш відповідає сучасним потребам боротьби з хабарництвом та корупцією в цілому [123]. Здійснення заміни поняття «хабар» категорією «неправомірна вигода», що охоплює матеріальні та немайнові вигоди, було однією з основних рекомендацій GRECO Україні відповідно до Оціночного звіту по Україні 12 Інкримінації (ETS 173 і 191, GPC 2) (Тема I) Третього раунду оцінювання, затвердженого GRECO на 52-му Пленарному засіданні [92].

18 квітня 2013 року Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України», яким доволі радикально із КК України було вилучено поняття «хабар» та замінено його поняттям «неправомірна вигода». Такий крок

О.С. Бондаренко визнає занадто рішучим. На думку науковця, не слід було настільки кардинально змінювати звичний для населення понятійно-категоріальний апарат. Достатньо було б чітко окреслити в законі поняття хабар як «будь-які переваги матеріального та/або нематеріального характеру, які мають як грошове, так і не грошове вираження» [7, с. 21].

Ю.О. Чернега також вказує, що подібну заміну не можна виправдовувати необхідністю уніфікації понятійного апарату КК України чи то приведенням законодавства у відповідність до міжнародних стандартів, оскільки фактично це не відповідає дійсності [119, с. 224]. Ця думка узгоджується і з позицією Г.С. Крайника [36, с. 200]. Оновлення законодавства та якісна рецепція міжнародного досвіду є необхідними елементами розвитку та удосконалення національного законодавства. При цьому, на нашу думку, про необхідність зміни термінології свідчить не лише бажання законодавця адаптувати українські норми права до конвенційних, а й інші фактори. По-перше, слід звернути увагу на арабське походження слова «хабар», яке означає «звістка», «новина», а у множині – інформація. До нашої мови воно потрапило, скоріш за все, з турецької, у якій *habara* означає «дізнаватися». В процесі використання це слово на теренах України трансформувалось спочатку в плату за інформацію, а згодом набуло традиційного значення – підкуп [85]. Слід зауважити, що слово «хабар» серед слов'янських мов закріпилось лише в нашій. У всіх інших країнах було знайдено свої відповідники цьому слову. В Росії – «взятка» (від слова —взять), в Польщі – *łapówki* (від слова *łapa*), в Чехії – *úplatek* (від слова *platit*). В Україні, зважаючи на багатогранність її мови, також слід було знайти власний влучний відповідник іноземному «хабар». Адже як заповідав Т.Г. Шевченко: «Учітесь, читайте, і чужому навчайтесь, й свого не цурайтесь» [114].

Іншою причиною для зміни понять, на нашу думку, є необхідність формування у населення сприйняття корупції не лише як надання (отримання)

матеріальних цінностей, що, безумовно, асоціювалось із терміном «хабар», а і – нематеріальних активів. Досліджуючи та застосовуючи нове поняття «неправомірна вигода», населення здобуде власний новий досвід, не пов’язаний із попереднім терміном. Використання ж у побуті поняття «хабар» – це лише питання звички та зміни поколінь. Отже, із прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України», Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції», Закону України «Про запобігання корупції», Закону України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» розпочалася нова епоха для понятійно-категоріального апарату КК України та інших антикорупційних норм законодавства. У ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції», неправомірна вигода визначена як грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які обіцяють, пропонують, надають або одержують без законних на те підстав. В свою чергу, у КК України визначення неправомірної вигоди надається двічі: у примітці до ст. 354 (поширюється лише на цю статтю) та у примітці до ст. 364-1 (поширюється на ст. ст. 364, 364-1, 365-2, 368, 368-3, 368-4, 369, 369-2 та 370).

Обидва ці визначення є ідентичними із тим, що запропоноване у Законі України «Про запобігання корупції». Навіть якщо відмова від бланкетної норми може бути раціонально обґрунтована, то поширення на різні статті змістовно одного і того ж визначення неправомірної вигоди, яке закріплено в різних статтях, абсолютно не сприяє уніфікації КК України. А тому достатньо залишити одне визначення корупції, поширивши його на всі статті КК України, які оперують цим поняттям. Кожен структурний елемент корупційних правопорушень слід тлумачити окремо із посиланням на різні нормативно-правові акти. Так, під майном, згідно з п. «г» ст. 2 Конвенції ООН проти

корупції від 31 жовтня 2003 року, слід розуміти «будь-які активи, матеріальні або нематеріальні, рухомі або нерухомі, виражені в речах або правах, а також юридичні документи або активи, що підтверджують право власності на такі активи або інтерес у них». При цьому, відповідно до ч. 1 ст. 190 ЦК України, майном є окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. Вбачаємо, що поняття майна в розумінні Конвенції є ширшим та охоплює інші складові корупції. А тому для уникнення помилок в правозастосуванні, раціональніше використовувати поняття «майно» у розумінні ЦК України [118].

Корупція в сучасних умовах стала чинником, що реально загрожує національній безпеці та конституційному ладу України. Це явище негативно впливає на різні боки суспільного життя: економіку, політику, управління, соціальну та правову сфери, громадську свідомість, міжнародні відносини. Корумповані відносини дедалі більше витісняють правові, етичні відносини між людьми, з аномалії поступово перетворюються на норму поведінки.

Важливо відзначити, що проведення ефективної антикорупційної політики в ситуації, що склалася є практично неможливим, про що свідчать численні результати досліджень думки населення, влади та експертів. Стан справ у цілому характеризується як засилля корупції у всіх сферах суспільного життя. Необхідно вважати корупцією й такі явища, що не піддаються чіткому правовому регулюванню, а тому не можуть бути викладені раз і назавжди у сформульованому визначенні корупційної поведінки. Необхідно піднімати питання про закріплення загального поняття корупції, а також понять адміністративної та кримінальної корупції, дисциплінарної корупційної провини, корупції осіб, що займають державні політичні посади країни. У цьому сенсі не може бути точного загальногалузевого поняття корупції. Досить велика частина корупційних проявів, наприклад прихована (нейтральна) корупція, не сприймається суспільством як життєво важлива проблема, вона

недосяжна для репресивних заходів і потребує зовсім іншого комплексу антикорупційних мір, ніж відкрита (негативна) форма корупції. Ураховуючи Конвенцію ООН проти корупції, Конвенцію Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію, норми українського антикорупційного законодавства, а також потреби практики у створенні нових ефективних антикорупційних інститутів, необхідно закріпити можливість установа додаткових правових бар'єрів як на шляху традиційних різновидів корупційної діяльності (хабарництво, зловживання посадовими повноваженнями, розкрадання, участь у підприємницькій діяльності), так і стосовно:

- ряду обов'язків і порушення законодавства в процесі службової та іншої публічної діяльності. Наприклад, невмотивоване користування службовим посвідченням в особистих цілях тощо;

- надання сприяння публічною особою іншій публічній особі в здійсненні корупційних злочинів та їх приховуванні, приховане посередництво за відсутності ознак співучасті;

- протекціонізм, що виражається в наданні невмотивованих переваг, без ознак зловживання посадовими повноваженнями або посадовим положенням;

дії (або бездіяльність) службовця, пов'язані з порушенням своїх обов'язків, порядку корупційно спрямованих діянь. Ці діяння можна віднести до факторів або первинних проявів корупції. Подібні корупційно спрямовані порушення повинні завбачливо забороняти насамперед в адміністративному та дисциплінарному законодавстві. До них можна віднести такі:

- використання посадового положення (відповідного до статусу впливу) без ознак порушення посадових взаємовідносин із вищими інстанціями для надання (забезпечення) групового впливу в процесі здійснення публічної діяльності, фаворитизм чиновників, якщо при цьому переслідують цілі, несумісні з інтересами публічного управління;

- одержання від третіх осіб незаконної переваги або неправомірної вигоди особи, яка має публічний статус, за відсутності при цьому ознак підкупу та зловживання посадовим положенням, порушення посадових обов'язків;

- поінформованість про факти корупційної діяльності. Приховування посадовими особами інформації про факти корупції від громадськості та ЗМІ;

- неприйняття посадовою особою (керівником організації) заходів щодо профілактики кримінально-карної корупції;

- незначні зловживання службовим становищем. Наприклад, використання службового ксерокса, принтера для особистих цілей;

- порушення принципів службової етики у взаємовідносинах з підконтрольними, підлеглими суб'єктами;

- набуття статусу, що забезпечує додаткові можливості просування по службі, а отже, й політичного впливу з порушенням законодавства. Наприклад, підготовка дисертацій «на замовлення», одержання звань, державних нагород, вищої освіти з порушенням порядку та інші подібні дії. Перелічені діяння близькі до корупційних і складають широке розуміння корупції. Увага до таких діянь вимагає законодавчого закріплення відповідних положень у дисциплінарному та адміністративному законодавствах. Перелік подібних правопорушень, що обумовлюють зростання і розвиток кримінальної корупції, повинен постійно оновлюватися.

1.3. Зарубіжний досвід регламентації кримінальної відповідальності за злочини, ознакою складів яких є неправомірна вигода

Рівень корупції у світі є актуальним питанням для всього міжнародного товариства. Вказана проблематика стосується також і України, оскільки наша держава не так давно приєдналася до світових ініціатив по боротьбі з корупцією, взявши на себе низку зобов'язань. Для розроблення адекватних заходів протидії важливо урахувувати масштаби та тип корупції в Україні. Так, у першій половині 90-х рр. XX ст. корупція проявлялася у формі класичних корупційних відносин, коли обидві сторони отримували вигоди – одна зі сторін (бізнес або громадяни) у вигляді незаконних переваг або ухилення від покарання за правопорушення, а інша сторона (бюрократія, правоохоронні органи) – матеріальні та інші вигоди для себе і своїх близьких. Такий тип корупції можна охарактеризувати як пасивну корупцію бюрократії, тому що ініціаторами корупційних відносин частіше були бізнес і громадяни. У результаті через відсутність реальної протидії розмах корупції збільшувався – вона ставала системною, формувалися корупційні ринки, відбувався процес легалізації корупційних виплат шляхом їх перетворення на платні послуги. Специфічною характеристикою української корупції є формування стійких довірчих відносин, що пов'язують посадових осіб і бізнесменів, які створюють соціальні передумови для встановлення корупційних відносин. Зважаючи на це, ми звернулися до світових соціологічних досліджень в історико-правовому контексті.

Проблема боротьби з корупцією хвилювала філософів, соціологів і політиків ще з часів Арістотеля [140]. Незважаючи на те, що деяким країнам, здається, вдалося суттєво скоротити корупцію, рівень отримання неправомірної вигоди, так званої корупції, залишається високим у більшості країн світу. У 2010 році в Індексі сприйняття корупції від Transparency International (далі – TI), завданням якого є здійснити оцінку корумпованості (чи некорумпованості) політичних та економічних інститутів у їхніх країнах, 131 зі 178 країн опустилися нижче середини на 10 пункті індексу, з вищими балами, що представляють низький рівень корупції. Лише 23 країни отримали бали (7 або вище), які вказують на те, що їхні уряди в основному некорумповані. У Глобальному барометрі корупції за 2013 рік, опитуванні громадської думки в 107 країнах, проведеному TI, більшість не бачить корупцію як серйозну проблему лише в одній країні (Данія). В рамках даної наукової статті ми не намагаємося продовжити дискусію щодо того, що означає поняття неправомірна вигода або корупція, адже даному питанню присвячено чимало наукових пошуків. Деякі недавні аналізи мають протилежність до «етичного універсалізму» або «неупередженості» у здійсненні державної влади [143]. Це означає, що корупція виникає, коли чиновники, відповідальні за «суспільні блага» суспільства, перетворюють їх на свої приватні блага — підхід, який все ще може бути дискусійним, але є більш комплексним, ніж інші концептуалізації [142].

Наш головний аргумент полягає в тому, що системна корупція глибоко вкорінена в основній соціальній та історичній політичній структурі. Цей аргумент узгоджується зі зростаючим корпусом історичного інституціоналізму,

який стверджує, що історичні умови, починаючи від інституцій і закінчуючи природними ресурсами, можуть мати довгостроковий вплив на економічне процвітання, а також на демократизацію [144]. Проведене дослідження перегукується із працями зарубіжного дослідника Glaeser та ін. (2004), які показують, що країни з трьома найбільшими охопленнями початковою школою в 1900 році мали найбільший валовий внутрішній продукт на душу населення через століття [148]. Під час написання даної наукової статті ми звернулися до історико-правового дослідження у сфері протидії корупції, в рамках якого вказують на наявність схожої динаміки між історичними рівнями освіти (у 1870 році) і сучасними (2010) рівнями корупції в 78 країнах. Збереження високого рівня корупції в багатьох країнах свідчить про те, що вона має коріння в довгострокових факторах, а не в останніх інституційних змінах.

Крім того, дослідники звертають увагу на різні історичні рівні освіти, тому що:

- освіта була одним із небагатьох факторів, які були пов'язані з нижчими рівнями корупції [149];
- освіта веде до інших факторів, які сприяють чесності, таких як загальна довіра та відчуття ідентичності з усією країною, а не з окремими сектами чи групами [135];
- вищий рівень освіти веде до більшого рівня багатства та рівності для країн, обидва з яких пов'язані з нижчим рівнем корупції [136].

Середній рівень освіти в країнах помітно зріс (у шість разів) з 1870 по 2010 рік). І все ж минуле має важку руку: країни з найвищим рівнем освіти на початку ряду також були тими, хто перебував на вершині через 140 років ($r =$

0,76). І ті країни, які найбільше відхиляються від цього лінійного зв'язку, були країнами з найвищим рівнем освіти в 1870 році.

Спираючись на вказані факти, дослідниками пропонується кілька прогнозів:

- вищий історичний рівень освіти призводить до меншого сприйняття корупції в сьогоденні;

- історичні рівні освіти важливіші для сучасної корупції, ніж зміни в рівнях освіти. Минуле має більше значення, ніж підвищення рівня освіти, 4 хоча «надолужити» має значення. Але небагато країн мають значне підвищення рівня шкільної освіти.

- історичний рівень освіти є важливішим у формуванні корупції, ніж ранній статок (ВВП на душу населення). Багатство має значення, але освіта важливіша;

- рівень ранньої освіти вищий у розвинутих країнах, ніж у колишніх колоніях, але ще більш критичним є походження колоніалів. Країни Європи або інші країни-колонії мали набагато вищий рівень освіти, ніж інші (колишні) колонії. Поселенці європейського походження мали такі ж очікування від держави, як і люди в їхніх рідних країнах, тому їхні колоніальні «господарі» сприяли вищому рівню освіти для них, ніж там, де населення було переважно корінним [128];

- країни з більш рівноправним розподілом землі мали вищий рівень освіти наприкінці 19 століття — і, у свою чергу, країни з вищою освітою в минулому сьогодні є більш рівними, що відображає важливість універсальних програм

соціального забезпечення, таких як загальна освіта для рівності (Rothstein and Uslaner, 2005);

- демократія не впливає на рівень корупції або на рівень освіти. Демократичні країни не мали ані вищого рівня освіти у 1870 році, ані менш сприйнятої корупції у 2010 році. Тематичні дослідження з цього приводу показують, що політичні амбіції щодо підвищення спроможності держави мали значення.

У вказаних дослідженнях у сфері антикорупційної політики, які було нами розглянуто продемонстровано регресію інструментальної змінної, у якій показано, що три чинники — середня кількість шкільних років у 1870 році, зміна шкільних років з часом і сучасна свобода преси — визначають сучасні рівні корупції (у той час як Independent на відміну від (колишніх) колоній включають Західну Європу, Північну Америку, Австралію, Нову Зеландію, Японію, Південну Корею тощо. Поточний дохід на душу населення, сучасний показник демократичного врядування, і чистий рівень нерівності не є значущими предикторами корупції. На першому етапі оцінки, тільки колишній колоніальний статус і частка людей європейського походження є значущими факторами ранньої освіти. Головний аргумент полягає в тому, що загальна освіта є критичним чинником у зниженні корупції. Зміни середньої тривалості навчання також впливають на корупцію — хоча не так сильно, як на історичних рівнях. Цей причинно-наслідковий зв'язок між рівнем корупції та рівнем освіченості і культури населення підтверджується іншою недавньою емпіричною роботою, яка показує, що універсальна державна політика може зменшити корупцію [133]. Крім того, капітал сьогодні має більше значення, ніж

рівень демократії в країні 140 років тому (пор. Glaeser et al., 2004). Здається, також є сильний ефект від амбіцій політичної еліти збільшити спроможність держави через освітні реформи. В рамках досліджених нами емпіричних аналізів поєднуємо кількісні та якісні дані. Деякі з кількісних аналізів базуються на невеликих вибірках, оскільки багато ключових змінних для періоду близько 1870 року (таких як нерівність землі, ВВП на душу населення та частка протестантів) доступні лише для невеликої кількості країн. Таким чином, вбачаємо, що рівень корумпованості держави напряду залежить від рівня освіти і навіть частки населення, яка має вищу освіту. Також на показник корупції впливає рівень загальної культури і правосвідомості, оскільки влада, розуміючи, що населення сприймає їхні дії і рішення за правильні, налаштована вміло цим маніпулювати.

У Західній Європі, Північній Америці, Австралії та Новій Зеландії рух за широку освіту мав важливого союзника в розширенні освіти: протестантські церкви хотіли, щоб люди були освічені, щоб вони могли читати Біблію. Навпаки, католицька церква загалом боялася, що грамотність може поставити під сумнів її авторитет [129]. Освіта давала людям можливість не тільки читати Біблію, але й досягати успіхів в інших сферах навчання. Протестантські країни, головним чином через вищий рівень освіти, мали нижчий рівень земельної нерівності, ніж католицькі країни в 19 столітті [129]. У більшості колоніальних ситуацій місцеві політичні громади не мали ресурсів для створення масової освіти. Як правило, колоніальні держави не були налаштовані вживати заходів для впливу на життя людей з позитивної точки зору, зокрема отримання ним не обов'язково вищої або хоча б базової освіти. Місцеві лідери в колоніях і

слабких державах фінансували школи для жменьки молодих людей (і рідко для дівчат) — за винятком випадків, коли землі ставали домівкою для вихідців з колоніальних держав. При цьому слід зазначити, що історична несправедливість відіграла важливе значення у здобутті освіти якомога більшою часткою людей з метою підвищення рівня освіченості та культури. Однак важливим аргументом при цьому була забезпеченість населення земельною ділянкою, оскільки ще декілька століть потому земля надавала статус у суспільстві, була важливим ресурсом, який сприяв не тільки виживанню сім'ї, але й заробітку. Країни з рівномірнішим розподілом землі відповідно мали громадян, які могли висувати більші вимоги до держави, зокрема щодо освіти. Саме економічна, а не політична рівність призвела до підвищення рівня грамотності [115].

Спочатку ми досліджуємо коріння сучасної корупції, аналізуючи зв'язки з показниками рівня освіти, нерівності та демократизації в 19 столітті. Нашим показником корупції є широко використовуваний Індекс сприйняття корупції (CPI) Transparency International за 2010 рік, який базується на експертних опитуваннях. Соціологічні дослідження доводять, що неможливо виміряти корупцію безпосередньо, тому покладаються на міру сприйняття корупції. Найбільш корумповані країни мають найнижчі оцінки за 10-бальною шкалою. В рамках зазначених вище досліджень використано нові набори даних про історичні рівні освіти, розроблені Моррісоном і Муртіном (у пресі), а також про історичні рівні доходів Бургіноном. Інші показники не змінюють результатів. різні експертні показники «належного врядування» корелюють на рівні 0,9. Експертні показники корелюють із показниками опитувань громадян майже на такому ж високому рівні. 1870 рік є найбільш ранньою датою, для якої доступні

дані про середній рівень шкільної освіти для достатньо великої кількості країн ($n=78$) [21]. Інформація про валовий національний продукт на душу населення, рівень демократії та відсоток сімейних ферм наявна лише для невеликої кількості країн, оскільки на той момент оцінка корумпованості не була пріоритетною темою. Зважаючи на це, експерти, політологи і правники, оцінюють звичайну регресію найменших квадратів для рівнянь, в які включаються показники рівня корупції та рівня освіченості і загальної культури. Так, можемо зазначити, що з метою оцінки взаємозалежності рівня корупції від рівня освіченості населення звертаються навіть до математичних розрахунків, що свідчить про неабияку актуальність вказаного питання не тільки на національному, але й на світовій арені [124].

Зважаючи на вказану проблематику та актуальність антикорупційної політики, не знижується необхідність подальшого моніторингу та дослідження рівня корупції в Україні. Серед найбільш актуальних способів дослідження рівня розвитку корупції нами пропонується розширення мережі науково-дослідних установ, які досліджуватимуть не просто антикорупційне законодавство, а в першу чергу його природу.

У Західній Європі, Північній Америці, Австралії та Новій Зеландії рух за широку освіту мав важливого союзника в розширенні освіти: протестантські церкви хотіли, щоб люди були освічені, щоб вони могли читати Біблію. Навпаки, католицька церква загалом боялася, що грамотність може поставити під сумнів її авторитет. Освіта давала людям можливість не тільки читати Біблію, але й досягати успіхів в інших сферах навчання. Протестантські країни, головним чином через вищий рівень освіти, мали нижчий рівень земельної

нерівності, ніж католицькі країни в 19 столітті. У більшості колоніальних ситуацій місцеві політичні громади не мали ресурсів для створення масової освіти. Як правило, колоніальні держави не були налаштовані вживати заходів для впливу на життя людей з позитивної точки зору, зокрема отримання ним не обов'язково вищої або хоча б базової освіти. Даний історичний контекст вказує на те, що рівень освіти населення в загальному вимірі впливає на рівень загальної культури.

Зважаючи на отримані результати, можемо зазначити, що з метою оцінки взаємозалежності рівня корупції від рівня освіченості населення звертаються навіть до математичних розрахунків, що свідчить про неабияку актуальність вказаного питання не тільки на національному, але й на світовій арені.

Зважаючи на вказану проблематику та актуальність антикорупційної політики, не знижується необхідність подальшого моніторингу та дослідження рівня корупції в Україні. Серед найбільш актуальних способів дослідження рівня розвитку корупції нами пропонується розширення мережі науково-дослідних установ, які досліджуватимуть не просто антикорупційне законодавство, а в першу чергу його природу.

Серед актуальних теоретико-прикладних тем залишається на часі тематика іноземного підкупництва, тобто підкуп іноземної посадової особи. Дана тема є важливою та корисною для висвітлення у дослідженні, оскільки світова економіка розширюється та все більше ділових операцій здійснюються через кордон. Кілька міжнародних інструментів тепер вимагають від держав-учасниць криміналізувати підкуп іноземних урядовців, зокрема:

- Конвенція ОЕСР 1997 р. про боротьбу з підкупом іноземних державних посадових осіб у міжнародних ділових операціях (стаття 1), 1999 р.;
- Кримінальна конвенція Ради Європи про корупцію (Стаття 5);
- Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції 2003 року (Стаття 16) [34].

У той же час підкуп іноземних громадян є надзвичайно складним злочином для розслідування та судового переслідування. Як і інші форми корупції, підкуп іноземних громадян є прихованою дією, яка часто залишається прихованою. Іноземне хабарництво особливо важко виявити, оскільки залучені особи, компанії та посадові особи знаходяться за кордоном. Крім того, кошти, які використовуються для надання іноземних хабарів, можуть спрямовуватися через офшорні банківські рахунки або доставлятися третім сторонам (часто в різних юрисдикціях). Таким чином, до підкупу іноземних держав можуть бути залучені суб'єкти не лише з країни компанії, яка дає хабар, і країни посадової особи, яка отримує хабар, а й з третіх країн, де знаходяться консультанти, агенти чи підставні компанії. Крім того, документи щодо хабарництва можуть бути різними мовами. Юрисдикція, яка бажає розслідувати або переслідувати справу про хабарництво за кордоном, часто покладається на доброзичливість інших країн у наданні необхідної взаємної правової допомоги, екстрадиції підсудних або допомозі в отриманні документів чи допомозі свідків. У цьому дослідженні ми намагаємося розглянути різноманітні рамки криміналізації підкупу іноземних держав та застосування таких законів у країнах світу в рамках вивчення зарубіжного досвіду притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчинення корупційних кримінальних

правопорушень. Він зосереджений на країнах, які надали відповіді на анкету, розповсюджену перед цим дослідженням, хоча він також спирається на загальнодоступну інформацію щодо інших країн. Більшість країн, які стали учасниками соціологічних досліджень та надали відповіді на анкету, мають правопорушення щодо хабарництва за кордоном, як і ряд інших країн. Крім того, усі країни, які надали відповіді, докладають зусиль, спрямованих на інформування державного сектору (а в деяких випадках навіть приватного сектору) про корупційні ризики, хоча ці зусилля, як правило, зосереджені на корупції в цілому (зокрема, на внутрішній корупції), а не на підкупі іноземних держав конкретно. Країни, які надали відповіді на анкету, також мають установи для розслідування випадків іноземного хабарництва.

Лише одна країна – Болгарія, запровадила санкції у справі про хабарництво за кордоном, і лише одна інша країна Румунія передала справу про хабарництво за кордоном до суду. Відповідно, це дослідження зосереджено на структурах для розгляду справ, які можуть бути порушені в майбутньому. Однак міцність правових інститутів цих країн буде перевірена лише після того, як справи будуть порушені та розглянуті [145].

Міжнародні дослідники вказаного питання під час дослідження окресленого інституту нерідко звертаються до термінології. Так, під активним підкупом розуміється надання хабара іноземній посадовій особі. Основні міжнародні документи, що стосуються підкупу іноземних держав, передбачають такі обов'язкові елементи як частину активного підкупу іноземних держав:

- 1) обіцянка, пропозиція або надання неправомірної вигоди,
- 2) вчинене прямо чи опосередковано та

3) надане самим службовцем або бенефіціаром третьої сторони.

Ідея цих елементів полягає в тому, що хабарництво має включати не лише фактичне надання хабара, але й обіцянку або пропозицію хабара, тобто правопорушення має місце, навіть якщо посадова особа не приймає або не отримує хабар. Таким чином, дії, пов'язані з обіцянкою або пропозицією хабара, повинні розглядатися як самостійні злочини та тягнути за собою повну кримінальну відповідальність. Усі міжнародні моніторингові механізми у сфері боротьби з корупцією підтверджують, що розгляд обіцянки або пропозиції хабара як незавершеного злочину (наприклад, замах або підготовка до злочину) не є функціональним еквівалентом криміналізації як закінченого злочину.

Під пасивним підкупом розуміється прийняття службовою особою хабара або його обіцянки чи пропозиції. Воно включає такі елементи:

- 1) прийняття обіцянки або пропозиції неправомірної вигоди, або
- 2) отримання неправомірної вигоди, або
- 3) вимагання (прохання) неправомірної вигоди,
- 4) коли вчинено прямо чи опосередковано,
- 5) за сам чиновник або бенефіціар третьої сторони [23].

Знову ж таки, законодавство Чорногорії є гарним прикладом (стаття 423 (1) КК): «державний службовець, який прямо чи опосередковано вимагає або отримує хабар або приймає обіцянку хабара для себе чи іншої особи за згоду виконувати службові обов'язки або іншу дію, яку він не повинен вчиняти, або не вчиняти службову чи іншу дію, яку він повинен вчинити, караються позбавленням волі на строк від двох до дванадцяти років».

Ми також звернулися до законодавства Боснії та Герцеговини, яке прямо не включає непрямі подарунки та пропозиції (СС 217(1)): «Посадова або відповідальна особа в установах Боснії та Герцеговини, включаючи іноземну офіційну особу, яка вимагає або приймає подарунок, або будь-яку іншу вигоду, або хто приймає обіцянку подарунка чи вигоди для виконання в межах своїх службових повноважень дії, яку він не повинен виконувати, або за бездіяльність дії, яка повинна бути вчинені ним, караються позбавленням волі на строк від одного до десяти років». Закони Хорватії щодо активного та пасивного підкупу прямо не згадують «іноземного службовця»; вони стосуються «державної посадової чи відповідальної особи» (статті 293–294 КК) [138]. В іншому місці кодексу термін «офіційна особа» визначено для застосування до іноземних посадових осіб (там само, стаття 89(3)): «Офіційна особа також означає особу, яка в Європейському Союзі, іншій державі, міжнародній організації Республіка Хорватія є членом, міжнародним судом або арбітражною комісією, юрисдикцію якої визнає Республіка Хорватія, виконує обов'язки, покладені на осіб, перелічених у попередньому реченні». Однак незрозуміло, чи означає «державний службовець або відповідальна особа» те саме, що «офіційна особа». Органи влади Боснії та Герцеговини стверджували, що вони будуть покриті, хоча це ще належить побачити на практиці.

Усі країни, в яких є правопорушення, пов'язані з , мають юрисдикцію щодо особи, яка вчиняє злочин підкупу іноземних держав на території країни, навіть якщо особа, яка вчинила злочин, не є громадянином цієї країни. Однак, як показано у вставці нижче, на це можуть накладатися обмеження, які ще належить дослідити в судових справах.

Справи про підкуп іноземних громадян є надзвичайно складними, оскільки злочини вчиняються таємно та транскордонно. Від слідчих і прокурорів може вимагатися доступ до свідків, документів і банківських рахунків у кількох юрисдикціях, які регулюються різними законами. Взаємна правова допомога та технічна експертиза майже завжди необхідні для успішного судового переслідування. Персонал, який працює над цими справами, повинен не тільки володіти ноу-хау в кримінальних розслідуваннях загалом, але їм також може знадобитися досвід у сфері бухгалтерського обліку, аудиту, іноземних мов або особливостей конкретного сектора промисловості, де відбулося хабарництво. Виділення ресурсів на правоохоронні органи може бути передбачено законом (наприклад, Сербія) або виділено через річний бюджет прокуратури (наприклад, Чорногорія). Незалежно від того, як розподіляються кошти та інші ресурси, вони також повинні бути захищені. Наприклад, навіть якщо бюджет прокуратури є незалежним від решти державного бюджету (як, наприклад, у Литві), чи може парламент змінити цей бюджет наприкінці фінансового року, якщо він не задоволений результатами конкретна справа чи розслідування? На нашу думку, це може бути цілком доцільно в умовах неефективності боротьби з корупцією в державі, однак при цьому необхідно правильно оцінювати рівень корупційної загрози в державі. При цьому ефективність боротьби з корупцією також залежить від компетенції працівників правоохоронних органів, уповноважених протидіяти корупції в країні [149].

Зважаючи на це, чимало держав, які прагнуть до розвитку антикорупційної політики, проводять чимало тренінгів, семінарів або курсів для

працівників правоохоронних органів. Приклади такого навчання включають наступне:

- прокурори в Чорногорії проходять тренінги щодо боротьби з хабарництвом у рамках своїх зобов'язань щодо безперервної юридичної освіти;

- у 2015 році Антикорупційне агентство Литви (STT) провело технічний семінар, щоб допомогти литовським офіцерам зрозуміти, як боротися з іноземним хабарництвом. Представники ОЕСР та інші взяли участь, щоб поділитися практичним досвідом щодо розслідування та судового переслідування таких злочинів;

- за сприяння Швейцарії Румунія взяла участь у проекті зміцнення потенціалу румунських суддів і прокурорів у боротьбі з корупцією та економічною та фінансовою злочинністю. Проведено 25 тренінгів, у яких загалом охоплено понад 500 осіб. Крім того, у 2014 році експерти Центру повернення активів Базельського інституту організували тренінг для 20 співробітників Національного управління з боротьби з корупцією Румунії щодо передових фінансових розслідувань (включаючи ідентифікацію активів);

- семінари в Сербії, присвячені розкриттю корупційних злочинів, торкнулися відповідальності іноземних посадових осіб за корупційні злочини. Ці семінари були проведені в рамках Юридичної академії, а також під егідою Місії ОБСЄ в Сербії, Ради Європи, Посольства США в Белграді та інших міжнародних партнерів. Явка прокурорів є обов'язковою;

- латвійський навчальний центр суддів (LJTC) за підтримки Європейської комісії запустив серію семінарів для суддів, прокурорів, адвокатів та фінансової поліції щодо запобігання та боротьби з корупцією. Серед тем – виявлення

корупційних ризиків, правопорушень на державній службі, конфлікту інтересів та антикорупційних заходів для судової системи. Здебільшого ці тренінги, здається, зосереджені насамперед на внутрішній корупції, або, принаймні, не зосереджені конкретно на хабарництві за кордоном. Враховуючи складний транскордонний характер злочину, пов'язаного з хабарництвом за кордоном, забезпечення практичної та технічної підготовки щодо особливостей розслідування та розгляду справ про хабарництво за кордоном є важливим і має бути додано до цих навчальних програм [120].

Не можна оминати увагою той факт, що Україна також долучається до висвітлених вище освітніх ініціатив, оскільки активно впроваджує у вектор державної політики антикорупційну складову.

Кожна досліджувана країна передбачає позбавлення волі осіб як санкцію за участь у підкупі іноземних держав. Декілька також передбачають, що особа може бути оштрафована за злочин, пов'язаний з підкупом іноземних держав. Деякі країни також передбачають, що особі (особливо тій, яка отримує хабар) може бути заборонено займати певні державні посади або займатися певною діяльністю. На юридичну особу може бути накладено штраф, а в окремих випадках – ліквідація, припинення або обмеження права на здійснення господарської діяльності. Загалом у досліджуваних країнах за пасивний підкуп застосовуються більш суворі покарання, ніж за активне. Багато країн також встановлюють більш суворі покарання, коли хабар пропонується, обіцяється або дається, щоб переконати посадову особу порушити свої обов'язки, зробивши те, що їй чи їй не дозволено робити, або не зробивши те, що вона чи вона зобов'язаний зробити щось, а не пропонувати, обіцяти або дати хабар, щоб

зробити щось відповідно до його чи її службових обов'язків. Суворіші покарання також часто застосовуються до хабарів у великих розмірах, хабарів за участю організованих груп (включаючи організовані злочинні групи) та хабарів, пов'язаних із вимаганням (у разі пасивного підкупу).

Деякі країни світу мають спеціалізовані підрозділи, які розслідують корупційні злочини, включно з підкупом іноземних держав. У більшості випадків прокурор бере участь на стадії розслідування, і часто від прокурора вимагається керівництво розслідуванням [136].

Нами проаналізовано науково-дослідницьку літературу в цій галузі та визначено, що в країнах світу попередження та розслідування кримінальних правопорушень здійснюється наступними компетентними органами:

- Албанія: Спільні слідчі підрозділи, до складу яких входять як прокурори, так і поліцейські, займаються відстеженням корупційних злочинів. Деякі прокурори та поліцейські в цих підрозділах спеціалізуються на боротьбі з економічними злочинами та корупцією;

- Вірменія: Слідчі Слідчого комітету проводять розслідування у справах про корупцію. Однак інші органи можуть допомагати в цих розслідуваннях, зокрема Відділ розслідування корупції та організованих злочинів Спеціальної слідчої служби Вірменії та Відділ справ про корупцію та злочини проти економіки Генеральної прокуратури;

- Азербайджан: Управління з питань боротьби з корупцією Генеральної прокуратури розслідує та розглядає справи про корупцію;

- Боснія і Герцеговина: прокурори несуть відповідальність як за розслідування, так і за переслідування кримінальних правопорушень. У

прокуратурі є Спеціальний відділ з військових злочинів і Спеціальний відділ з боротьби з організованою злочинністю, економічною злочинністю та корупцією. Прокуратура також працює в спеціальних групах, часто з іншими державними установами. Наприклад, Державне агентство з розслідувань та захисту (SIPA), Прикордонна поліція або Управління непрямого оподаткування можуть допомогти в розслідуванні, а Міністерство внутрішніх справ, Міністерство безпеки та Директорат координації поліцейських органів можуть допомогти в отриманні міжнародна правова допомога;

- Грузія: Слідчий відділ Служби прокуратури розслідує та переслідує корупційні злочини, а також контролює розслідування корупції іншими компетентними органами. Міністерство фінансів і МВС допомагають у розслідуванні. У Міністерстві внутрішніх справ працює Антикорупційний департамент, який здійснює заходи щодо запобігання, виявлення та припинення конфлікту інтересів і корупції в державному секторі;

- Латвія: Бюро із запобігання та боротьби з корупцією (KNAB) уповноважене розслідувати корупційні злочини (розділ 387(6) CPL; Закон про Бюро із запобігання та боротьби з корупцією, розділ 8(1)2)), а відділ розслідування особливо серйозних справ кримінального департаменту Генпрокуратури розглядає такі справи. Під час відкриття розслідування у справі призначається прокурор;

- Литва: загальні положення Кримінального процесуального кодексу застосовуються до справ про корупцію. Досудове розслідування та розгляд справи здійснює прокурор. На досудовому етапі прокурор може вибрати співпрацю з іншими відомствами, включно зі Спеціальною слідчою службою

(STT), яка є правоохоронним органом, який спеціалізується на розслідуванні корупційних злочинів (включно з підкупом іноземних держав), яка підпорядковується президенту та парламент;

- Чорногорія: у лютому 2015 року Чорногорія прийняла Закон про спеціальну прокуратуру, згідно з яким було створено спеціальну прокуратуру (SPPO) як орган, який займається боротьбою з організованою злочинністю та корупцією. SPPO знаходиться в Подгориці та здійснює всі дії в межах своєї юрисдикції в Спеціальному відділі Високого суду в Подгориці. SPPO відповідає за переслідування винних у таких кримінальних правопорушеннях: певні корупційні злочини, вчинені державними службовцями, корупція, вчинена іншими особами, якщо матеріальна вигода від злочину перевищує 40 000 євро, відмивання грошей, організована злочинність, тероризм і військові злочини;

- Румунія: Національне управління по боротьбі з корупцією, яке є офісом прокуратури при Високому суді касації та правосуддя, має виключну національну юрисдикцію щодо розслідування та кримінального переслідування злочинів, пов'язаних із підкупом іноземних громадян (Надзвичайний Указ 43 від 2002 р., стаття 13). Закон конкретно вимагає, щоб прокурор проводив кримінальне розслідування у всіх випадках корупції (стаття 56 (3) КПК), хоча прокурор може доручити правоохоронним органам виконання певних слідчих завдань;

- Сербія: як поліція, так і прокуратура мають повноваження діяти на стадіях попереднього розслідування та розслідування. Прокурор також має повноваження діяти на стадії пред'явлення обвинувачення та здійснювати обвинувачення. Поліція підзвітна відповідно до Закону про міліцію, а прокурор

підзвітний безпосередньо вищому прокурору. Спеціальні підрозділи для кримінального переслідування корупційних злочинів були створені в Республіканській прокуратурі, апеляційних прокуратурах і вищих прокуратурах у Белграді, Нові-Саді, Крагуєваці та Ніші;

- Україна: виключну юрисдикцію щодо розслідування фактів підкупу іноземних громадян та активної торгівлі впливом було передано новоствореному Національному антикорупційному бюро. Це нове слідче агентство було створено спеціальним законом, прийнятим у січні 2015 року, і Бюро почало функціонувати в грудні 2015 року. Зміни до Кримінально-процесуального кодексу (стаття 216.5) передбачають, що справи про корупцію перебувають під виключною слідчою юрисдикцією цього Бюро (див. OECD /ACN 2015, 80–85). Справи, підвідомчі Бюро, має розглядати Спеціалізована антикорупційна прокуратура, утворена згідно з новим Законом України «Про прокуратуру» (набрав чинності в липні 2015 року) [80].

Інші країни дотримуються принципу «можливості» та надають прокурорам широкі повноваження вирішувати, висувати чи ні обвинувачення. Наприклад, згідно з принципом відволікання в Грузії, прокурор може вирішити розпочати або припинити справу, виходячи з суспільних інтересів. Як зазначено у вставці нижче, у Сербії прокурор може відкласти кримінальне переслідування за певних обставин. Крім того, у деяких випадках підкуп іноземних громадян може розглядатися як «злочин незначної тяжкості», який не підлягає судовому переслідуванню (стаття 18 КК). Деякі країни знаходяться між цими двома крайнощами і базують наявність повноважень прокуратури на тяжкості правопорушення чи інших факторах. Наприклад, у Румунії прокурор має право

на власний розсуд знімати звинувачення в активному підкупі іноземних громадян, але не в пасивному підкупі іноземних громадян, виходячи з суспільних інтересів у розгляді справи (стаття 318 КПК). Різниця між активним і пасивним підкупом ґрунтується на тривалості терміну ув'язнення, доступного за кожне правопорушення. «Суспільний інтерес» залежить від фактів злочину та способу його вчинення, мети злочину, наслідків, що мали місце або могло відбутися, а також поведінка підсудного до захисту, а також зусилля, вжиті для мінімізації наслідків правопорушення.

Корупція у сучасному світі є глобальним явищем і проблемою, а тому, зважаючи на це, існує необхідність у створенні дієвих програм протидії наданню неправомірної вигоди та упорядкування чинного антикорупційного законодавства.

Висновки до розділу 1

Поняття неправомірної вигоди в кримінальному праві України досить диференційоване, а його розуміння ускладняється ще також поліфонією його структурних елементів. Структурні елементи вказаного терміну також повинні бути розкриті та пояснені належним чином, оскільки на практиці виникає чимало проблемних питань в результаті неправильного застосування положень чинного антикорупційного законодавства і в кращому випадку це призводить до порушення принципу невідворотності кримінальної відповідальності. Зважаючи на це, ми вважаємо за доцільне звернути увагу на дослідження фахівцями в галузі антикорупційного правозастосування положень чинного Закону України «Про запобігання корупції та наявні розбіжності із нормативно-правовим актом, який втратив чинність. Також досить важливим аспектом є і залишається формулювання роз'яснень не тільки порядку застосування, але й походження термінопонять із загальним поняттям «неправомірної вигоди», їх зв'язки з іншими правовими категоріями. Також не менш важливим є дослідження наукової позиції щодо розуміння неправомірної вигоди, порядку і правил протидії корупції в Україні у відповідності до європейських стандартів.

Важливо відзначити, що проведення ефективної антикорупційної політики в ситуації, що склалася є практично неможливим, про що свідчать численні результати досліджень думки населення, влади та експертів. Стан справ у цілому характеризується як засилля корупції у всіх сферах суспільного життя. Необхідно вважати корупцією й такі явища, що не піддаються чіткому правовому регулюванню, а тому не можуть бути викладені раз і назавжди у сформульованому визначенні корупційної поведінки. Необхідно піднімати питання про закріплення загального поняття корупції, а також понять

адміністративної та кримінальної корупції, дисциплінарної корупційної провини, корупції осіб, що займають державні політичні посади країни. У цьому сенсі не може бути точного загальногалузевого поняття корупції. Досить велика частина корупційних проявів, наприклад прихована (нейтральна) корупція, не сприймається суспільством як життєво важлива проблема, вона недосяжна для репресивних заходів і потребує зовсім іншого комплексу антикорупційних мір, ніж відкрита (негативна) форма корупції. Ураховуючи Конвенцію ООН проти корупції, Конвенцію Ради Європи про кримінальну відповідальність за корупцію, норми українського антикорупційного законодавства, а також потреби практики у створенні нових ефективних антикорупційних інститутів, необхідно закріпити можливість установлення додаткових правових бар'єрів як на шляху традиційних різновидів корупційної діяльності (хабарництво, зловживання посадовими повноваженнями, розкрадання, участь у підприємницькій діяльності), так і стосовно:

- ряду обов'язків і порушення законодавства в процесі службової та іншої публічної діяльності. Наприклад, невмотивоване користування службовим посвідченням в особистих цілях тощо;

- надання сприяння публічною особою іншій публічній особі в здійсненні корупційних злочинів та їх приховуванні, приховане посередництво за відсутності ознак співучасті;

- протекціонізм, що виражається в наданні невмотивованих переваг, без ознак зловживання посадовими повноваженнями або посадовим положенням;

дії (або бездіяльність) службовця, пов'язані з порушенням своїх обов'язків, порядку корупційно спрямованих діянь. Ці діяння можна віднести до факторів або первинних проявів корупції. Подібні корупційно спрямовані порушення повинні завбачливо забороняти насамперед в адміністративному та дисциплінарному законодавстві. До них можна віднести такі:

- використання посадового положення (відповідного до статусу впливу) без ознак порушення посадових взаємовідносин із вищими інстанціями для надання (забезпечення) групового впливу в процесі здійснення публічної діяльності, фаворитизм чиновників, якщо при цьому переслідують цілі, несумісні з інтересами публічного управління;

- одержання від третіх осіб незаконної переваги або неправомірної вигоди особи, яка має публічний статус, за відсутності при цьому ознак підкупу та зловживання посадовим положенням, порушення посадових обов'язків;

- поінформованість про факти корупційної діяльності. Приховування посадовими особами інформації про факти корупції від громадськості та ЗМІ;

- неприйняття посадовою особою (керівником організації) заходів щодо профілактики кримінально-карної корупції;

- незначні зловживання службовим становищем. Наприклад, використання службового ксерокса, принтера для особистих цілей;

- порушення принципів службової етики у взаємовідносинах з підконтрольними, підлеглими суб'єктами;

- набуття статусу, що забезпечує додаткові можливості просування по службі, а отже, й політичного впливу з порушенням законодавства. Наприклад, підготовка дисертацій «на замовлення», одержання звань, державних нагород, вищої освіти з порушенням порядку та інші подібні дії. Перелічені діяння близькі до корупційних і складають широке розуміння корупції. Увага до таких діянь вимагає законодавчого закріплення відповідних положень у дисциплінарному та адміністративному законодавствах. Перелік подібних правопорушень, що обумовлюють зростання і розвиток кримінальної корупції, повинен постійно оновлюватися.

Деякі країни дотримуються принципу «можливості» та надають прокурорам широкі повноваження вирішувати, висувати чи ні обвинувачення.

Наприклад, згідно з принципом відволікання в Грузії, прокурор може вирішити розпочати або припинити справу, виходячи з суспільних інтересів. Як зазначено у вставці нижче, у Сербії прокурор може відкласти кримінальне переслідування за певних обставин. Крім того, у деяких випадках підкуп іноземних громадян може розглядатися як «злочин незначної тяжкості», який не підлягає судовому переслідуванню (стаття 18 КК). Деякі країни знаходяться між цими двома крайнощами і базують наявність повноважень прокуратури на тяжкості правопорушення чи інших факторах. Наприклад, у Румунії прокурор має право на власний розсуд знімати звинувачення в активному підкупі іноземних громадян, але не в пасивному підкупі іноземних громадян, виходячи з суспільних інтересів у розгляді справи (стаття 318 КПК). Різниця між активним і пасивним підкупом ґрунтується на тривалості терміну ув'язнення, доступного за кожне правопорушення. «Суспільний інтерес» залежить від фактів злочину та способу його вчинення, мети злочину, наслідків, що мали місце або могло відбутися, а також поведінка підсудного до захисту, а також зусилля, вжиті для мінімізації наслідків правопорушення.

РОЗДІЛ 2

НЕПРАВОМІРНА ВИГОДА ЯК НАСКРІЗНА ОЗНАКА, ПЕРЕДБАЧЕНА КК УКРАЇНИ

2.1. Неправомірна вигода як ознака, передбачена Загальною частиною КК України

В попередніх розділах нами було досліджено поняття «неправомірної вигоди» та здійснено огляд багатьох аспектів, які характеризують це поняття. Незважаючи на це, існує необхідність в окресленні розуміння, що неправомірна вигода є наскрізною ознакою, перш за все, Кримінального кодексу України (далі – КК України), зважаючи на те, що він містить норми матеріального права, якими передбачена відповідальність за вчинення корупційних правопорушень. Крім того, доречно звернути увагу і на особливості призначення та відбування покарання у зв'язку із вчиненням особою корупційного кримінального правопорушення.

Нами підраховано, що в Загальній частині чинного КК України словосполучення «корупційне кримінальне правопорушення» зустрічається 33 рази, а поняття «неправомірна вигода» - 8 разів, що свідчить про неабияку актуальність вказаного термінопоняття в сучасній кримінальній науці та законодавстві, оскільки боротьба з проявами отримання неправомірної вигоди набуває нового звучання і потребує ефективних правових механізмів для того, щоб притягнути винних осіб до кримінальної відповідальності.

Усе це впливає на якість антикорупційного законодавства та його розвиток в подальшому, оскільки сьогодні існує необхідність у формуванні позитивної правоохоронної та судової практики у попередженні та викритті

корупційних правопорушень. При цьому слід зважати на дотримання законності та прав людини, оскільки, хоча це і не стосується предмету нашого дослідження, правоохоронні органи нерідко в порушення вимог чинного законодавства України та Конституції України створюють умови для вчинення корупційних кримінальних правопорушень, що унеможлиблює здійснення адекватної оцінки кількості випадків реального отримання неправомірної вигоди службовими особами із наявністю відповідного умислу. Зважаючи на це, існує необхідність у продовженні наукових пошуків в царині здійснення фахової оцінки випадків отримання неправомірної вигоди службовими особами.

Однак в продовження даного теоретико-прикладного дослідження необхідно звернутись до тексту КК України та винести положення про корупційні кримінальні правопорушення та неправомірну вигоду, які фігурують в Загальній частині короткими уривками з метою їх подальшого розбору та дослідження. В ході аналізу ми також ставимо за мету здійснення оцінки створеним законодавцем положенням. Так, в тексті кримінального закону знаходимо наступні формулювання із словосполученням корупційне кримінальне правопорушення:

- Стаття 45 КК України. Особа, яка вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення кримінального правопорушення щиро покалася, активно сприяла розкриттю кримінального

правопорушення і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду [61];

- Примітка до ст. 45 КК України. Корупційними кримінальними правопорушеннями відповідно до цього Кодексу вважаються кримінальні правопорушення, передбачені статтями [191](#), [262](#), [308](#), [312](#), [313](#), [320](#), [357](#), [410](#), у випадку їх вчинення шляхом зловживання службовим становищем, а також кримінальні правопорушення, передбачені статтями [210](#), [354](#), [364](#), [364⁻¹](#), [365⁻²](#), [368-369⁻²](#) КК України. Кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з корупцією, відповідно до КК України вважаються кримінальні правопорушення, передбачені [статтями 366⁻²](#), [366⁻³](#) КК України [61].

Аналізуючи наведену примітку слід звернутися до того, що законодавець в рамках КК України чітко визначає перелік корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, не залишаючи таким чином вирішення цього питання застосовникам даних норм. Можемо вважати формування такого переліку гарантією неоднорідного трактування антикорупційного законодавства правоохоронними органами та іншими органами, уповноваженими здійснювати реалізацію та забезпечення положень даного виду законодавства України. В. Лященко в рамках наукової статті «Зміст та обсяг поняття «корупційне кримінальне правопорушення» у кримінальному праві України» зазначає про те, що «після введення до КК України поняття корупційного злочину у примітці до ст. 45 КК України, наукові дискусії змінили свій акцент на аналізі обґрунтованості визначення відповідного поняття у спосіб вичерпного переліку належних до корупційних складів злочинів; концентрувалися на самому, визначеному законодавцем, переліку, на його доповненні або, навпаки, скороченні» [77, с. 163-165]. При цьому сьогодні дослідники продовжують зосереджувати увагу на визначеності переліку корупційних кримінальних правопорушень, зокрема в частині

вилученні тих складів, які є лише дотичними, та наголошують на необхідності забезпечення їх конкретного формулювання та визначення їх властивостей. Українськими дослідниками в дослідженнях різних років неодноразово піднімалося питання про те, що визначення переліку корупційних кримінальних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією виглядає не досить доцільним, оскільки в такому випадку немає розуміння, до якого розділу Особливої частини КК України вона відноситься. Однак питання полягає в тому, що мова не про тематику розділу, а про те, що в статті 45 КК України вказані поняття згадуються вперше, тому законодавець робить спробу поступового введення означених понять до полотна кодифікованого закону. На думку В. Лященко така позиція є досить виправданою, оскільки «визначення поняття у якому-небудь розділі Особливої частини КК України буде стосуватися лише положень цього розділу, а поняття корупційного кримінального правопорушення охоплює посягання, які розташовані у різних структурних частинах Особливої частини КК України». Однак відразу дослідниця зазначає, що «спосіб вичерпного переліку, на думку вчених, не є вдалим способом визначення відповідного поняття» [77, 164-166]. Ми погодимося із окресленою позицією дослідниці, оскільки перелік правопорушень не надає уявлення про специфіку та особливості корупційних кримінальних правопорушень.

Як зазначає О.К. Марін «корупційним є кримінальне правопорушення, яке вчиняється службовою особою або особою, яка надає публічні послуги з використанням можливостей свого спеціального статусу з метою одержання неправомірної вигоди – а таких у КК України близько 100 посягань» [78]. Нами наведено дане формулювання для того, щоб аргументувати тезу про те, що виключний перелік не є якісним тлумаченням поняття. Таким чином, примітка до ст. 45 КК України потребує перегляду та редагування і повинна містити не

виключний перелік правопорушень, оскільки також не зрозуміло, за яким принципом вони були обрані в якості одиниць, які містять однорідні ознаки, а в примітці існує необхідність висвітлення ознак відповідного поняття. Немає заперечень стосовно виокремлення певного переліку, якщо це категорична позиція законодавця, однак, як рекомендація, він не має бути вичерпним. Окреслена позиція не є авторською, однак вона є покращеним дублюванням значної кількості українських дослідників в цій царині.

Протягом написання вказаного дослідження, як і автор В. Лященко, ми звернулися до провідного науковця у сфері кримінального права України – М. Хавронюка і от що він зазначає з приводу характеристики корупційних кримінальних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією: «зі ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» впливає, корупційні кримінальні правопорушення мають дві обов'язкові ознаки, які відрізняють їх від суміжних правопорушень. Перша з них стосується способу вчинення, а друге – предмета чи засобу кримінального правопорушення: 1) зловживання (тобто використання влади службових повноважень, професійних обов'язків і пов'язаних з ними можливостей на шкоду правомірним інтересам іншого суб'єкта права) або вплив на службову особу з метою схилити її до зловживання; 2) неправомірна вигода (це грошові кошти чи інше майно (річ), перевага, пільга, послуга, нематеріальний актив або вигода немайнового характеру, які особа без законних на те підстав: а) набуває шляхом зловживання, б) одержує, просить чи вимагає за вчинення в інтересах іншої особи шляхом зловживання дії чи бездіяльності, або в) пропонує чи надає іншій особі, щоби вона вчинила шляхом зловживання дію чи бездіяльність) [117, с. 121-122]. Так, слід підкреслити, що дослідник не формує перелік статей, які передбачають склад корупційного кримінального правопорушення, а надає характеристику обов'язковим складовим даного правопорушення і, зважаючи

на це, формулює тезу щодо того, що практичні працівники повинні здійснювати належну правову оцінку дій особи і робити відповідні юридично грамотні висновки. Ми цілком підтримуємо окреслену позицію і вважаємо за доцільне все-таки здійснити перегляд примітки до ст. 45 КК України, закріпивши там уніфіковану дефініцію та відійти від імперативності таких положень.

Таким чином, на даний момент не існує єдиного підходу до формування концепції корупційного кримінального правопорушення, оскільки погляди дослідників діаметрально протилежні, саме тому в рамках чинного кримінального законодавства повинні бути враховані певні рекомендації з метою його позитивного форматування;

- Стаття 46. Особа, яка вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду;

- Стаття 47. Особу, яка вперше вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, та щиро покалася, може бути звільнено від кримінальної відповідальності з передачею її на поруки колективу

підприємства, установи чи організації за їхнім клопотанням за умови, що вона протягом року з дня передачі її на поруки виправдає довіру колективу, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадського порядку;

- Стаття 48. Особу, яка вперше вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо буде визнано, що на час кримінального провадження внаслідок зміни обстановки вчинене нею діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною [61].

Підсумовуючи викладені вище положення кримінального законодавства зазначимо, що в силу врахування певних положень національного законодавства та міжнародної правової практики в галузі антикорупційного права законодавець позбавив особу можливості бути звільненою від кримінальної відповідальності у випадку, якщо вона вчинила корупційне кримінальне правопорушення або правопорушення, пов'язане з корупцією. На думку Дубас В.М. «протидія корупції та її кримінально-правовим наслідкам залишається одним з актуальних викликів, що стоїть перед нашою державою і є одним із напрямів сучасної політики в сфері боротьби зі злочинністю. Це викликано не лише узятими Україною міжнародними зобов'язаннями в цій сфері, а, передусім, у зв'язку з тим, що корупція є головним стримувальним фактором соціально-економічного розвитку України» [29, с. 64]. Тим самим, підтримує позицію законодавця щодо закріплення імперативних положень в

регулюванні антикорупційного блоку в рамках кримінального права України, оскільки мова йдеться про виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань. Це не єдиний випадок, коли Україна визначає за пріоритетне положення щодо дотримання примату міжнародного права навіть за умови наявності певних правових колізій. Навіть за умови відсутності визначеної дефініції в КК України та розгорнутої полеміки з цього приводу серед українських науковців особа, що вчинила корупційне кримінальне правопорушення або правопорушення, пов'язане з корупцією, позбавлена права бути звільненою від кримінальної відповідальності, оскільки дана норма створена в силу виконання міжнародних зобов'язань. В даному випадку виникає необхідність звернути на це увагу законодавця та наголосити на тому, що впровадження суворих правообмежувальних норм потребує досконалого законодавства, яке закріплює такі норми. Однак на даний момент правова ситуація в царині антикорупційної галузі кримінального законодавства дещо інша, про що також пишуть видатні українські науковці.

- Стаття 69, частина 1. За наявності кількох обставин, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, з урахуванням особи винного суд, умотивувавши своє рішення, може, крім випадків засудження за корупційне кримінальне правопорушення, кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією, кримінальне правопорушення, передбачене [статтями 403, 405, 407, 408, 429](#) КК України, вчинене в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці, за катування, вчинене представником держави, у тому числі іноземної, призначити основне покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України, або перейти до іншого, більш м'якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК

України за це кримінальне правопорушення [68]. У цьому випадку суд не має права призначити покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої для такого виду покарання в [Загальній частині](#) КК України. За вчинення кримінального правопорушення, за яке передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, суд з підстав, передбачених цитованою частиною статті, може призначити основне покарання у виді штрафу, розмір якого не більше ніж на чверть нижчий від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України (розділ Звільнення від покарання та його відбування). Так, законодавцем передбачено механізми призначення особі покарання нижче від найнижчої межі або більш м'якого виду покарання, не передбаченого санкцією конкретної статті, що свідчить про певну гнучкість та поступливість кримінально-правових норм КК України, однак при цьому слід зважати на те, що як із будь-якого правила і тут існують винятки. Вони стосуються ситуації вчинення особою корупційного кримінального правопорушення та кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією, оскільки в даному випадку вказана норма не застосовується, незважаючи на всі інші обставини, які можуть пом'якшувати покарання. Це відбулося внаслідок того, що категорія корупційних кримінальних правопорушень є категоріально найбільш суворою та сучасна антикорупційна політика держави не буде ефективною, якщо такі злочини продовжуватимуть вчинятися. Зважаючи на це, законодавець змінив ліберальний підхід у розрізі даної категорії кримінальних правопорушень в питанні особливостей звільнення від покарання та його відбування;

- Стаття 74, частина 4. Особа, яка вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушень правил

безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, може бути за вироком суду звільнена від покарання, якщо буде визнано, що з урахуванням бездоганної поведінки і сумлінного ставлення до праці цю особу на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільно небезпечною [68];

- Стаття 75, частина 1. Якщо суд, крім випадків засудження за корупційне кримінальне правопорушення, кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією, кримінальне правопорушення, передбачене [статтями 403, 405, 407, 408, 429](#) КК України, вчинене в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, катування, передбачене частиною 3 статті 127 КК України, при призначенні покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, враховуючи тяжкість кримінального правопорушення, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням [68]. Як в попередній нормі, так і в аналізованій звільнення від відбування покарання відбувається внаслідок надання оцінки суддею особі обвинуваченого, однак у випадку вчинення обвинуваченим корупційного кримінального правопорушення, кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією, суддя фактично позбавлений можливості надання оцінки, оскільки вчинення даної категорії кримінальних

правопорушень є винятками, за яких неможливо формувати висновки про можливість виправлення засудженого без відбування покарання. При цьому торкаючись питання звільнення від відбування покарання з випробуванням важливо проаналізувати практику в цьому питання та теоретико-правові аспекти, які вказують на можливість звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку вчинення особою корупційного кримінального правопорушення або кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією.

О. Юріков в рамках свого дослідження торкається питання впровадження новел до національного антикорупційного законодавства. Зокрема, дослідник зазначає, що Законом України від 13.04.2012 року №4652-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів у зв'язку із прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» КК України, зокрема ч.5 ст. 65, доповнено глибоким юридичним змістом стосовно угод, оскільки у випадку затвердження вироком угоди про примирення або про визнання вини суд призначає покарання, узгоджене сторонами та визначене в угоді [94; 126]. Крім того, вказаним Законом удосконалено положення ст. 75 КК України, в якій законодавець зазначив, що рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання вини приймається, якщо сторонами узгоджено певне передбачене нормами статті покарання або звільнення від відбування покарання з випробуванням. Із наведених юридичних формулювань, закріплених в КК України до сьогоденішнього дня, ми вбачаємо крок законодавця до об'єднання дещо полярних інститутів, зокрема кримінально-правового та кримінально-процесуального, поєднавши інститут кримінального провадження на підставі угод та інститут призначення покарання та звільнення від його відбування. Впливаючи із цього, законодавець створив певну суперечну колізію, оскільки внесенням змін до ст. 75 КК України стало можливим звільнення від відбування

покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про визнання винуватості. Однак нами було досліджено раніше наявність імперативної заборони розповсюдження положень ст. 75 КК України у випадку вчинення особою корупційного кримінального правопорушення та правопорушення, пов'язаного з корупцією. Незважаючи на це, дотримуємося позиції пом'якшення будь-якого покарання, оскільки його метою є, перш за все, виправлення особи, а не нанесення їй фізичних чи психологічних травм. На нашу думку, сучасне суспільство взагалі повинно відмовитися від жорстких санкцій щодо засуджених, за винятком насильницьких злочинів, оскільки життя і здоров'я особи є найвищою соціальною цінністю. Вище було сформульовано твердження про те, що суворі санкції породжують корупційні ризики, тому в будь-якому випадку законодавцю важливо досягнути правового балансу і бути орієнтованим на виправлення особи. Це ж стосується і призначення покарання за вчинення корупційного кримінального правопорушення та правопорушення, пов'язаного з корупцією.

О. Горох зазначає, що при ухваленні рішення про можливість виправлення засудженого від відбування покарання суд враховує певні фактори, серед яких: особа обвинувачується у вчиненні певного злочину, тяжкість злочину, особа винного та інші обставини справи. Слід звернути увагу на критерій вчинення певного виду злочину, оскільки саме він впливає на призначення остаточного покарання. Сьогодні законодавча заборона звільнення від відбування покарання у випадку вчинення особою корупційного кримінального правопорушення не формує винятки в практиці, оскільки про це свідчить правова позиція Верховного Суду. В рамках проведення даного дослідження ми проаналізували декілька позицій, серед яких слід виокремити наступні:

- вчинення особою корупційного кримінального правопорушення, передбаченого, наприклад, ч. 1 ст. 369 КК України, перешкоджає її звідбненню від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України, яку ми оглядали вище) навіть за умови призначення остаточного покарання судом за сукупністю кримінальних правопорушень, одне з яких не є корупційним (Постанова ККС від 27.09.2021 у справі №234/1940/20 (провадження №51-1866км21) [18; 87];

- в ситуації, коли одне з кримінальних правопорушень, за вчинення якого засуджено особу, є корупційним, звільнення від відбування покарання, остаточного призначеного за вироком суду, не застосовується. Ця норма впливає знову ж таки із положень ст. 75 КК України (Постанова ККС ВС від 05.08.2020 у справі №734/631/19 (провадження №51-2243км20) [86].

В рамках вивчення матеріалів антикорупційного джерела нами сформовано досить доречні тези, впливаючи із чинних положень КК України, що вже на етапі розгляду справи суд не може призначити за корупційні злочини більш м'яке покарання за те, що прописано в кодексі. Так само, не можна звільнити від відбування покарання офіційно винних, як і не можна застосувати повну амністію до вже засуджених осіб. Ці обмеження застосовують щодо конкретних статей, які прямо вважаються корупційними та тими, що лише пов'язані з корупцією. Вказані статі викладені у примітці до ст. 45 КК України і були нами наведені в рамках цього розділу. Однак на думку дослідників Transparency International Ukraine у протидії вчиненню корупційних кримінальних правопорушень існує корупційна складова, оскільки в деяких рішеннях місцевих судів нерідко пом'якшують покарання або достроково звільняють від відбування покарання осіб, засуджених за вчинення корупційного правопорушення, мотивуючи це тим, що вони стали на шлях виправлення або довели своє виправлення та усвідомили абсолютну неправомірність своїх дій. Однак закон не вимагає аргументоване пояснення

тези про виправлення особи засудження, тому слід вести мову про те, що це скоріше суб'єктивна думка. Таким чином, імперативний порядок притягнення до відповідальності осіб, які вчинили корупційне кримінальне правопорушення або кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією може породжувати корупційні ризики. Для формування даного судження не має потреби навіть досліджувати будь-які теоретико-правові аспекти, оскільки достатньо лише сформулювати певні логічні висновки [38].

Басиста І.В. в рамках висвітлення тез про особливості звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку вчинення корупційного кримінального правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, звертається до законодавчої колізії, оскільки звертає увагу на те, що відповідно до ст. 75 КК України звільнення від відбування покарання з випробуванням не застосовується у випадку вчинення особою корупційного кримінального правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, однак жодним чином не вказано особливості призначення покарання на підставі угод [3]. При цьому як зазначає сама авторка «законодавчий виклад ч.2 ст. 75 КК України жодним чином не «анулює» тих загальних обов'язкових обставин та умов, лише за наявності котрих можна бодай розглядати питання про можливість звільнення від відбування покарання з випробуванням і при цьому необхідно виходити із тяжкості кримінального правопорушення, особи винного та інших обставин справи». Таким чином, повертаємось до викладених раніше тез, які розкривають факти, що необхідно викладати в ухвалі суду під час винесення вироку на виконання вимог ст. 75 КК України. Зважаючи на це, слід підтвердити положення кримінального закону як ствердне, зокрема суд повинен дійти висновку про те, що особа здатна виправитися без відбування покарання. Як суддя аргументуватиме вказане рішення конкретно не вказано, однак обов'язково повинен висвітлити передбачені законодавцем пункти. На нашу

думку, можливість звільнення від відбування покарання з випробуванням навіть у випадку вчинення особою корупційного кримінального правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією не є кроком назад або нівелюванням новітнього антикорупційного законодавства, а навпаки скоріше ознакою правової держави із високим рівнем правової культури.

Протягом останніх десятиліть англо-американська концепція угоди про визнання винуватості/провини за загальним правом стала явищем у низці європейських країн цивільного права, тобто тих країн, чії правові системи належать до романо-германської правової сім'ї.

Означена нами концепція формує наступну дефініцію угоди про визнання винуватості, зазначаючи, що Це угода між прокурором і обвинуваченим, де останній визнає себе винним (а отже, спрощує роботу прокурора в його обов'язку підтримувати державне обвинувачення) в обмін на більш м'яке покарання або звільнення від його відбування. Так, закордонна правова практика виділяє три типи угод про визнання винуватості:

- угода про обвинувачення, за якою обвинувачений визнає себе винним лише у вчиненні менш серйозного правопорушення (наприклад, обвинувачений, якого звинувачують у пограбуванні, визнає себе винним лише у крадіжці), а обвинувачення висувається лише за вчинення менш тяжкого злочину;

- угода про вирок, за якою обвинувачений визнає себе винним у вчиненні всіх інкримінованих правопорушень, однак отримує мінімальний строк покарання або нижче від найнижчої межі;

- угода про факти, за якою обвинувачений і прокурор домовляються про те, які факти будуть подані як докази в суді, а які взагалі не використовуватимуться, хоча зберігатимуться в матеріалах кримінального провадження.

Практика укладання угод про визнання винуватості сьогодні поширена у 27 європейських країнах країн романо-германської правової сім'ї. Усі моделі угоди про визнання винуватості в окремих європейських юрисдикціях базуються на угоді про вирок і зазвичай відрізняються лише таким: чи застосовується угода про визнання винуватості до всіх правопорушень (включаючи найтяжчі) чи лише до незначних правопорушень, чи повинен обвинувачений в обов'язковому порядку мати захисника та який вид покарання (найбільш прийнятний для двої сторін процесу) можна погодити з прокурором.

В рамках дослідження означеного питання і в антикорупційному розрізі зокрема, ми звернули увагу на те, що у Чеській Республіці наразі існує велика ініціатива Асоціації адвокатів та Верховної прокуратури щодо підтримки укладення угод про визнання винуватості між прокурорами та обвинуваченими, що призвело до внесення у 2020 році важливої поправки до Кримінально-процесуального кодексу. Поправка дозволяє використовувати угоду про визнання провини для всіх кримінальних правопорушень (включно з найтяжчими), створює можливості для пом'якшення вироку на одну третину нижче розміру покарання та застосування угоди допускається під час врегулювання призначення покарання за нетяжкі правопорушення без захисника.

Чеська влада вважає, що більш м'які правила зроблять угоди про визнання винуватості більш популярними як для обвинувачених, так і для прокурорів, пришвидшивши досить мляву чеську систему кримінального правосуддя. Хоча очікується, що кількість угод про визнання винуватості не досягне рівня Сполучених Штатів, де понад 90% усіх кримінальних справ вирішуються за угодами про визнання винуватості, мета полягає принаймні наблизитися до інших європейських юрисдикцій, таких як Італія, Польща,

Іспанія і Болгарія, де угода про визнання винуватості є важливим доповненням до стандартного кримінального провадження [134].

Незважаючи на всі негативні аспекти, на які зазвичай посиляються критики практики укладання угод про визнання винуватості, як-от ризик неякісної роботи поліції або невинуватість обвинувачених, які визнають себе винними під тиском прокурора, ми вважаємо, що угоди про визнання винуватості мають великий потенціал для використання, зокрема, у кримінальних провадженнях, де статус обвинуваченого мають державні службовці, посадові особи або особи із певним статусом. Слід зауважити, що застосування більш м'якого покарання, уникнення розголосу, наклепу та соціальної стигматизації, утримання незалучених сторін у справі та швидке завершення всього є одними з головних переваг переговорів про визнання провини.

Незважаючи на суперечки навколо угод про визнання винуватості, очевидно зростає тенденція до впровадження їх у європейських юрисдикціях та використання на практиці. З точки зору обвинуваченого, це не лише можливість домовитися про більш вигідний вирок, а й уникнути тривалих судових розглядів. Оцінка ризиків повинна бути здійснена до визначення меж для переговорів про визнання винуватості є ключовим при прийнятті рішення про підписання такої угоди [141].

Корупція особливо чутлива до угод про визнання винуватості, оскільки це дуже складний злочин для розслідування. Важко зібрати докази для підтвердження складних корупційних схем. По-перше, корупційні виплати іноді є продуктом дуже вишуканої схеми відмивання грошей, тому інколи важко – якщо не майже неможливо – відстежити походження грошей, щоб довести правопорушення. Саме тому, як нами вже було розглянуто вище, існують критики застосування положень ст. 75 КК України у випадку укладання угоди

про визнання винуватості і навіть без неї, якщо особа вчинила корупційне кримінальне правопорушення або правопорушення, пов'язане з корупцією, оскільки вони оцінюють, перш за все, соціально-політичні фактори. Однак з юридичної точки зору таке обмеження прав особи є досить значним і навряд чи відповідатиме критеріям правова держава, оскільки в даному випадку держава ставить за мету покарання, а не виправлення особи обвинуваченого.

Угоди про визнання винуватості в певному розумінні демонструють актуальну проблематику системи кримінального правосуддя. Коли в судовій системи багато нерозглянутих кримінальних справ, вони вдаються до угод про визнання винуватості з метою забезпечення швидкого розгляду великої кількості справ, незалежно від винуватості особи, оскільки угода про визнання винуватості фактично визначає визнання вини без дослідження доказів, зібраних в рамках конкретної справи [17, с. 243-244].

В переважній більшості випадків обвинувачених можуть мотивувати зацікавлені в цьому уповноважені особи до укладання угоди про визнання винуватості, оскільки таким чином значно пришвидшиться процес розгляду справи. Крім того, на це може впливати низка інших негативних факторів, серед яких слід назвати відсутність можливості оплачувати адвоката, надмірні строки ув'язнення, тривалі періоди попереднього ув'язнення через надмірну тривалість кримінального провадження, високі судові витрати та гонорари адвокатів, а також надмірна криміналізація. Угоди про визнання винуватості відбуваються не лише за серйозні злочини, за які загрожує позбавлення волі. Оплата штрафу замість звернення до суду також можна вважати формою угоди про визнання винуватості. Однак угоди, які укладаються у випадку обвинувачення особи у вчиненні корупційного кримінального правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, здаються для них більш привабливими, зважаючи на

те, що законодавцем створена можливість для застосування до таких осіб положень ст. 75 КК України [141, с. 238].

- Стаття 79 частина 1. У разі призначення покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі вагітним жінкам або жінкам, які мають дітей віком до семи років, крім засуджених до позбавлення волі на строк більше п'яти років за тяжкі і особливо тяжкі злочини, а також за корупційні кримінальні правопорушення, кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, суд може звільнити таких засуджених від відбування як основного, так і додаткового покарання з встановленням іспитового строку у межах строку, на який згідно з законом жінку може бути звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною семирічного віку [68].

Таким чином, продовжуємо прослідковувати імперативну позицію законодавця навіть стосовно вагітних жінок або жінок які мають дітей, якщо останні вчиняють корупційні кримінальні правопорушення. В даному випадку слід наголосити на вказаному правовому аспекті та поставити питання з приводу доцільності такого покарання. Зважатимемо тут на те, що вагітність та виховання дитини є особливим періодом в житті жінки та важливим для дитини. Акцентуємо також на тому, що народження та виховання дітей є основою будь-якого суспільства, тому, на нашу думку, законодавцеві слід переглянути вказані позиції та розглянути питання виключення позиції «крім засуджених за корупційні кримінальні правопорушення, кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією...». Просуваючи дані позиції, ми виходимо з тієї логіки, що особа матиме судимість за вчинення корупційного кримінального правопорушення, кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією, що матиме для неї негативні правові наслідки в подальшому, однак жінкам, які перебувають у стані вагітності або мають дітей віком до семи років, необхідно надавати можливість виконати виховні функції щодо своїх дітей. Слід звернути

також увагу на те, що мова йдеться про забезпечення психологічної стабільності дитини. Покарання та його виконання повинно розглядатися не тільки суто з правової точки зору та позиції дотримання закону, однак і з позиції психологічної рівноваги конкретної особи та її спроможність в подальшому бути повноцінним членом суспільства. Оцінюючи прагнення законодавця до призначення найбільш суворого покарання за вчинення корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, можна процитувати латинське прислів'я «*erare humanum est*», що означає «людині властиво помилятися». У прагненні швидко та масштабно знищити проблему, яка закорінена в українському суспільстві, на жаль, так сталося через низку об'єктивних, а іноді і суб'єктивних факторів, законодавець створює ризики нормального розвитку інституту сім'ї та виховання дітей, оскільки ми вбачаємо в аналізованій нормі міжрядкові твердження про те, що діти повинні відповідати за вчинки батьків. Маємо думку про те, що в сучасному здоровому українському суспільстві слід збалансовувати всі гострі кути, які можуть виникати і навіть якщо на терези покладено меч правосуддя та психологічне і соціальне благополуччя дитини, то в даному випадку правова держава приймає бік особи, в даному випадку дітей. Варто підкреслити, що мова йдеться не про справедливість, а про гармонійне суспільство. Це буде також правильно і з правової точки зору, оскільки Конституція України визначає людину, її права і свободи за найвищу цінність [8].

- Стаття 81, частина 3, п.п. 1,2. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване після фактичного відбуття засудженням:

1) не менше половини строку покарання, призначеного судом за кримінальний проступок або нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією,

порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, а також за необережний тяжкий злочин;

2) не менше двох третин строку покарання, призначеного судом за корупційний нетяжкий злочин або кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисне кримінальне правопорушення і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисне кримінальне правопорушення, за яке вона засуджена до позбавлення волі [1];

- Стаття 82, частина 4, п.п. 1,2. Заміна невідбутої частини покарання більш м'яким можлива після фактичного відбуття засудженим:

1) не менше третини строку покарання, призначеного судом за кримінальний проступок або нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, а також за необережний тяжкий злочин;

2) не менше половини строку покарання, призначеного судом за корупційний нетяжкий злочин або кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисне кримінальне правопорушення і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисне кримінальне правопорушення, за яке вона була засуджена до позбавлення волі [68].

У розрізі вчинення корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією дві наведені вище норми майже не відрізняються, оскільки вчинення особою суспільно небезпечного діяння, пов'язаного із явищем неправомірної вигоди свідчить про те, що в подальшому під час відбування покарання до неї не застосовуватиметься умовно-дострокове звільнення від відбування покарання на загальних умовах або не здійснюватиметься заміна невідбутої частини покарання більш м'яким. Це вкотре підтверджує категорично-імперативну позицію законодавця у досліджуваному аспекті навіть вже під час відбування покарання особою. Однак, на нашу думку, дана позиція може справити негативний вплив на особу, засуджену за вчинення корупційного кримінального правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, оскільки на етапі судового розгляду або навіть до його початку обвинувачений уже міг щиро каятися у вчиненні корупційного діяння і мати надію на те, що держава і законодавець вживатимуть заходів до його виправлення шляхом правової підтримки. На даний момент ситуація у кодифікованому кримінальному законі змодельована

дещо по-іншому, оскільки корупційні злочини мають ступінь суспільної небезпеки вище, ніж насильницькі злочини, що мотивує дослідників надати оцінку такій ситуації та надати власні тези на підтримку або спростування такої позиції чинного законодавства. В ході проведення означеного дослідження ми сформулювали низку висновків, серед яких той, що стосується перегляду положень про правовий статус обвинувачених та засуджених за вчинення корупційних правопорушень. Це не просто не перегукується зі стандартами у сфері захисту прав людини, однак і суперечить їм, оскільки навіть європейська практика йде тим шляхом, щоб соціалізувати, перевиховати людину, навіть за умови, що їй не призначено покарання у вигляді позбавлення волі. Тут також слід звернути увагу і на економічний фактор. Особи, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, крім тих, що вчинили насильницькі злочини, можуть працювати та сплачувати податки в державний бюджет, що значно краще, ніж те, що засуджений потребує витрат із державного бюджету. При цьому можна створити безліч механізмів, якими особа буде контролюваною і, відповідно, зменшиться ризик вчинення нового кримінального правопорушення.

- Стаття 86, частина 4. Особи, визнані винними у вчиненні державної зради, диверсії, корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушенні правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, вироки стосовно яких не набрали законної сили, не можуть бути звільнені від відбування покарання, а особи, вироки стосовно яких набрали законної сили, - не можуть бути повністю звільнені законом про амністію від відбування покарання. Зазначені особи можуть бути звільнені від відбування

покарання після фактичного відбуття ними строків, встановлених [частиною третьою](#) статті 81 цього Кодексу [61].

Звертаємо увагу на те, що законодавець у наведеній нормі прирівнює корупційні кримінальні правопорушення та правопорушення, пов'язані з корупцією до кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки, тобто таким чином законодавець заявляє про високий рівень суспільної небезпечності вказаних діянь. Крім того, не розповсюджується на таких осіб також і закон про амністію. Фактично суворість покарання за вчинене корупційне кримінальне правопорушення або правопорушення, пов'язане з корупцією розглядається законодавцем як стримуючий фактор, однак, незважаючи на це, корупційні правопорушення продовжують вчинятися. Доцільно також розглянути наявність певних ризиків з боку працівників правоохоронних органів, оскільки під впливом страху перед санкцією статті особа може стати об'єктом маніпуляцій.

- Стаття 87, частина 3. Особи, засуджені за вчинення корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, можуть бути звільнені від відбування покарання в порядку помилування після фактичного відбуття ними строків, встановлених [частиною третьою](#) статті 81 цього Кодексу;

На відміну від амністії процедура помилування можлива для осіб, засуджених за вчинення корупційних кримінальних правопорушень та правопорушень, пов'язаних з корупцією, однак також за умови відбуття певного строку, передбаченого відповідною статтею КК України.

- Стаття 91, частина 2. Зняття судимості до закінчення строків, зазначених у [статті 89](#) цього Кодексу, не допускається у випадках засудження за умисні тяжкі та особливо тяжкі, а також корупційні кримінальні правопорушення або кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією [61];

- Стаття 96-3, частина 1, п. 2. Підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є: незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених у [статтях 209 і 306](#), [частинах першій і другій](#) статті 368³, [частинах першій і другій](#) статті 368⁴, [статтях 369 і 369²](#) цього Кодексу [61].

Отже, Загальна частина КК України окреслює базові положення застосування норм протидії корупційним правопорушенням та притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. Нами проаналізовано та досліджено сукупність положень Загальної частини та визначено ключову проблематику, на яку слід звернути увагу з метою удосконалення кримінально-правових норм у сфері корупційних правопорушень.

2.2. Неправомірна вигода як ознака, передбачена Особливою частиною КК України

Попередньо нами було досліджено Загальну частину КК України на предмет наявності в ній поняття неправомірної вигоди та особливостей притягнення до відповідальності осіб, які вчинили корупційні кримінальні правопорушення або правопорушення, пов'язані з корупцією. Так, Загальна частина КК України окреслює базові положення, однак не містять норми, де були б висвітлені суспільно-небезпечні діяння, предметом яких є неправомірна вигода. Нами досліджено також Особливу частину КК України і встановлено, що поняття «неправомірна вигода» зустрічається в ній 47 разів, що свідчить про значну увагу до цього негативного явища законодавця. Крім оцінки частоти вживаності вказаного терміну в рамках кримінального закону, слід також оцінювати якість та структурованість норм, закладених в КК України. Концепція цього дослідження передбачає огляд тих кримінально-правових норм, в яких згадано поняття «неправомірної вигоди» або «корупції» та їх аналіз на спроможність попередити негативні корупційні прояви в Україні правовими засобами. На нашу думку, закладення в кодифікованому кримінальному законі норм із попередженням отримання неправомірної вигоди само по собі означає позитивні перспективи в протидії корупційним проявам у суспільстві.

Під час дослідження кримінально-правових норм, в яких фігурують вказані вище поняття нами виокремлено та проаналізовано наступні статті:

- **Стаття 160.** Підкуп виборця, учасника референдуму, члена виборчої комісії або комісії з референдуму.

1. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання виборцем, учасником референдуму, членом виборчої комісії або комісії з референдуму, офіційним

спостерігачем для себе чи третьої особи неправомірної вигоди за вчинення або невчинення будь-яких дій, пов'язаних з безпосередньою реалізацією ним своїх виборчих прав, прав на участь у референдумі...

2. Пропозиція, обіцянка або надання виборцю чи учаснику референдуму, кандидату, члену виборчої комісії або комісії з референдуму неправомірної вигоди за вчинення або невчинення будь-яких дій, пов'язаних з безпосередньою реалізацією ним свого виборчого права, права на участь у референдумі...

3. Надання виборцям, учасникам референдуму, юридичним особам неправомірної вигоди, що супроводжується передвиборною агітацією або агітацією з референдуму, згадуванням імені кандидата, назви політичної партії, яка висунула кандидата на відповідних виборах, або використанням зображення кандидата, символіки політичної партії, яка висунула кандидата на відповідних виборах...

4. Дії, передбачені частиною другою або третьою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб або членом виборчої комісії або комісії референдуму, членом ініціативної групи референдуму, кандидатом або його довіреною особою, іншою особою на прохання кандидата або за дорученням кандидата або політичної партії, яка його висунула, уповноваженою особою політичної партії, представником організації політичної партії у виборчій комісії, уповноваженою особою суб'єкта процесу всеукраїнського референдуму, а також офіційним спостерігачем...

5. Особа, крім організатора та підбурювача кримінального правопорушення, звільняється від відповідальності за кримінальне правопорушення, передбачене цією статтею, якщо вона добровільно до притягнення до кримінальної відповідальності повідомила про вчинення злочину та сприяла його розкриттю.

Примітка. У цій статті під неправомірною вигодою слід розуміти продукти харчування, спиртні напої та тютюнові вироби, незалежно від їх вартості, а також грошові кошти, товари (крім матеріалів агітації, визначених законом), послуги, роботи, пільги, переваги, подарункові сертифікати, цінні папери, кредити, лотерейні білети, інші матеріальні та нематеріальні активи, вартість яких перевищує 0,06 неоподаткованого мінімуму доходів громадян, які на безоплатних або на інших пільгових умовах пропонуються, обіцяються, надаються кандидатам, виборцям, учасникам референдуму або членам виборчої комісії, комісії з референдуму чи одержуються зазначеними особами [61].

Виходячи із тексту наведеної статті слід вести мову про те, що держава формує лінію незалежних та справедливих виборів, за яких не допускається будь-який вплив на виборців або учасників виборчого процесу. Дана норма сформована, виходячи з гіркого досвіду купівлі голосів та продуктів харчування від партії на виборчих дільницях. На нашу думку, така позиція законодавця сприяє отриманню результатів виборів, які будуть об'єктивними, оскільки в даному випадку слід вести мову про вирішення важливих питань державного значення.

Досліджуючи наведену статтю, ми сформувавши твердження про те, що корупція проникла в чимало сфер життєдіяльності суспільства, а пропозиція та отримання неправомірної вигоди є скоріше правилом, ніж незвичайним та рідкісним явищем. Наводячи для прикладу навіть статті, в яких неправомірну вигоду пропонують або отримують у виборчій сфері, ми ведемо мову про те, що неправомірна вигода стала наскрізною ознакою Загальної частини КК України.

Крім того, кримінально-правова норма, яка регламентує притягнення до кримінальної відповідальності за підкуп виборця, учасника референдуму, члена виборчої комісії або комісії з референдуму, має автономне визначення поняття неправомірної вигоди, розуміючи під цим продукти харчування, спиртні напої

та тютюнові вироби, чого в класичному визначенні неправомірної вигоди, наведеному в Законі України «Про запобігання корупції», немає. Виходячи з цього, варто зауважити, що законодавець досить диференційовано репрезентує поняття «неправомірна вигода».

I. Гонак, тезисно досліджуючи прояви корупції під час виборчого процесу, зазначає, що «корупція та боротьба з нею широко використовується у практиці діяльності політичних партій і блоків, громадських організацій та об'єднань в світі та Україні. Особливо гострою та непередбачуваною є ситуація під час проведення президентських і парламентських виборів та виборів в місцеві органи влади». Дослідник наводить статистичні дані, які окреслюють корупційні прояви під час виборів і поряд з цим виокремлює види, які можна вважати політичною корупцією. Так, серед варіантів політичної корупції визначають наступні:

- здійснюється застосування негативних кримінально-правових чи фінансово-економічних засобів впливу до політиків та державних діячів (в основному, незалежних) за наявності для цього політичної доцільності, але не через їх фактичну чи юридичну наявності;
- підкуп виборців;
- юридичне переслідування політичних опонентів влади шляхом притягнення їх до кримінальної, адміністративної чи іншої відповідальності за звинуваченням у корупційних чи інших протизаконних діях за відсутності для цього юридичних підстав;
- продаж місць у виборчих списках;
- здійснення репресивних дій з тих же мотивів щодо наближених до політичних діячів осіб, у дискредитації яких зацікавлені політичні опоненти чи владна верхівка [16, с. 18-19].

Таким чином, аналізована нами кримінально-правова норма покликана встановлювати в рамках кримінального права засади боротьби із політичною корупцією. При цьому ми вважаємо, що слід запозичити напрацювання українських дослідників у розрізі різновидів політичної корупції, навівши їх у самій нормі або примітці до неї для того, щоб зробити її більш варіативною.

Однією із ключових кримінально-правових норм, якими регламентується притягнення до кримінальної відповідальності осіб, причетних до вчинення корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією є ст. 354. Підкуп працівника підприємства, установи чи організації. Відповідно до КК України стаття має 5 частин із приміткою і має наступний вигляд:

1. Пропозиція чи обіцянка працівникові підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особі, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, надати йому (їй) або третій особі неправомірну вигоду, а так само надання такої вигоди за вчинення чи невчинення працівником будь-яких дій з використанням становища, яке він займає, або особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи...

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб...

3. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання працівником підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою, або особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, неправомірної вигоди, а так само прохання надати таку вигоду для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення будь-яких дій з використанням становища, яке займає працівник на підприємстві, в установі чи організації, або у зв'язку з діяльністю особи на користь підприємства, установи чи організації, в

інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи ...

4. Дії, передбачені частиною третьою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб чи поєднані з вимаганням неправомірної вигоди...

5. Особа, яка запропонувала, пообіцяла або надала неправомірну вигоду, звільняється від кримінальної відповідальності за злочини, передбачені статтями [354](#), [368⁻³](#), [368⁻⁴](#), [369](#), [369⁻²](#) КК України, якщо після пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди вона - до отримання з інших джерел інформації про цей злочин органом, службова особа якого згідно із законом наділена правом повідомляти про підозру, - добровільно заявила про те, що сталося, такому органу та активно сприяла розкриттю злочину, вчиненого особою, яка одержала неправомірну вигоду або прийняла її пропозицію чи обіцянку. Зазначене звільнення не застосовується у разі, якщо пропозиція, обіцянка чи надання неправомірної вигоди були вчинені по відношенню до осіб, визначених у частині четвертій [статті 18](#) КК України [61].

Вбачаємо, що вказана кримінально-правова норма містить класичний зміст щодо пропозиції та одержання неправомірної вигоди у класичному розумінні Закону України «Про запобігання корупції» [96]. Крім того, доречно звернути увагу на те, що аналізована норма вводить поняття «особа, яка працює на користь підприємства, установи чи організації», що в подальшому тлумачиться в примітці як особа, яка виконує роботу або надає послугу відповідно до договору з таким підприємством, установою, організацією. Із цього випливає, що законодавець встановлює антикорупційні норми по відношенню до переважної більшості членів суспільства, тобто службових осіб і тих, хто ними не є. Антикорупційний фактор в даному випадку проявляється в тому відношенні, що особа може бути притягнена до кримінальної

відповідальності в ситуації одержання нею неправомірної вигоди за вчинення нею дій в інтересах третьої особи і при цьому її статус враховуватиметься лише для здійснення належної кваліфікації. Відповідно до примітки до ст. 354 КК України у розрізі статей 354, 368, 368⁻³-370 тлумачиться поняття «пропозиція», під якою розуміють «висловлення працівнику підприємства, установи чи організації, особі, яка надає публічні послуги, або службовій особі наміру про надання неправомірної вигоди, а під обіцянкою - висловлення такого наміру з повідомленням про час, місце, спосіб надання неправомірної вигоди» [61]. Слід розкрити поняття пропозиції з метою проведення подальшого ґрунтовного аналізу положень статті. Так, відповідно до тлумачного словника, в якому серед наведених тлумачень даного поняття найбільш прийнятливим для цього дослідження буде «те, що пропонуються кому-небудь замість чогось або на вибір як угода, умова тощо» [100]. Таким чином, у випадку пропонування певного виду неправомірної вигоди, як-от: грошових коштів, благ, послуг тощо, це можна розрізняти як умову вчинення певних дій особою, зацікавленою в отриманні такої вигоди. Натомість особа, яка пропонує надання певних благ матеріального або нематеріального характеру розуміє, що в іншому випадку дії, що її цікавлять, не будуть вчинені. Зважаючи на це, вона спонукає до отримання неправомірної вигоди. На даний аспект в рамках наукової статті звертає увагу К. Овод, зазначаючи, що «з боку вигодонадавача неправомірна вигода є засобом вчинення злочину і досягнення необхідного результату – здійснення або нездійснення певної дії на його користь чи на користь третьої особи. Вигодонадавач надаючи, обіцяючи, пропонуючи неправомірну вигоду, створює у працівника конфлікт інтересів і впливає на вчинення або невчинення ним певної дії із використанням свого становища» [81, с. 15-17].

Крім цього, примітка до ст. 354 також тлумачить інше поняття, яке також внесено в якості кваліфікуючої ознаки до статей 354, 368, 368⁻³ і 368⁴ КК

України, - вимагання, під яким розуміють вимогу щодо надання неправомірної вигоди з погрозою вчинення дій або бездіяльності з використанням свого становища, наданих повноважень, влади, службового становища стосовно особи, яка надає неправомірну вигоду, або умисне створення умов, за яких особа вимушена надати неправомірну вигоду з метою запобігання шкідливим наслідкам щодо своїх прав і законних інтересів. За аналогією до розгляду попереднього поняття звернемося до тлумачного словника, який поняття «вимагання» тлумачить так:

- настирливо просити що-небудь у когось;
- ставити перед ким-небудь якусь вимогу; пропонувати в категоричній формі зробити щось;
- зобов'язувати до чого-небудь, змушувати робити саме так [10].

Виходячи із наведених тлумачень можна прослідкувати наявність суміжних понять у тлумаченні вимагання, зокрема нав'язливе прохання, вимога, категорична форма, примус тощо, що свідчить про особливе прагнення особи до отримання неправомірної вигоди у бажаній формі та висловлення позиції відмови вчиняти будь-які дії без її отримання або здійснення таких дій неякісно. Усе перераховане є недопустимими формами виконання службовими особами або особами, які не мають такого статусу, своїх обов'язків, що повинно піддаватися кримінальному переслідуванню. Відповідно за наявності для того підстав, оскільки в подальшому після аналізу кримінально-правових норм ми здійснюватимемо огляд судової практики у сфері притягнення кримінальної відповідальності за вчинення корупційних кримінальних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією, яка свідчить про те, що правоохоронні органи нерідко допускаються помилок у зборі фактичного матеріалу.

Варто зауважити, що ст. 354 КК України, маючи означені примітки, фактично є основою кримінально-правових норм, якими також регламентується

притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення корупційного кримінального правопорушення або кримінального правопорушення, пов'язаного з корупцією, оскільки виходячи із вищевказаних положень також можна проаналізувати аспекти звільнення так званого вигододавача від кримінальної відповідальності за надання пропозиції неправомірної вигоди.

Пов'язаною із положеннями ст. 354 КК України є ст. 364 КК України, в якій суб'єктами вчинення корупційного кримінального правопорушення або правопорушення, пов'язаного з корупцією, є службові особи, які вчиняють означені злочини, зловживаючи владою або службовим становищем. Відповідно КК України вказана норма складається із двох частин:

1. Зловживання владою або службовим становищем, тобто умисне, з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, якщо воно завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб ...

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки ... [61].

Так, ст. 364 КК України у відносно новій редакції визначає завдання істотної шкоди та настання тяжких наслідків, які носять виключно матеріальний характер.

Для наявності складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 364 КК, необхідно також встановити, що в результаті допущеного службовою особою зловживання владою або службовим становищем заподіяна істотна шкода охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб. Відповідно до п. 3 примітки до ст. 364 КК істотною шкодою у статтях 364,

364-1, 365, 365-2, 367 вважається така шкода, яка в 100 і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Виходячи зі змісту зазначеного визначення істотної шкоди та зважаючи на те, що КК України не розділяє її у класифікативному розумінні, як це було раніше, на ту, яка полягає в заподіянні матеріальних збитків, і ту, яка має нематеріальний характер, слід сформулювати тезу про те, що така істотна шкода є виключно матеріальною. Також слід звернути увагу на те, що в примітці до аналізованої нами статті міститься визначення розміру шкоди за умови настання тяжких наслідків, яка теж еквівальована в матеріальному аспекті. Таким чином, тяжкими наслідками у статтях 364-367 вважаються такі наслідки, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Суди зазначають, що за ст. 364 КК України тяжкі наслідки можуть полягати як у вигляді реальних збитків, так і упущеної вигоди [1; 20].

У постанові Верховного Суду України від 27.10.2016 № 5-99кc16 зазначено, що диспозиція ч. 1 ст. 364 і ч. 1 ст. 365 КК, якими передбачено відповідальність за заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або громадським чи державним інтересам, чи інтересам юридичних осіб, може становити не лише майнову шкоду, а й включати прояви немайнової шкоди, але тільки ті, які можуть одержати майнове відшкодування (як істотна шкода може враховуватися будь-яка за характером шкода, якщо вона піддається грошовій оцінці та відповідно до такої оцінки досягла встановленого розміру).

Також Верховний Суд України у цьому ж рішенні вказав, що у вирoku (ухвалі) має бути чітко встановлено і доведено, що саме вчинення того чи іншого службового злочину стало причиною відповідних наслідків. Обчислення їх розміру, на думку суду, має бути належним чином підтверджено (у тому

числі цивільним позовом як підтвердження факту та розміру реальної майнової шкоди) і не викликати сумніву [86].

Для об'єктивної сторони зловживання владою або службовим становищем характерні не тільки суспільно небезпечне діяння та суспільно небезпечні наслідки у вигляді завдання істотної школи (у кваліфікованому складі – тяжких наслідків), а й причиновий зв'язок між такими діянням і наслідками, який повинен бути необхідним і безпосереднім.

При встановленні причинного зв'язку у цьому та інших злочинах у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням професійних послуг, що мають матеріальні склади, варто керуватися такими критеріями:

1) часовим (він означає, що причиновий зв'язок між діями чи бездіяльністю відповідної службової особи та наслідками, що настали, у виді істотної шкоди чи тяжких наслідків буде мати місце тоді, коли такі дії чи бездіяльність передують у часі вказаним наслідкам);

2) можливості (необхідно встановити, чи можуть такого роду дії чи бездіяльність відповідної службової особи спричинити визначені наслідки, що передбачені кримінальним законом);

3) неминучості (слід з'ясувати, що саме ці конкретні дії чи бездіяльність відповідної службової особи спричинили з неминучістю саме вказану конкретну шкоду охоронюваним законом правам, інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб).

Склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 364 КК України є матеріальним, оскільки для того, щоб вказане суспільно небезпечне діяння вважалось завершеним, повинні настати наслідки у вигляді завдання істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам громадян або державним чи громадським інтересам, інтересам юридичних осіб тощо [116].

Крім того, не менш важливим аспектом аналізу корупційних правопорушень у сфері службової діяльності є дослідження поняття «службових осіб» та їх статусу. Відповідно до примітки, наведеної у ст. 364 КК України «Службовими особами у [статтях 364, 368, 368-5, 369](#) цього Кодексу є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною особою підприємства, установи, організації, судом або законом» [61]. Таким чином, слід зробити висновок про те, що службовою особою є та особа, яка має певний спектр обов'язків та повноважень, керується у своїй діяльності певними нормативно-правовими актами, посадовими інструкціями, статутними документами та виконує функції, якими наділена відповідно до окреслених вище актів. Крім того, законодавець у примітці до статті зазначив, що «для цілей статей [364, 368, 368-5, 369](#) цього Кодексу до державних та комунальних підприємств прирівнюються юридичні особи, у статутному фонді яких відповідно державна чи комунальна частка перевищує 50 відсотків або становить величину, що забезпечує державі чи територіальній громаді право вирішального впливу на господарську діяльність такого підприємства» [61]. Примітка до ст. 364 КК України також додає інформативності в тому аспекті, що «службовими особами також визнаються посадові особи іноземних держав (особи, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому

органі іноземної держави, у тому числі присяжні засідателі, інші особи, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства), а також іноземні третейські судді, особи, уповноважені вирішувати цивільні, комерційні або трудові спори в іноземних державах у порядку, альтернативному судовому, посадові особи міжнародних організацій (працівники міжнародної організації чи будь-які інші особи, уповноважені такою організацією діяти від її імені), члени міжнародних парламентських асамблей, учасником яких є Україна, та судді і посадові особи міжнародних судів» [61].

Так, диференціюються не тільки види функціоналу та обов'язків службових осіб, але й різновиди юридичних осіб, однак слід підкреслити той аспект, що нормативно окреслена стаття спрямована на переслідування службових осіб визначених юридичних осіб за вчинення корупційних кримінальних правопорушень. Фактично зловживання владою або службовим становищем розглядається як корупція у тому прояві, що поняття шкоди, яка завдається певним суспільним та державним інтересам, інтересам однієї особи, визначена як складова кримінального правопорушення, яка носить матеріальний характер. Зважаючи на це, можна окреслити логічно-послідовну схему про те, що шляхом зловживання владою або службовим становищем особа фактично здобуває матеріальні блага, переваги, послуги, які б він не міг здобути безоплатно, якщо б не мав повноважень. Цілком логічно законодавцеві паралелізувати вказаний злочин із корупційними проявами, однак сьогодні існує певна проблематика у його розумінні та правовому розрізі.

Проблеми в застосуванні статті 364 КК України зумовлені непоміркованими та точковими її змінами в чинному законодавстві, оскільки слід констатувати той факт, що блок службових злочинів досить часто переглядають на законодавчому рівні. Наприклад, раніше службове

зловживання було кримінально караним, якщо воно заподіювало як матеріальні, так і нематеріальні збитки. Однак у 2014 році примітки до статті 364 КК України зазнали змін під приводом виконання Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України. З приміток до статті 364 КК України вилучили сполучник «якщо», а це спричинило невизначеність та дискусію щодо змісту понять «істотна шкода» та «тяжкі наслідки». Певною мірою їх розтлумачив Верховний Суд України у своїй постанові.

Відповідно до постанови Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 27.10.2017 року у справі №5-99кс16 «з набранням чинності Законом № 1261-VII виклад пункту 3 примітки статті 364 КК зазнав змін, оскільки законодавець уже не використовує у нормативних визначеннях ознаки «істотна шкода» сполучник «якщо» і тому чинна редакція цього положення охоплює майнову шкоду, яка досягла розміру, що у 100 (сто) і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Водночас, Суд вважає, що диспозиція частини першої статті 364 і частини першої статті 365 КК, якими передбачено відповідальність за заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або громадським чи державним інтересам, чи інтересам юридичних осіб, може становити не лише майнову шкоду, а й включати прояви немайнової шкоди, але тільки ті, які можуть одержати майнове відшкодування (як істотна шкода може враховуватися будь-яка за характером шкода, якщо вона піддається грошовій оцінці та відповідно до такої оцінки досягла встановленого розміру)» [86].

В рамках даного дослідження нами проаналізовано ряд статей, які певним чином перегукуються зі ст. 364 КК України, серед них:

- **Стаття 364⁻¹.** Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми:

1. Зловживання повноваженнями, тобто умисне, з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи інших осіб використання всупереч інтересам юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми службовою особою такої юридичної особи своїх повноважень, якщо це завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам або інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб...

2. Те саме діяння, якщо воно спричинило тяжкі наслідки...

Примітка. У [статтях 364](#), [364⁻¹](#), [365⁻²](#), [368](#), [368⁻³](#), [368⁻⁴](#), [369](#), [369²](#) та [370](#) КК України під неправомірною вигодою слід розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав;

- **Стаття 365⁻².** Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги:

1. Зловживання своїми повноваженнями аудитором, нотаріусом, оцінювачем, уповноваженою особою або службовою особою Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, іншою особою, яка не є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування, але здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, у тому числі послуг експерта, арбітражного керуючого, приватного виконавця, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, третейського судді (під час виконання цих функцій), або державним реєстратором, суб'єктом державної реєстрації прав, державним виконавцем, приватним виконавцем з метою отримання

неправомірної вигоди, якщо це завдало істотної шкоди охоронюваним законом правам або інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб...

- Стаття 368⁻⁵. Незаконне збагачення:

1. Набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів, вартість яких більше ніж на шість тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її законні доходи...

Примітка. 1. Особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, є особи, зазначені у пункті 1 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції».

2. Під набуттям активів слід розуміти набуття їх особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність, а також набуття активів у власність іншою фізичною або юридичною особою, якщо доведено, що таке набуття було здійснено за дорученням особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або що особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, може прямо чи опосередковано вчиняти щодо таких активів дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними.

3. Під активами слід розуміти грошові кошти (у тому числі готівкові кошти, кошти, що перебувають на банківських рахунках чи на зберіганні у банках або інших фінансових установах), інше майно, майнові права, нематеріальні активи, у тому числі криптовалюти, обсяг зменшення фінансових зобов'язань, а також роботи чи послуги, надані особі, уповноваженій на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

4. Під законними доходами особи слід розуміти доходи, правомірно отримані особою із законних джерел, зокрема визначених пунктами 7 і 8 частини першої статті 46 Закону України «Про запобігання корупції».

5. При визначенні різниці між вартістю набутих активів та законними доходами не враховуються активи, які є предметом провадження у справах про визнання активів необґрунтованими та їх стягнення в дохід держави, а також активи, стягнуті в дохід держави в рамках такого провадження [61].

Так, слід підсумувати тематику зловживання владою та службовим становищем, зокрема в тому аспекті, що «інколи державні службовці можуть порушувати закон і переступати межу дозволеного, зокрема щодо повноважень, якими вони володіють. Займаючи високу посаду на державній службі, підприємстві чи іншій установі, людина отримує важелі впливу. Дуже часто саме авторитет посади, можливості, які вона надає, загальновизнана вага стають підставою для зловживання владою чи службовим становищем. Зловживання владою полягає у використанні службовою особою повноважень для вирішення питань, що суперечать інтересам служби. Зазвичай за такі «послуги» чиновник отримує певну винагороду для себе або іншої особи/компанії.

Серед прикладів останнім часом в умовах воєнного стану можна відшукати чимало кримінальних проваджень, пов'язаних з корупцією/зловживанням владою або службовим становищем, зокрема справа екснардепа Олександра Пресмана. Він отримав 928 890 грн незаконної компенсації за користування готельним номером ДП «Готельний комплекс «Національний» при наявності власного житла в Києві. Тобто, використовуючи свої повноваження, отримував неправомірну вигоду за рахунок коштів, передбачених чинним законодавством для компенсації вартості оренди житла народним депутатам [9].

Зловживання службовим становищем – використання повноважень, пов'язаних із займаною посадою, всупереч інтересам служби. Взагалі зловживання службовим становищем – поняття більш широке. Справа в тому, що це стосується зловживання владою, оскільки посадова особа може використовувати повноваження всупереч інтересам служби, якщо вона ними наділена.

Окремої уваги заслуговує норма про зловживання впливу, коли особі пропонують, обіцяють або надають неправомірну вигоду, розуміючи, що певні блага надаються для того, щоб вказана особа вчинила дії на користь того, хто надає шляхом вжиття заходів до «вирішення питання» з третьою особою. Досить цікавою в даному аспекті є судова практика, а саме тексти вироків, за якими засуджено осіб, винних у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369⁻² КК України. Ми взяли для дослідження 5 вироків з Єдиного державного реєстру судових рішень без визначеного порядку і в підсумку виявилось, що вказаними вироками осіб визнають винними на підставі затвердження угод, тобто цікавим є той факт, що підозрювані/обвинувачені йдуть на угоду з органом досудового розслідування у випадку вчинення ними кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369⁻² КК України. Однак при цьому виникає логічне запитання: чи всі правопорушники саме в цій категорії кримінальних правопорушень є такими контактними чи відбувається перехід з менш суворої санкції, наприклад, ч. 3 ст. 368 КК України, яка передбачає позбавлення волі та конфіскацію майна до покарання у вигляді штрафу. Ми також зважали на той факт, що нами досліджено вирoki 2021-2024 рр. Зокрема, нами здійснено спробу проаналізувати пізніші вирoki за вказаною статтею, однак ними осіб визнано винними у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369⁻² КК України шляхом затвердження угоди про визнання винуватості. Попри те, що в подальшому нами досліджено вирoki 2013-2015

пр., ситуація виявилася аналогічною, в текстах цих вироків також було прописано укладення угоди про визнання винуватості. Таким чином, слід навести фрагменти текстів вироків, які були взяті для подальшого аналізу та дослідження:

- 23.07.2013 року, справа №607/11176/13-к, Тернопільський міськрайонний суд Тернопільської області. Обвинувачений ОСОБА_1 перебуваючи на посаді доцента кафедри інженерного менеджменту факультету «Аграрної економіки та менеджменту» Тернопільського національного економічного університету та будучи включений наказом ТНЕУ №50/2/1 у склад державної екзаменаційної комісії груп із спеціальністю «Менеджмент організацій та адміністрування» факультету «Аграрної економіки та менеджменту» ТНЕУ з метою одержання неправомірної вигоди від студентів навчальної групи менеджменту лісового та садово-паркового господарства, заочна форма навчання, магістр (далі МЛСПЗМ) №51: ОСОБА_4, ОСОБА_5, ОСОБА_6, ОСОБА_7, ОСОБА_8, ОСОБА_9, ОСОБА_10 та ОСОБА_2 за вплив на прийняття членами державної кваліфікаційної комісії позитивного рішення щодо здачі ними комплексного кваліфікаційного іспиту, в тому числі захисту магістерських робіт та за вплив на членів державної екзаменаційної комісії: голову державної екзаменаційної комісії ОСОБА_11 заступника голови державної екзаменаційної комісії ОСОБА_12 щодо прийняття екзаменаційною комісією позитивного рішення в їх інтересах та захисті магістерських робіт 17 травня 2013 року поставив вимогу старості навчальної групи МЛСПЗМ №51 обвинуваченому ОСОБА_13, що за вплив на прийняття членами державної екзаменаційної комісії позитивного рішення щодо здачі студентами групи МЛСПЗМ №51 комплексного кваліфікаційного іспиту, вони повинні передати йому неправомірну вигоду по 200 грн. кожен, на загальну суму 1600 грн. Вказані дії обвинуваченого ОСОБА_14 органом досудового розслідування

кваліфіковані за ч.1 ст. 369-2 КК України(в редакції від 18.04.2013 року) - надання неправомірної вигоди особі, яка обіцяє за таку вигоду вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави та за ч.2 ст. 15 - ч.1 ст. 369-2 КК України (в редакції від 18.04.2013 року) - закінчений замах на надання неправомірної вигоди особі, яка обіцяє за таку вигоду вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави.

19 червня 2013 року між старшим прокурором відділу нагляду за додержанням законів у сфері протидії корупції та процесуального керівництва у кримінальних провадженнях про корупційні правопорушення прокуратури Тернопільської області юристом 1 класу ОСОБА_15, якому на підставі ст. 37 КПК України надані повноваження прокурора у даному кримінальному провадженні №22013210000000026 від 22.05.2013 року з одного боку, та обвинуваченими ОСОБА_1, ОСОБА_2 з іншого боку, на підставі ст. ст. 468, 469, 472 КПК України в приміщенні прокуратури Тернопільської області за адресою: м. Тернопіль, вул. Листопадова,4 укладено угоди про визнання винуватості [13].

- 02.02.2015 року, справа № 595/194/15-к, Бучацький районний суд Тернопільської області. 4 жовтня 2014 року близько 15:00 годин, ОСОБА_4 по попередній домовленості зустрівся із ОСОБА_5 на території Бучацької автошколи Товариства сприяння оборони України, що за адресою м. Бучач по вул. Винниченка, 1 та отримавши від ОСОБА_5 документи для зарахування його на навчання у Бучацьку автошколу Товариства сприяння оборони України повідомив йому, що зможе вплинути на голову та членів екзаменаційної комісії, які прийматимуть у нього екзамен за результатами якого йому буде видано свідоцтво про закінчення закладу з підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації водіїв та таким чином він без жодних проблем зможе здати цей

іспит і отримати свідоцтво, однак за це він йому повинен передати неправомірну вигоду в сумі 1500 гривень. При цьому також ОСОБА_4 повідомив, що у разі згоди передати йому неправомірну вигоду ОСОБА_5 може взагалі не відвідувати заняття у автошколі. ОСОБА_5 на пропозицію ОСОБА_4 погодився та вони домовились, що неправомірну вигоду ОСОБА_5 передасть ОСОБА_4 вже після отримання свідоцтва про закінчення закладу з підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації водіїв. Такі дії підозрюваного ОСОБА_4 органом досудового розслідування кваліфіковано за ч.2 ст.369-2 КК України (в редакції Закону N 1261-VII від 13.05.2014) - одержання неправомірної вигоди для себе за вплив на прийняття позитивного рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави.

02 лютого 2015 року згідно вимог ст.472 КПК України укладено угоду про визнання винуватості між прокурором Тернопільської області ОСОБА_3 та обвинуваченим ОСОБА_4 , згідно якої вони дійшли згоди щодо правової кваліфікації дій обвинуваченого за ч.2 ст.369-2 КК України, істотних для даного кримінального провадження обставин та покарання із застосуванням ст. 69 КК України штрафу в розмірі 4505 гривень, яке повинен понести ОСОБА_4 [12].

- 17.06.2021 року, справа № 608/2548/20, Чортківський районний суд Тернопільської області. Згідно з обвинувальним актом, ОСОБА_3 обвинувачується в тому, що він обіймаючи посаду старшого інспектора - чергового сектору реагування патрульної поліції Чортківського ВП ГУ НП у Тернопільській області, 10.09.2020 року при попередній домовленості, зустрівся з ОСОБА_6 та ОСОБА_7 біля приміщення Чортківського ВП ГУ НП у Тернопільській області, що знаходиться за адресою: м. Чортків, вул. Грушевського, 1, та в ході розмови висунув вимогу останній про необхідність надання йому неправомірної вигоди в розмірі 8 тис. грн. шляхом банківського переказу на його картку - рахунок НОМЕР_1 за вплив на прийняття рішення

поліцейськими сектору реагування патрульної поліції № 4 ОСОБА_8 та поліцейським сектору реагування патрульної поліції № 1 ОСОБА_9 Чортківського ВП ГУНП в Тернопільській області, що стосується нескерування до суду протоколу про вчинення ОСОБА_6 адміністративного правопорушення за [ст. 130 КУпАП](#), шляхом знищення протоколу. Такі дії ОСОБА_3 органом досудового розслідування кваліфіковані за ч. 2 ст. 369-2 Кримінального кодексу України, як одержання неправомірної вигоди для себе за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави (в редакції статті із змінами, внесеними згідно із Законами № 221-VII від 18.04.2013, № 222-VII від 18.04.2013, № 1261-VII від 13.05.2014, № 770-VIII від 10.11.2015, № 2617-VIII від 22.11.2018, № 524-IX від 04.03.2020). Під час досудового розслідування між сторонами кримінального провадження прокурором ОСОБА_4 та підозрюваним ОСОБА_3 за участі захисника адвоката ОСОБА_5 досягнуто та підписано угоду від 28 листопада 2020 року про визнання винуватості у скоєнні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 369-2 Кримінального кодексу України [14].

- 27.06.2023 приблизно о 16 год. 30 хв., ОСОБА_5, перебуваючи у відпустці в зв'язку із вагітністю та пологами завідуючій лікарні ветеринарної медицини АНД та Індустріального адмінрайонів, знаходячись за адресою: Дніпропетровська область, м. Дніпро, вул. Саперна, буд. 34, з метою отримання неправомірної вигоди для себе, запропонувала ОСОБА_8 надати їй неправомірну вигоду у розмірі 44 500, 00 гривень, за обіцянку здійснити вплив на прийняття рішення в.о. головного лікаря лікарні ветеринарної медицини АНД та Індустріального адмінрайонів ОСОБА_9, при виготовленні документів на тварин міжнародного зразка. Оскільки ОСОБА_8, не мала інших варіантів отримати документи на тварин міжнародного зразка у стислий термін, вимушена була погодитися на незаконну пропозицію ОСОБА_5 та надати їй

неправомірну вигоду. У подальшому, 08.09.2023, близько 19 год. 55 хв., ОСОБА_5 діючи умисно, з метою незаконного збагачення, діючи із корисливих мотивів, перебуваючи на території домоволодіння, розташованого за адресою: «АДРЕСА_2 отримала від ОСОБА_8 неправомірну вигоду у розмірі 44 500,00 гривень, в якості неправомірної вигоди за вплив на прийняття рішення в.о. головного лікаря лікарні ветеринарної медицини АНД та Індустріального адмінрайонів ОСОБА_9 , при виготовленні документів на тварин міжнародного зразка у стислий термін. Таким чином, ОСОБА_5, ІНФОРМАЦІЯ_1 , одержала неправомірну вигоду в сумі 44 500,00 гривень для себе, за вплив на прийняття рішення в.о. головного лікаря лікарні ветеринарної медицини АНД та Індустріального адмінрайонів ОСОБА_9 , при виготовленні у стислий термін документів на тварин міжнародного зразка. Після отримання ОСОБА_5 неправомірної вигоди - грошових коштів в сумі 44 500,00 гривень, злочинні дії останньої були припинені працівниками поліції. В даному кримінальному провадженні 29.09.2023 року між прокурором ОСОБА_3 та обвинуваченою ОСОБА_5 , в присутності захисника ОСОБА_4 , в порядку, передбаченому ст.ст.[468,469,472 КПК України](#), укладено угоду про визнання винуватості. Відповідно до даної угоди, прокурор та обвинувачений дійшли згоди щодо формулювання підозри, всіх істотних для даного кримінального провадження обставин та правильності кваліфікаційних дій за ч.2 [ст.369-2 КК України](#) [11].

- 13.03.2024 року, справа № 486/288/24, Южноукраїнський міський суд Миколаївської області. Не пізніше 17 вересня 2023 року, у ОСОБА_3 , який був працівником державного правоохоронного органу, уповноваженим на виконання функцій держави, з метою особистого незаконного збагачення, протиправно використавши надані йому службові повноваження, передбачені [Закону України «Про національну поліцію»](#) та [Законом України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»](#) і

відомчими актами виник корисливий злочинний умисел на одержання від ОСОБА_6 неправомірної вигоди в сумі 500 доларів США у гривневому еквіваленті за вплив на прийняття рішення однією або декількома осіб, уповноважених на виконання функцій держави, щодо вжиття заходів для ініціювання та проведення розшукових та оперативно-технічних заходів направлених на встановлення перебування особи, яких скоїла злочин стосовно ОСОБА_6 . Дії обвинуваченого ОСОБА_3 кваліфіковані за ч. 2 ст. 369-2 КК України, як одержання неправомірної вигоди для себе за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави.

08 лютого 2024 року між прокурором у кримінальному провадженні - прокурором відділу процесуального керівництва у кримінальних провадженнях слідчих територіального управління Державного бюро розслідувань Миколаївської обласної прокуратури ОСОБА_4 та обвинуваченим ОСОБА_3 , який на той час мав статус підозрюваного, в присутності захисника ОСОБА_5 , на підставі ст.ст. 468, 469, 472 КПК України, укладено угоду про визнання винуватості у кримінальному провадженні [15].

Так, під час аналізу фрагментів наведених для прикладу вироків можна прослідкувати склад кримінального правопорушення, викладеного у ст. 369⁻² КК України, яка має назву «Зловживання впливом» та містить наступні частини:

1. Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди особі, яка пропонує чи обіцяє (погоджується) за таку вигоду або за надання такої вигоди третій особі вплинути на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування...

2. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або пропозиція чи обіцянка здійснити вплив за надання такої вигоди...

3. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вплив на прийняття рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, поєднане з вимаганням такої вигоди... [61].

Крім того, вона містить примітку про те, що «особами, уповноваженими на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, є особи, визначені у пункті 1, підпункті «а» пункту 2 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції», а також службові особи, визначені у частині четвертій статті 18 КК України» [61]. Зважаючи на це, положення КК України містять досить конкретизовані та розширені дані для більш повного розуміння норми та особливостей притягнення до відповідальності осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні корупційних кримінальних правопорушень або правопорушень, пов'язаних з корупцією.

Серед найбільш суворих санкцій за вчинення корупційних кримінальних кримінальних правопорушень слід визначити кримінально-правову норму, передбачену ч.3, ч. 4 ст. 368 КК України, оскільки вона регламентує притягнення особи до кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою та містить наступні положення:

1. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою неправомірної вигоди, а так само прохання надати таку вигоду для себе чи третьої особи за вчинення чи невчинення такою службовою особою в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища...

2. Діяння, передбачене частиною першою цієї статті, предметом якого була неправомірна вигода у значному розмірі...

3. Діяння, передбачене частиною першою або другою цієї статті, предметом якого була неправомірна вигода у великому розмірі або вчинене службовою особою, яка займає відповідальне становище, або за попередньою змовою групою осіб, або повторно, або поєднане з вимаганням неправомірної вигоди...

4. Діяння, передбачене частинами першою, другою або третьою цієї статті, предметом якого була неправомірна вигода в особливо великому розмірі, або вчинене службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище... [61].

Відповідно до санкційної політики наведеної кримінально-правової норми отримання неправомірної вигоди шляхом вимагання, особою, яка займає особливо відповідальне становище, у великому або особливо великому розмірі, за попередньою змовою групою осіб карається позбавленням волі з конфіскацією майна та належить до категорії тяжких злочинів.

Досліджувана норма поруч з тим містить примітку, яка визначає матеріальний характер отриманої неправомірної вигоди та регламентує співвідношення розміру попередньо отриманої неправомірної вигоди із неоподатковуваними мінімумом доходів громадян. Неправомірною вигодою в значному розмірі вважається вигода, що в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, у великому розмірі - така, що у двісті і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, в особливо великому розмірі - така, що у п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян [61].

Слід наголосити на тому, що досліджувана нами норма, передбачена ст. 368 КК України є однією із ключових статей в кодифікованому законі, оскільки вона фактично визначає «чистий» склад корупційного кримінального правопорушення – отримання неправомірної вигоди. При цьому судова

практика свідчить про те, що поряд з оцінкою винуватості особи у вчиненні корупційного кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 368 КК України, суди обов'язково надають оцінку наявності/відсутності провокації в діях особи, яка сприяла викриттю корупційного злочину.

Прояви корупції мають різний ступінь негативного впливу на суспільство [130]. При цьому вплив провокації, спрямованої на корупційні зловживання, не менш несприятливий, ніж досліджувана нами соціально-небезпечна поведінка. Визначення соціально-правової природи корупції, її сутнісних ознак, визначення наукового визначення поняття «корупція», та встановлення взаємовідносин з іншими юридичними явищами є фундаментальними як для вивчення правової природи корупції та в принципі для практичної діяльності у сфері боротьби з цим явищем [132].

Слід наголосити на тому, що провокація вивчається у кримінальному праві як окреме поняття. Так, провокація підкупу є умисною односторонньою діяльністю (дії) посадової особи, спрямованої на імітацію поведінки особи щодо пропозиції, обіцянки або надання неправомірної вигоди чи прийняття пропозиції, обіцянки або отримати таку вигоду, щоб викрити особу, яка пропонувала, обіцяла, надала неправомірну вигоду або прийняла пропозицію, обіцянку або отримала таку вигоду, якщо вина особи ґрунтується виключно на діях, вчинених внаслідок провокації [137]. Історично відповідальність за провокування корупційної поведінки була передбачена лише для посадових осіб. Такий підхід можна пояснити тим, що кримінально-правові питання, що розглядаються, були загострені, і тому обговорюються в контексті несприятливої реакції суспільства на діяльність працівників органів, які здійснюють оперативно-розшукову (розвідувальну) діяльність. Нині, на відміну від КК України, законодавці деяких держав – колишніх радянських республік зокрема, асоціюють провокацію одержання хабара (підкуп) з діями приватної

особи, розуміючи це як спробу надати гроші, цінні папери чи інше майно або спробу надати майнові послуги посадовій особі без їх згоди для встановлення штучних доказів злочину чи шантажу (наприклад, ст. 350 КК Республіки Вірменія). Більш того, деякі джерела цілком правомірно окреслюють висновок про те, що, використовуючи таку характеристику злочину, законодавець просто відкладає момент його завершення на більш ранній стадії, таким чином не пов'язуючи елементи провокації підкупу з особливою реакцією спровокованої людини. У сучасних умовах проблема провокаційної поведінки індивідів набуває загального характеру, змістовності та додаткової актуальності через активізацію громадянського суспільства у питанні протидії корупції. При цьому ні для кого не секрет, що під прикриттям активних антикорупційних гасел, вони можуть бути використані з провокаційною метою, для «зведення рахунків», знищення конкурентів, для особистої або професійної помсти тощо. Тому відповідальність за провокацію хабарництва має носити універсальний характер щодо тлумачення ознак предмета цього злочину. Особливості кваліфікації провокації повинні повністю висвітлювати поведінку працівників правоохоронних органів, службовців, які провокують посадових осіб на подальше їх викриття, і приватних осіб, які вдаються до таких методів «розправи» над своїми «ворогами». Тому під час розгляду питання про притягнення до кримінальної відповідальності особи за вчинення корупційного правопорушення, слід обов'язково досліджувати всі фактори та аргументи, враховуючи також «презумпцію провокації».

За словами О. Кваші, особа, яка встановлює зовнішні обставини вчинення корупційного правопорушення, не є посадовою особою, а лише виконує інтереси останнього. Відповідно, така людина не може нести відповідальність за ст. 370 КК України, яка встановлює підстави про відповідальність службової особи як конкретного суб'єкта. У цьому випадку провокатор взагалі не підлягає

кримінальній відповідальності, оскільки його дії не є підбурюванням до корупційного правопорушення за відсутності безпосереднього впливу (зв'язку) на особу [139]. Ця заява видається дещо радикальною і недостатньо обґрунтованою, особливо з огляду на явне посилення на законодавця до дій чиновника.

Так, в рамках здійснення аналізу ст. 368 КК України встановлено, що дана норма має певні складові ризиковості в тому аспекті, коли йдеться мова про наявність в діях особи, яка вступила в конфіденційне співробітництво із правоохоронними органами, та в діях самих працівників правоохоронних органів ознак провокації. На нашу думку, дослідження даних аспектів є важливим при оцінці достатності доказів та їх допустимості під час вирішення питання про винуватість/невинуватість особи у вчиненні корупційного кримінального правопорушення.

Також особливої уваги заслуговує дослідження поняття «підкупу» особи, тобто у вказаних нижче кримінально-правових нормах йдеться мова про пропозицію, обіцянку або надання неправомірної вигоди певній службовій особі юридичної особи різних форм власності. Серед таких норм Особливо частини КК України слід виокремити наступні статті:

- **Стаття 368³.** Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми, яка містить наступні частини:

1. Пропозиція чи обіцянка службовій особі юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми надати їй або третій особі неправомірну вигоду, а так само надання такої вигоди або прохання її надати за вчинення зазначеною службовою особою дій чи її бездіяльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи...

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб чи організованою групою...

3. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вчинення дій або бездіяльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи...

4. Дії, передбачені частиною третьою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб чи поєднані з вимаганням неправомірної вигоди... [61];

- **Стаття 368⁴**. Підкуп особи, яка надає публічні послуги, яка містить наступні частини:

1. Пропозиція чи обіцянка аудитору, нотаріусу, оцінювачу, іншій особі, яка не є державним службовцем, посадовою особою місцевого самоврядування, але провадить професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, у тому числі послуг експерта, арбітражного керуючого, приватного виконавця, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, третейського судді (під час виконання цих функцій), надати йому/їй або третій особі неправомірну вигоду, а так само надання такої вигоди або прохання її надати за вчинення особою, яка надає публічні послуги, дій або її бездіяльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи...

2. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб чи організованою групою...

3. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання аудитором, нотаріусом, приватним виконавцем, експертом, оцінювачем, третейським суддею або іншою особою, яка провадить професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних

послуг, а також незалежним посередником чи арбітром під час розгляду колективних трудових спорів неправомірної вигоди для себе чи третьої особи за вчинення дій або бездіяльність з використанням наданих їй повноважень в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи...

4. Дії, передбачені частиною третьою цієї статті, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб чи поєднані з вимаганням неправомірної вигоди... [61];

- **Стаття 369.** Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі, яка містить наступні частини:

1. Пропозиція чи обіцянка службовій особі надати їй або третій особі неправомірну вигоду, а так само надання такої вигоди за вчинення чи невчинення службовою особою в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища...

2. Діяння, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені повторно...

3. Діяння, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо неправомірна вигода надавалася службовій особі, яка займає відповідальне становище, або вчинені за попередньою змовою групою осіб...

4. Діяння, передбачені частиною першою, другою або третьою цієї статті, якщо неправомірна вигода надавалася службовій особі, яка займає особливо відповідальне становище, або вчинені організованою групою осіб чи її учасником... [61];

- **Стаття 369³.** Протиправний вплив на результати офіційних спортивних змагань, яка містить наступні частини:

1. Вплив на результати офіційних спортивних змагань шляхом підкупу, примушування або підбурювання чи вступу у змову щодо результатів

офіційного спортивного змагання з метою одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи або одержання внаслідок таких діянь неправомірної вигоди для себе чи третьої особи...

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо офіційних спортивних змагань неповнолітніх або повторно...

3. Порухення заборони розміщення ставок на спорт, пов'язаних з маніпулюванням офіційним спортивним змаганням з одержанням в результаті цього неправомірної вигоди для себе або інших осіб у розмірі, що перевищує двадцять прожиткових мінімумів для працездатних осіб... [61].

Вказані вище норми свідчать про те, що законодавцем окреслено позиції притягнення до кримінальної відповідальності не тільки тих осіб, які приймають її у вигляді, окресленому в понятті «неправомірна вигода», але й тих, які її пропонують. При цьому в рамках даного дослідження нами вже неодноразово зверталася увага на поняття «провокації підкупу». Дане сукупільно небезпечене діяння, передбачене ст. 370 КК України, означає дії службової особи з підбурення особи на пропонування, обіцянку чи надання неправомірної вигоди або прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання такої вигоди, щоб потім викрити того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду. Зважаючи на дані положення, викладені в Особливій частині КК України, практичним працівникам необхідно звернути увагу на те, що при залученні особи до конфіденційного співробітництва слід мінімізувати ризики у відношенні до самого конфідента. Наявність в його діях провокації навіть за умови попередження про кримінальну відповідальність за провокацію підкупу може призвести до негативних правових наслідків.

Крім того, нами проаналізовано термін «корупція», який в Особливій частині можна зустріти 10 разів, переважна більшість яких вживається в

контексті антикорупційного законодавства, зокрема Закону України «Про запобігання корупції». Серед таких норм слід викоремити наступні:

- **Стаття 172.** Грубе порушення законодавства про працю, що означає «незаконне звільнення працівника з роботи з особистих мотивів чи у зв'язку з повідомленням ним як викривачем про вчинення іншою особою корупційного або пов'язаного з корупцією правопорушення, інших порушень Закону України «Про запобігання корупції», а також інше грубе порушення законодавства про працю;

- **Стаття 366⁻².** Декларування недостовірної інформації, що полягає в умисному внесенні суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої Законом України «Про запобігання корупції», якщо такі відомості відрізняються від достовірних на суму від 500 до 2000 прожиткових мінімумів для працездатних осіб. Також в даній нормі вміщено аналогічну за змістом другу частину, яка відрізняється лише за сумою, на яку перевищено надану недостовірну інформацію;

- **Стаття 366⁻³.** Неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що полягає в умисному неподанні суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, передбаченої Законом України «Про запобігання корупції» [61].

Слід зробити акцент на тому, що кримінально-правові норми у КК України ґрунтуються на положеннях Закону України «Про запобігання корупції», посилання на який містяться в багатьох із цих норм, а також примітках до них.

Отже, неправомірна вигода є досить актуальною в статтях Особливої частини КК України, оскільки в них передбачено особливості притягнення до

кримінальної відповідальності осіб, які отримують, вимагають неправомірну вигоду, так і тих, які пропонують або надають її. Під час аналізу кримінально-правових норм Особливої частини КК України, в яких визначено склади корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, нами виявлено, що вони є досить різними і в деяких випадках разюче відрізняються один від одного. Таким чином, законодавець намагався створити максимально широкий набір моделей кримінальних правопорушень досліджуваної категорії.

Висновки до розділу 2

Загальна частина КК України окреслює базові положення, однак не містять норми, де були б висвітлені суспільно-небезпечні діяння, предметом яких є неправомірна вигода. Нами досліджено також Особливу частину КК України і встановлено, що поняття «неправомірна вигода» зустрічається в ній 47 разів, що свідчить про значну увагу до цього негативного явища законодавця. Крім оцінки частоти вживаності вказаного терміну в рамках кримінального закону, слід також оцінювати якість та структурованість норм, закладених в КК України. Концепція цього дослідження передбачає огляд тих кримінально-правових норм, в яких згадано поняття «неправомірної вигоди» або «корупції» та їх аналіз на спроможність попередити негативні корупційні прояви в Україні правовими засобами. Закладення в кодифікованому кримінальному законі норм із попередженням отримання неправомірної вигоди само по собі означає позитивні перспективи в протидії корупційним проявам у суспільстві.

Загальна частина КК України окреслює базові положення застосування норм протидії корупційним правопорушенням та притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. Нами проаналізовано та досліджено сукупність положень Загальної частини та визначено ключову проблематику, на яку слід звернути увагу з метою удосконалення кримінально-правових норм у сфері корупційних правопорушень.

Так, в рамках здійснення аналізу ст. 368 КК України встановлено, що дана норма має певні складові ризиковості в тому аспекті, коли йдеться мова про наявність в діях особи, яка вступила в конфіденційне співробітництво із

правоохоронними органами, та в діях самих працівників правоохоронних органів ознак провокації.

Корупція у сучасному світі є глобальним явищем і проблемою, а тому, зважаючи на це, існує необхідність у створенні дієвих програм протидії наданню неправомірної вигоди та упорядкування чинного антикорупційного законодавства.

Рівень корупції у світі є актуальним питанням для всього міжнародного товариства. Вказана проблематика стосується також і України, оскільки наша держава не так давно приєдналася до світових ініціатив по боротьбі з корупцією, взявши на себе низку зобов'язань. Для розроблення адекватних заходів протидії важливо урахувати масштаби та тип корупції в Україні. Так, у першій половині 90-х рр. XX ст. корупція проявлялася у формі класичних корупційних відносин, коли обидві сторони отримували вигоди – одна зі сторін (бізнес або громадяни) у вигляді незаконних переваг або ухилення від покарання за правопорушення, а інша сторона (бюрократія, правоохоронні органи) – матеріальні та інші вигоди для себе і своїх близьких. Такий тип корупції можна охарактеризувати як пасивну корупцію бюрократії, тому що ініціаторами корупційних відносин частіше були бізнес і громадяни. У результаті через відсутність реальної протидії розмах корупції збільшувався – вона ставала системною, формувалися корупційні ринки, відбувався процес легалізації корупційних виплат шляхом їх перетворення на платні послуги. Специфічною характеристикою української корупції є формування стійких довірчих відносин, що пов'язують посадових осіб і бізнесменів, які створюють соціальні передумови для встановлення корупційних відносин. Зважаючи на це, ми звернулися до світових соціологічних досліджень в історико-правовому контексті.

Корупція в сучасних умовах стала чинником, що реально загрожує національній безпеці та конституційному ладу України. Це явище негативно впливає на різні боки суспільного життя: економіку, політику, управління, соціальну та правову сфери, громадську свідомість, міжнародні відносини. Корумповані відносини дедалі більше витісняють правові, етичні відносини між людьми, з аномалії поступово перетворюються на норму поведінки.

ВИСНОВКИ

У дисертації удосконалено теоретичні положення кримінального права в частині використання поняття неправомірна вигода, а також удосконаленні антикорупційного законодавства та практики його застосування.

Простеження стану дослідження поняття неправомірної вигоди у кримінально-правовій літературі показало, що останні світові тенденції у сфері удосконалення правових інструментів визначають за пріоритет подолання корупції на глобальному рівні. Однак поряд з цим чимало теоретиків вказують що для того, щоб подолати значні обсяги вчинення правопорушень у сфері отримання неправомірної вигоди або її пропозиції, слід звернутися до теоретико-прикладних положень. Розуміння природи неправомірної вигоди, її основних властивостей і особливостей значно впливатиме на ефективність боротьби з цим негативним явищем в сучасній правовій культурі України і світу.

Доведено, що поняття неправомірної вигоди в кримінальному праві України досить диференційоване, а його розуміння ускладнюються ще також поліфонією його структурних елементів. Структурні елементи вказаного терміну також повинні бути розкриті та пояснені належним чином, оскільки на практиці виникає чимало проблемних питань в результаті неправильного застосування положень чинного антикорупційного законодавства і в кращому випадку це призводить до порушення принципу невідворотності кримінальної відповідальності.

Зважаючи на це, доцільно звернути увагу на дослідження фахівцями в галузі антикорупційного правозастосування положень чинного Закону України «Про запобігання корупції та наявні розбіжності із нормативно-правовим актом,

який втратив чинність. Також досить важливим аспектом є і залишається формулювання роз'яснень не тільки порядку застосування, але й походження термінопонять із загальним поняттям «неправомірної вигоди», їх зв'язки з іншими правовими категоріями. Також не менш важливим є дослідження наукової позиції щодо розуміння неправомірної вигоди, порядку і правил протидії корупції в Україні у відповідності до європейських стандартів.

Доведена доцільність використання в антикорупційному законодавстві України словосполучення «неправомірна винагорода» замість «неправомірна вигода», що повністю відповідатиме визначенню його змісту в КК України та Законі України «Про запобігання корупції» – вигодою здебільшого є, що має добрі наслідки в чому небудь, сприятливі умови; пропонується внести зміни до Закону України «Про правотворчу діяльність» – зробити обов'язковим залучення фахівців філологів при перекладі міжнародно-правових актів перед їх ратифікацією.

Проведено дослідження історії розвитку неправомірної вигоди та її інтерпретації як показника рівня загальної культури та освіченості населення. Даний науковий пошук є цікавим через те, що він заснований на дослідженнях зарубіжних науковців. Вказано на те, що явище неправомірної вигоди носить не тільки правовий характер, а при його вивченні доцільно звернутися навіть до математичних формул.

Констатовано, що рівень корупції у світі є актуальним питанням для всього міжнародного товариства. Вказана проблематика стосується також і України, оскільки наша держава не так давно приєдналася до світових ініціатив по боротьбі з корупцією, взявши на себе низку зобов'язань. Для розроблення адекватних заходів протидії важливо урахувувати масштаби та тип корупції в Україні. Так, у першій половині 90-х рр. XX ст. корупція проявлялася у формі класичних корупційних відносин, коли обидві сторони отримували вигоди –

одна зі сторін (бізнес або громадяни) у вигляді незаконних переваг або ухилення від покарання за правопорушення, а інша сторона (бюрократія, правоохоронні органи) – матеріальні та інші вигоди для себе і своїх близьких.

Такий тип корупції можна охарактеризувати як пасивну корупцію бюрократії, тому що ініціаторами корупційних відносин частіше були бізнес і громадяни. У результаті через відсутність реальної протидії розмах корупції збільшувався – вона ставала системною, формувалися корупційні ринки, відбувався процес легалізації корупційних виплат шляхом їх перетворення на платні послуги. Специфічною характеристикою української корупції є формування стійких довірчих відносин, що пов'язують посадових осіб і бізнесменів, які створюють соціальні передумови для встановлення корупційних відносин.

Здійснено порівняльно-правовий аналіз кримінально-правових норм, які регламентують кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення, ознакою складів яких є неправомірна вигода у кримінальному законодавстві зарубіжних країн та КК України. Встановлено, що у Західній Європі, Північній Америці, Австралії та Новій Зеландії рух за широку освіту мав важливого союзника в розширенні освіти: протестантські церкви хотіли, щоб люди були освічені, щоб вони могли читати Біблію. Навпаки, католицька церква загалом боялася, що грамотність може поставити під сумнів її авторитет. Освіта давала людям можливість не тільки читати Біблію, але й досягати успіхів в інших сферах навчання. Протестантські країни, головним чином через вищий рівень освіти, мали нижчий рівень земельної нерівності, ніж католицькі країни в 19 столітті. У більшості колоніальних ситуацій місцеві політичні громади не мали ресурсів для створення масової освіти. Як правило, колоніальні держави не були налаштовані вживати заходів для впливу на життя людей з позитивної точки зору, зокрема отримання ним не обов'язково вищої або хоча б базової освіти.

Даний історичний контекст вказує на те, що рівень освіти населення в загальному вимірі впливає на рівень загальної культури.

Зазначено, що в переважній більшості наукових досліджень неправомірна вигода визначається як «пропозиція або надання, прямо чи опосередковано, державному службовцю чи особі, яка виконує державні функції, будь-якого предмета грошової вартості чи іншої вигоди, такої як подарунок, послуга, обіцянка чи перевага для себе чи для іншої особи або юридичної особи в обмін на будь-яку дію чи бездіяльність під час виконання ним своїх державних функцій». Також західні науковці виокремлюють два типи корупції: активна та пасивна, визначаючи пасивну корупцію як «вимагання або прийняття урядовою посадовою особою такої вигоди в обмін на будь-яку дію чи бездіяльність під час виконання ним своїх державних функцій». При цьому активну корупцію визначають як «навмисну дію будь-якої особи, яка обіцяє або надає, прямо чи через посередника, будь-яку вигоду посадовій особі для себе чи для третьої сторони для того, щоб вона діяла або утримувалася від дій відповідно до своїх обов'язків або під час виконання своїх функцій всупереч службовим обов'язкам».

В рамках цієї дисертації проаналізовано зарубіжний досвід на прикладі значної кількості наукових праць закордонних науковців та з'ясовано поліфонічність у поглядах та наукових позиціях. Виведено думку щодо того, що неправомірна вигода стала не тільки проблемою національного, однак і глобального рівня. Саме тому нами встановлено значну кількість нормативно-правових актів, основним призначенням яких є структурування антикорупційної політики.

Встановлено, що Загальна частина КК України окреслює базові положення застосування норм протидії корупційним правопорушенням та притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. Проаналізовано та

досліджено сукупність положень Загальної частини та визначено ключову проблематику, на яку слід звернути увагу з метою удосконалення кримінально-правових норм у сфері корупційних правопорушень.

Констатовано, що неправомірна вигода є досить актуальною в статтях Особливої частини КК України, оскільки в них передбачено особливості притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які отримують, вимагають неправомірну вигоду, так і тих, які пропонують або надають її. Під час аналізу кримінально-правових норм Особливої частини КК України, в яких визначено склади корупційних кримінальних правопорушень або кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, виявлено, що вони є досить різними і в деяких випадках разюче відрізняються один від одного. Таким чином законодавець намагався створити максимально широкий набір моделей кримінальних правопорушень досліджуваної категорії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз ст. 364 КК України у розрізі вчинення дій в інтересах держави. *Gracers: law firm*: офіційний веб-сайт. URL: <https://gracers.com/press-centr/analiz-st-364-kk-ukrayini-u-rozrizi-vchinennya-diy-v-interesah-derzhavi-219/> (дата звернення: 01.06.2024).
2. Базір, С. Становлення та розвиток законодавства щодо протидії хабарництву, корупції та одержанню неправомірної вигоди суддями. *Підприємництво, господарство і право*. 1, (2017): 223-228.
3. Басиста І.В. Щодо звільнення від відбування покарання з випробуванням при вчиненні корупційного кримінального правопорушення, кримінального правопорушення, пов'язаного із корупцією. С. 1-7. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/11/3.pdf> (дата звернення: 01.04.2024).
4. Березняк В. Кримінологічна характеристика отримання неправомірної вигоди як предмета кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаних з наданням публічних послуг. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 3. С. 582-585.
5. Березняк В. Посилення відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення в умовах воєнного стану: чи потрібні зміни до статті 368 ККУ. *Право і суспільство*. 2025. № 1. С. 610-616.
6. Березняк В. Застосування практики європейського суду з прав людини в кримінальному праві України. *ПРАВОВІ НОВЕЛИ: Науковий юридичний журнал*. 2023. № 19. С. 91-98.
7. Бондаренко О.С. Історичний аспект формування поняття «неправомірна вигода». *Наукові праці Національного авіаційного університету: Серія: «Юридичний вісник. Повітряне і космічне право»*. 2014. №2 (31). с. 20-23.

8. Бурдін В.М. Звільнення від відбування покарання із випробуванням за корупційні злочини. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 233-244.
9. ВАКС призначив до розгляду справу екснардепа Пресмана. *Слово і діло. Аналітичний портал: офіційний веб-сайт*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/01/06/novyna/polityka/vaks-pryznachyv-rozhlyadu-spravu-eksnardepa-presmana> (дата звернення: 01.06.2024).
10. Вимагання. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). URL: <https://sum.in.ua/s/vymaghannja> (дата звернення: 01.06.2024).
11. Вирок Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114240130> (дата звернення: 01.06.2024).
12. Вирок Буцацького районного суду Тернопільської області від 02.02.2015 року, у справі № 595/194/15-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/42877564> (дата звернення: 01.06.2024).
13. Вирок Тернопільського міськрайонного суду Тернопільської області від 23.07.2013 року у справі №607/11176/13-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/32621326> (дата звернення: 01.06.2024).
14. Вирок Чортківського районного суду Тернопільської області від 17.06.2021 року у справі № 608/2548/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97768155> (дата звернення: 01.06.2024).
15. Вирок Южноукраїнського міського суду Миколаївської області від 13.03.2024 року у справі № 486/288/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117613429> (дата звернення: 01.06.2024).
16. Гонак І.М. Особливості прояву корупції під час виборів. С. 17-19. <https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/36480/3/%D0%9E%D1%81%D0%>

[BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%8F%D0%B2%D1%83%20%D0%BA%D0%BE%D1%80%D1%83%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%97%20%D0%BF%D1%96%D0%B4%20%D1%87%D0%B0%D1%81%20%D0%B2%D0%B8%D0%B1%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B2.pdf](#) (дата звернення: 01.06.2024).

17. Горбачова І.М. Угоди про примирення та визнання винуватості: індульгенції чи засоби заохочення. *Правова позиція*, № 4 (37), 2022. С. 241-245.
18. Горох О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням: проблеми адвокатської та судової практики. *HAS*: офіційний веб-сайт. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/zvilnennia-vid-vidbuvannia-pokarannia-z-viprobuvanniam-pro-problemi-advokatskoyi-ta-sudovoyi-praktiki-rozpoviv-oleksii-goro> (дата звернення: 01.04.2024).
19. Гродецький Ю.В. Поняття неправомірної вигоди у кримінальному праві України. *Проблеми законності*, 2013/121. С. 118-129.
20. Гродовська О. Кримінальна відповідальність за ст. 364 КК України. *Гродовська Олеся Павлівна*: офіційний веб-сайт. URL: <https://go-advocate.com/kryminalna-vidpovidalnist-za-st-364-kk-ukrajiny/> (дата звернення: 01.06.2024).
21. Державна антикорупційна політика і запобігання та протидія корупції на публічній службі в органах державної влади і органах місцевого самоврядування: монографія / за ред. Ю. В. Ковбасюка, В.Л. Федоренка. Київ: Видавництво Ліра-К, НАДУ, 2016. 524 с.
22. Дідик, С. Є. Від хабарництва до неправомірної вигоди суддів: еволюція законодавства. *Часопис Київського університету права* 3 (2013): 284-287.

23. Довідковий документ про міжнародну боротьбу з корупцією, підготовлений Секретаріатом ООН. Каїр, 1995. С. 69.
24. Доліновський Ю. Криміналістична характеристика злочинів, що їх вчиняють під час публічних закупівель у сфері охорони здоров'я. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки. Збірник наукових праць*. 2017 № 861. С. 440-446.
25. Доценко О. Л. Лінгвістичні експертизи у судових справах про неправомірну вигоду (досвід комунікативно-прагматичного дослідження). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 45, том 1. С. 132-137.
26. Дрозд, О. Ю. (2023). Теоретико-правова характеристика відповідальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією в Україні. *Київський часопис права*, (1), 181-186.
27. Дрозд О. Ю., Військовослужбовець як суб'єкт адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією в Україні. *ЮРИДИЧНИЙ БЮЛЕТЕНЬ*. Випуск 28. 2023. С. 94-99.
28. Дрозд О. Ю. Повноваження бюро економічної безпеки України: деякі проблеми нормативно-правового врегулювання. *Науковий вісник ДДУВС*. 2021. Спеціальний випуск № 2. С. 100-106.
29. Дубас В.М. Поняття та види корупційних кримінальних правопорушень в кримінальному законодавстві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. №6/2023. С. 64-68.
30. Єдиний державний реєстр судових рішень: офіційний веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115454262> (дата звернення: 01.12.2023).
31. Заблоцький, Ю. П. Історична ретроспектива протидії корупції, хабарництва і неправомірній вигоді в Україні. *Митна справа* 1) (2015): 53-60.
32. Канцір, Володимир, and Анатолій Крижановський. Кримінальна відповідальність за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання

- неправомірної вигоди: до історії питання. *Supremația Dreptului* 1 (2018): 111-118.
33. Кашкаров О. О. Відмінність одержання незаконної винагороди працівником державного підприємства, установи чи організації від одержання хабара. *Форум права*. 2011. № 2. С. 387-391
 34. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: Конвенція ООН від 31 жовтня 2003 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#o27. (дата звернення: 01.12.2023).
 35. Конституція України: Закон України №254к/96-ВР в редакції від 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.04.2024).
 36. Крайник Г. С. Неправомірна вигода як предмет корупційних злочинів в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр.* Харків, 2014. Вип. 27. С. 192–201.
 37. Крайник Г. С. Новели антикорупційного законодавства. *Форум права*. 2013. №2. С. 253-258.
 38. Кримінальна відповідальність за корупцію. *Transparency International Ukraine*: офіційний веб-сайт. URL: <https://ti-ukraine.org/news/kryminalna-vidpovidalnist-za-koruptsiyu/> (дата звернення: 01.04.2024).
 39. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією: міжнародно-правовий акт №994_101, ратифікований 18.10.2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text (дата звернення: 01.12.2023).
 40. Кримінальне право України: особл. ч.: підруч. 4-те вид., перероб. і доп. За ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Х.: Право, 2010. 608 с.

41. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / В.Я. Тацій, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2021. 768 с.
42. Кримінальне законодавство України XIX – XXI століть. Збірник нормативно-правових актів [в 6 т.т.] /Берзін П. С., Коротюк О. В. - Репр.вид. К. ОВК. 2020. Т II. 472 с.
43. Кримінальне законодавство України XIX – XXI століть. Збірник нормативно-правових актів [в 6 т.т.] /Берзін П. С., Коротюк О. В. - Репр.вид. К. ОВК. 2020.Т IV. 232 с.
44. Кримінальне законодавство України XIX – XXI століть. Збірник нормативно-правових актів [в 6 т.т.] /Берзін М. С., Коротюк О. В. - Репр.вид. К. ОВК. 2020. Т VI. 672 с.
45. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник. Т. 2 / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Луганськ : Елтон-2, 2012. 704 с.
46. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник. У 2 т. Т. 2 / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Луганськ : Елтон-2, 2012. 780 с.
47. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 2. Луганськ, 2012. 704 с.
48. Кримінальне право України (Особлива частина) : підручник / кол. авторів А. В. Байлов, А. А. Васильєв, О. О. Житній та ін.; за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків, 2011. 572 с.
49. Кримінальне право України : Особлива частина. Бабій А. П., Доброход І. С., Кармазін Ю. А. та ін.; під заг. ред. Є. Л. Стрельцова. [4-е вид.]. Х., 2009. 496 с.
50. Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини: навч. посіб. для підготовки до іспитів / Т. О. Гончар, Є. Л. Стрельцов, О. А. Чуваков; за ред. Є. Л. Стрельцова. 3-тє вид., виправл. та допов. Х.: Одиссей, 2014. 240 с.

51. Кримінальне право України. Загальна частина / За ред. Баженова М. І., Сташиса В. В., Тація В. Я.Х.: Право, 1997. 368 с.
52. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студ.вищ. навч. закл. / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Л. М. Кривоченко [та ін.] ;за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого.– 4-те вид., перероб. і доп. Х. : Право, 2010. 456 с.
53. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / В. В. Сухонос. Суми : Університетська книга, 2016. 375 с.
54. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. М. І. Бажанова,В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 2-е вид., перероб. і доп. К. : Юрінком нтер, 2004. 480 с.
55. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / [В. Я. Тацій,В. І. Тютюгін, В. І. Борисов та ін.]. 6-те вид., переробл. і доповн. Харків : Право,2020. 584 с.
56. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник /В.І. Борисов, В,Я. Тацій, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. І допов. Х.: Право, 2015. 528 с.
57. Кримінальний кодекс Азербайджанської Республіки, Кримінальний кодекс Республіки Казахстан під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову – Т. В. Руденко. К. : ОВК, 2016. 490 с.
58. Кримінальний кодекс Грузії / Переклад на українську мову Т.В. Руденко. під. ред. О.В.Коротюк. К.: ОВК, 2021. 254 с.
59. Кримінальний кодекс Королівства Іспанія / під ред. В. Л. Менчинського. Переклад на українську мову О. В. Лішевської. – К. : ОВК, 2016. 284 с.
60. Кримінальний кодекс Литовської Республіки / переклад – К. В. Менчення; під ред. О. В. Коротюк. К. : ОВК, 2021. 158 с.

61. Кримінальний кодекс України: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.12.2024).
62. Кревсун О.М. Боротьба зі злочинністю-пріоритетна складова загальнодержавної політики України. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2017. № 1. С. 32–38.
63. Кримінологічний словник-довідник / автори-упорядники: С.Ф. Денисов, М.В. Пузиревський. Чернігів: Десна Поліграф, 2019. 392 с.
64. Кримінологія: Загальна та Особлива частина: підручник / за заг. ред. В.В. Голіни. 2-ге вид. перероб. і доп. Харків: Право, 2009. 288 с.
65. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підручник/ В.В. Голіна, Б.М. Головкін, М.Ю. Валуйська, О.В. Лисодєд та ін.; за ред. В.В. Голіни і Б.М. Головкіна. – Х.: Право, 2014. 512 с.
66. Кримінологія: навчальний посібник-практикум (для здобувачів вищої освіти, що навчаються на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти (081 «Право», 262 «Правоохоронна діяльність»)) / за заг. ред. к.ю.н., доц. С.А. Шалгунової. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2020. 332 с.
67. Кримінальний кодекс України. науково-практичний коментар / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Київ: Юридична думка, 2010. 1288 с.
68. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов,-В. І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.
69. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. Х. : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.

70. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар. 2-ге вид., вип. та доп. / за заг. ред. В. Т. Маляренка, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Х.: Одісей, 2004. 928 с.
71. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – Вид. 4-те, допов. Х., 2008. 1428 с.
72. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш [та ін.] ; за заг. ред. В. Т. Маляренка, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – видання друге, перероблене та доповнене. Х.:ТОВ «Одісей», 2004. 1152 с.
73. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповн. Станом на 8 листопада 2022 р.: Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2022. 312 с.
74. Кримінальний кодекс штату Арізона / переклад – О. Д. Жмурко; В. С. Станіч / під ред. О. В. Коротюк. К. : ОВК, 2021. 644 с.
75. Луцький Р.П. Щодо визначення поняття «неправомірна вигода»: кримінально-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 2. С. 606-609.
76. Луцький О.П., Сироватка С.С. Характерні ознаки злочинця-корупціонера в умовах сьогодення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 816-820.
77. Лященко В.Л. Зміст та обсяг поняття «корупційне кримінальне правопорушення» у кримінальному праві України. *Збірник наукових статей*. С. 1.62-1.77.
78. Марін О. Відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної із наданням публічних послуг: Навчальний посібник. Київ: Дакор, 2021. 272 с.

79. Мельник М. І. Хабарництво : загальна характеристика, проблеми кваліфікації, удосконалення законодавства. К.: Парламентське вид., 2000. 256 с.
80. Невмержицький, Є.В. Корупція в Україні: причини, наслідки, механізми протидії: монографія. К.: КНТ, 2008. 368 с.
81. Овод К.К. Кримінально-правова характеристика підкупу працівника підприємства, установи чи організації (ст. 354 КК України). Автореферат дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук. 12.00.08. Харків: ХНУВС, 2017. 21 с.
82. Олійник С.В. Початковий етап та основні напрями розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: дис. канд. юрид. наук. К., 2016. 220 с.
83. Осадчий В. І. Корупційні злочини: монографія. К.: Видавництво Європейського університету, 2016. 82 с.
84. Податковий кодекс України: Закон України в редакції від 08.12.2023 року №2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 08.12.2023).
85. Порхун Т. Хабар означав новину чи інформацію, пізніше – плату за повідомлення. URL: https://gazeta.ua/articles/opinions-journal/_habaroznachav-novinu-chi-informaciyu-piznishe-platu-za-povidomlennya/423929/ (дата звернення: 08.12.2023).
86. Постанова Верховного Суду України від 27.10.2016 № 5-99кє16. URL: https://zakon.cc/court/document/read/62692636_1d6fcb31 (дата звернення: 01.06.2024).
87. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду України від 27.09.2021 у справі №234/1940/20 (провадження №51-1866км21. URL:

- <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=99926673&red=1000030215dbd2f8acecdee94cde25a0d122de&d=5> (дата звернення: 01.04.2024).
88. Почтовий М.М. Проблемні питання реалізації механізму повернення активів, одержаних корупційним шляхом, у вітчизняному кримінальному судочинстві. *Актуальні проблеми держави і права*. 2023. № 1. С. 153-158.
 89. Сироватка С.С., Почтовий М.М. Корупційні кримінальні правопорушення в інвестиційно-будівельній сфері України. *Право і суспільство*. 2025. № 1. С. 733-738.
 90. Почтовий М. М. (2020). Співвідношення засад публічності та диспозитивності з принципами верховенства права та законності у кримінальному провадженні України. *Юридична наука*, (10 (112), 62–69.
 91. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду України від 05.08.2020 у справі №734/631/19 (провадження №51-2243км20). URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=90872661&red=1000036981ac7fa6e139de3aeef51752fc7e&d=5> (дата звернення: 01.04.2024).
 92. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність зі стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією». URL: <https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=44078&pf35401=230410>. (дата звернення: 08.12.2024).
 93. Про валюту і валютні операції: Закон України в редакції від 24.12.2023 року №2473-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#Text> (дата звернення: 24.12.2023).
 94. Про внесення змін до деяких законодавчих актів у зв'язку із прийняттям Кримінального процесуального кодексу України: Закон України № 4652-VI

- від 13.04.2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4652-17#Text> (дата звернення: 01.04.2024).
95. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами [Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією](#): Закон України №221-VII в редакції від 08.07.2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/221-18#n75> (дата звернення: 01.12.2023).
 96. Про запобігання корупції: Закон України № 1700-VII в редакції від 19.10.2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 01.12.2023).
 97. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України № 3206-VI, втратив чинність 01.09.2016 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3206-17#Text> (дата звернення: 01.12.2023).
 98. Про ратифікацію Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією: Закон України №252-V, прийнятий 18.10.2006 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-16#Text> (дата звернення: 01.12.2023).
 99. Про судову практику в справах про хабарництво: Постанова Пленуму Верховного Суду СРСР від 30.03.1990 р. № 3. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_23485/
 100. Пропозиція. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). URL: <https://sum.in.ua/s/propozycja> (дата звернення: 01.06.2024).
 101. Сисоєв Д.О. Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми: історія криміналізації в Україні. *Наше право* 1 (2014): 89-95.
 102. Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/perevagha> (дата звернення: 08.12.2023).

103. Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/vyghoda> (дата звернення: 08.12.2023).
104. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду// База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010?lang=uk#Text (дата звернення: 21.09.2022).
105. Субботіна М.І., Амбарцумянц Р.В. Прикладна механіка, частина 1: навч. посібник. Одеса: ОНАХТ, 2018. 96 с.
106. Сучасна політична лексика: енциклопед. словник-довідник / за наук. ред. Н.М. Хоми. Львів: «Новий Світ-2000», 2015. 396 с.
107. Тарасевич Ю. Кримінологічний моніторинг та його особливості. *Knowledge, Education, Law, Management* 2020 № 4 (32), vol. 3. С. 66-71.
108. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. 750 с.
109. Ткаченко А. Особливості правової природи міжнародних неурядових організацій у сучасному міжнародному праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 7. С. 46-49.
110. Ткачова О. Ефективність державного управління: поняття та підходи до оцінювання. *Вісник Національної академії державного управління*. 2013. № 2 (6). С. 30–37.
111. Ткачук А.Ф. Законодавство для третього сектору: необхідність та перспектива змін. Київ: Інститут громадянського суспільства, 2002. 32 с.
112. Топчій В.В. Взаємодія та координація в діяльності органів внутрішніх справ з виявлення та розкриття злочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2015. № 30. Том 2. С. 165-169.
113. Тофтул М.Г. Сучасний словник з етики: словник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.

114. Тарас Шевченко. Зібрання творів: У 6 т. К., 2003. Т. 1: Поезія 1837-1847. 784 с.
115. Трепак В.М. Протидія корупції в Україні: теоретико-прикладні проблеми: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2020. 444 с.
116. Ухвала Мелітопольського міськрайонного суду Запорізької області від 02.08.2019 року (справа № 320/4647/19; провадження № 1-кс/320/4159/19). URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/83439233/> (дата звернення: 01.06.2024).
117. Хавронюк М.І. Визначення корупційних злочинів у КК України. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі. *Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції*. Київ, 8-9 грудня 2022. Київ: НАВСУ, 2022. С.121-125.
118. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.12.2023 №435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 16.12.2023).
119. Чернега Ю.О. Місце неправомірної вигоди у складі підкупу. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. № 3. С. 221-225.
120. Чубенко І. Зарубіжний досвід боротьби з корупцією в органах виконавчої влади. *Вісник державної служби України*. 2003. № 1. С. 99-101.
121. Шаблистий В.В., Смірнов А.С. до питання про запобігання корупції у невиробничій сфері України. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 809-815.
122. Шаблистий В.В. Про викривачів корупції та кримінальне право. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 2. С. 141-146.
123. Шаблистий В.В. Корупція з необережності (до проблеми встановлення вини та моменту виявлення пов'язаних із корупцією адміністративних і кримінальних правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 230-233.

124. Шило С.М. Кримінологічні напрями запобігання корупції в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 9. С. 237–242.
125. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 1998.
126. Юріков О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням за вчинення корупційних кримінальних правопорушень і кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, на підстав угод. *Нове українське право*. №5 (2021). С. 146-151.
127. Ярмиш Н.М. Імплементация норм міжнародного права та культура рідної мови. URL: <http://surl.li/bgaii> (дата звернення: 08.12.2023).
128. Acemoglu, Daron and James A. Robinson. 2012. Why nations fail: The origins of power, prosperity and poverty. London: Profile.
129. Adams, Don. 1960. «Problems of Reconstruction in Korean Education,» *Comparative Education Review*, 3:27-32.
130. Alosyna, O.I. (2007). Provocation of crime (criminal law research). Candidate's thesis. Kharkiv.
131. Cambridge dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/>
132. Cherniavskiy, S.S., & Vozniuk, A.A. (2019). Foreign experience of legal counteraction to illicit enrichment. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 1 (17), 79-89. doi: 10.33270/04191701.79.
133. Darden, Keith. 2013. Resisting Occupation: Mass Literacy and the Creation of Durable National Loyalties. New York: Cambridge University Press.
134. Demchuk P. About Plea Agreement. *Transparency International Ukraine*: офіційний веб-сайт. URL: <https://ti-ukraine.org/en/news/about-plea-agreement/> (дата звернення: 01.04.2024).
135. Glaeser, Edward L., Jose Scheinkman, and Andrei Shleifer. 2003. «The Injustice of Inequality,» *Journal of Monetary Economics*, 50:199-222.

136. Glaeser, Edward, Rafael La Porta, Florencio Lopez-De-Silanes and Andrei Shleifer. 2004. «Do Institutions Cause Growth?» *Journal of Economic Growth*, 9:271-303.
137. Hladun, O.Z., Plotnikova, V.P., & Arushanian, K.K. (et al.). (2019). *Provocation of a crime: the practice of the European Court of Human Rights and national courts*. Kyiv: Nats. akad. prokuratury Ukrainy.
138. Johnston M. International corruption via campaign contributions. URL: www.transparency.org/working_papers/country/us_paper.html (дата звернення: 01.12.2023).
139. Kvasha, O.O. (2013). *Complicity in crime: structure and responsibility*. Luhansk: RVV LDUVS im. E.O. Didorenka.
140. Mungiu-Pippidi, Alina. 2006. «Corruption: Diagnosis and Treatment» *Journal of Democracy* 17:86-99.
141. Plea Deal: How Does It Work? LZI: офіційний веб-сайт. URL: <https://parlament.org.ua/en/analytics/plea-deal-how-does-it-work/> (дата звернення: 01.04.2024).
142. Rothstein, Bo and Jan Teorell. 2012. «Defining and measuring quality of government» Pp. 6-26 in *Good Government: The Relevance of Political Science*, edited by S. Holmberg and B. Rothstein. Cheltenham: Edward Elgar.
143. Rothstein, Bo. 2005. *Social Traps and the Problem of Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
144. Wallis, John Joseph. 2006. *The Concept of Systemic Corruption in American History»* In Edward L. Glaeser and Claudia Goldin, eds., *Corruption and Reform: Lessons from America's Economic History*. Chicago: University of Chicago Press.
145. Wallis, John Joseph. 2009. *The Concept of Systemic Corruption in American History* In Edward L. Glaeser and Claudia Goldin, eds., *Corruption and*

Reform: Lessons from America's Economic History. Chicago: University of Chicago Press.

146. Yunin O. et al. Methods of Information Security In The Investigation Of Corruption Offences. *Lex Humana*. Volume 16 Issue 1 Page 328-344.

147. Yunin O. et al. 2021. Smuggling as a threat to economic security of the state. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*, 8(3), 384-399. Yunin O. et al. Migration risk management as a factor of national security, *Journal of Security and Sustainability Issues* 9(4), 1471-1482.

148. Weber, Eugen. 1976. Peasants into Frenchmen. The Modernization of Rural France 1870-1914. Stanford, CA: Stanford University Press.

149. Woodberry, Robert D. 2012. «The Missionary Roots of Liberal Democracy,» *American Political Science Review*, 106:244-274.

ДОДАТКИ

Список опублікованих праць за темою дисертації:

1. Никифоров А.С. Поняття неправомірної вигоди в кримінальному праві України. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 781–788. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.5.112>.
2. Никифоров А.С. Зарубіжний досвід регламентації кримінальної відповідальності за злочини, ознакою складів яких є неправомірна вигода. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 3. С. 632–635. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-3/153>.
3. Никифоров А.С. Історія розвитку неправомірної вигоди та її інтерпретація як показника рівня загальної культури та освіченості населення. *Право і суспільство*. 2025. № 1. С. 688–683. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.1.100>.
4. Никифоров А.С. До питання про неправомірну вигоду у кримінальному праві України. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, м. Кременчук, 5–7 грудня 2024 р. Львів-Торунь: Liha-Pres, 2024. С. 514–516.* <https://doi.org/10.36059/978-966-397-452-1-140>.